

ŽIVOT I IDEJA BENJAMINA KALLAYA

Vidović, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:559052>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

ŽIVOT I IDEJA BENJAMINA KÁLLAYA

IVAN VIDOVIĆ

Split, rujan 2019.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
Odsjek za povijest
Predmet: Europska i svjetska povijest 19.stoljeća

ZAVRŠNI RAD
ŽIVOT I IDEJA BENJAMINA KÁLLAYA

Student:

Ivan Vidović

Mentor:

prof. dr. sc. Josip Vrandečić

Sadržaj

1. UVOD	1
2. INTERESI AUTORA GLAVNE LITERATURE	3
3. PODRIJETLO BENJAMINA KÁLLAYA	4
4. ŽIVOT DO DUŽNOSTI U BEOGRADU	7
4.1. RANI ŽIVOT	7
4.2. POSTREVOLUCIONARNA MAĐARSKA POLITIKA I NAGODBA	9
4.3. UTJECAJ LAJOSA KOSSUTHA I IDEJE DUNAVSKE KONFEDERACIJE	10
4.4. POČETAK POLITIČKE KARIJERE I IZBORI 1865.	12
4.5. PRIZNANJE KÁLLAYA U MAĐARSKOJ POLITIČKOJ ELITI	13
4.6. POTREBA POBOLJŠAVANJA DIPLOMATSKOG PREDSTAVNIŠTVA U SRBIJI	14
5. KÁLLAYEVA DUŽNOST U BEOGRADU	16
5.1. STUPANJE NA DUŽNOST I PRVE ZADAĆE	16
5.2. UBOJSTVO KNEZA MIHAILA KAO OTEGOTNA OKOLNOST	19
5.3. MILIVOJ BLAZNAVAC KAO NOVO SVJETLO KÁLLAYEVE MISIJE	21
5.4. KÁLLAYEVA ZALAGANJA U SVJETLU PRIJATELJSTVA SA SRBIJOM	23
5.5. KÁLLAYEV POGLED NA BOSNU I HRVATSKU	28
5.6. PITANJE ŽELJEZNIČKE VEZE	30
5.7. POGORŠAVANJE ODNOSA IZMEĐU BEČA I BEOGRADA	31
5.8. KÁLLAYEVA POLITIČKA PREKRETNICA	32
5.9. POBOLJŠAVANJE ODNOSA I NAPUŠTANJE BEOGRADA	34
6. ŽIVOT OD ODLASKA IZ BEOGRADA DO DOLASKA U BOSNU I HERCEGOVINU	37
6.1. KÁLLAYEV ULAZAK U UGARSKI PARLAMENT	37
6.2. KÁLLAYEV POGLED NA OSMANLIJSKO CARSTVO I BALKANSKU POLITIKU MONARHIJE	38
6.3. NAPUŠTANJE PARLAMENTARNE KARIJERE I STAVLJANJE NA USLUGU MONARHIJE HABSBUROVACA	40
6.4. KÁLLAY KAO POVJESNIČAR	42
7. KÁLLAYEVA UPRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI	44
7.1. KÁLLAYEVO IMENOVANJE ZA ZAJEDNIČKOG MINISTRA FINACIJA	44
7.2. KÁLLAYEVO VIĐENJE UPRAVE U BOSNI I HERCEGOVINI	45
7.3. KÁLLAYEV POGLED NA POLOŽAJ BOSNE I HERCEGOVINE U MONARHIJI	51
7.4. KÁLLAYEVA IDEJA POVIJESNOG KONTINUITETA BOSANSKE NACIJE	56

7.5. UVOĐENJE ZASTAVE I GRBA BOSNE I HERCEGOVINE.....	59
7.6. KÁLLAYEV POKUŠAJ UVOĐENJA BOSANSKE NACIJE KAO PROTUTEŽE HRVATSKOJ I SRPSKOJ NACIONALNOJ IDEJI	63
7.7. PROPAST IDEJE BOSANSKE NACIJE, PRIBLIŽAVANJE HRVATSKOJ NACIONALNOJ IDEJI I KÁLLAYEVE POSLJEDNJE GODINE ŽIVOTA	71
8. ZAKLJUČAK.....	78
9. SAŽETAK.....	80
10. SUMMARY.....	81
11. POPIS LITERATURE.....	82
12. POPIS SLIKA.....	84

1. UVOD

Završni rad naslovljen *Život i ideja Benjamina Kállaya* u središte pozornosti stavlja životno djelovanje i ideje ovog mađarskog političara, diplomata ali i povjesničara kojemu je krunu karijere zasigurno predstavljala pozicija zajedničkog ministra financija preko koje se domogao vrhovne uprave nad okupiranom Bosnom i Hercegovinom. Rad je podijeljen na četiri poglavlja koja svojim redoslijedom prate kronologiju Kállayevog života. U prvom poglavlju istražit će se podrijetlo i obitelj Benjamina Kállaya i nastojati otkriti njegova pozadina. U sljedećem poglavlju govorit će se o Kállayevom životu sve do 1868. godine i unatoč nedostatku iskustva, zauzimanja položaja generalnog konzula Austro – Ugarske Monarhije u Beogradu. Zatim slijedi poglavlje u kojem se obrađuje Kállayeva dužnost generalnog konzula Monarhije u Beogradu od prvog do posljednjeg dana. Predzadnje poglavlje bavit će se djelovanjem Benjamina Kállaya u njegovom životnom međurazdoblju, odnosno od odlaska iz Beograda sa položaja generalnog konzula 1875. godine pa sve do 1882. godine i imenovanja za zajedničkog ministra financija Monarhije. Zadnje poglavlje će obraditi razdoblje života Benjamina Kállaya koje će trajati sve do njegove smrti 1903. godine, a po kojemu će ipak najviše ostati prepoznat sve do današnjih dana. Riječ je o razdoblju provedenom na funkciji zajedničkog ministra financije Monarhije, ali ujedno i funkciji koja je nosila i odgovornost vrhovne uprave nad okupiranom ali trusnom Bosnom i Hercegovinom. Radom će se nastojati otkriti Kállayevi svjetonazori i utjecaji koji će ga svjetonazorski formirati, a nastojat će se prikazati i privatna strana njegovog života.

Ovim završnim radom cilj mi je rasvijetliti životno djelo značajnog sudionika u kreiranju balkanske politike Austro – Ugarske Monarhije te rasvijetliti njegove ideje koje su danas aktualne i nezaobilazne. Unatoč aktualnosti ideja Benjamina Kállaya, posebno onih ideja vezanih uz položaj Bosne i Hercegovine, danas je ova osoba u historiografiji uglavnom zaboravljena te glavna literatura koju sam koristio pri izradi ovog završnog rada stara je preko 30 godina. Glavnu literaturu sačinjava *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, koji se temelji na gotovo svakodnevnim zabilješkama Benjamina Kállaya tijekom svoje dužnosti u Beogradu, a koji je preveo sa mađarskog jezika na srpski jezik povjesničar Andrija Radenić 1976. godine. Uz prijevod, Andrija Radenić je napisao i opširan predgovor te u sklopu napomena dao je i opširne komentare u svrhu razumijevanja

notiranih događaja i doživljaja. Tako se koristio i Kállayevim privatnim pismima, službenim izvještajima, novinskim člancima, monografijama u svrhu rasvjetljavanja Kállayevog dnevnika. Riječ je o prvoklasnom povijesnom izvoru u kojem je politička i diplomatska ličnost svjedočila od prvog do posljednjeg dana svoje dužnosti o političkim događanjima, političkim intrigama, o vlastitom svjetonazoru, svjetonazoru drugih ali i privatnom životu. Uz *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875* kao glavnu literaturu sam koristio i monografiju povjesničara Tomislava Kraljačića pod naslovom *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)* koja je izdana u izdavačkoj kući *Veselin Masleša* u Sarajevu 1987. godine. U djelu je Kraljačić nastojao prikazati politiku Kállayeve uprave u Bosni i Hercegovini, njene rezultate ali osvrće pozornost i na nacionalna, vjerska, kulturna kretanja kako u Bosni i Hercegovini, tako i u njenim susjednim zemljama. Glavnu literaturu upotpunio sam sa literaturom, monografijama, znanstvenim radovima, radovima iz zbornika, povijesnim časopisima, internet izvorima iz različitih zemalja kao što su Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Mađarska, Slovačka, Ujedinjeno Kraljevstvo ili Sjedinjene Američke Države.

2. INTERESI AUTORA GLAVNE LITERATURE

Andrija Radenić bio je srpski povjesničar rodom iz sela Boka u Vojvodini te je njegov znanstveni interes bio usmjeren na povijest Srbije 19. stoljeća.¹ Napisao je knjige: *Iz istorije Srbije i Vojvodine 1834-1914*, *Dokumenti o socijalističkom pokretu u Sremu 1894-1908*, *Položaj i borba seljaštva u Sremu od kraja XIX veka do 1914.*, *Svetoandrejska skupština*, *Progoni političkih protivnika u režimu Aleksandra Obrenovića 1893–1903*, *Spoljna politika Srbije u kontroverznoj historiografiji*, *Od Načertanija 1844. do stvaranja Jugoslavije 1914–1918.*, *Radikalna stranka i Timočka buna*.² Istaknuo je kako je Kállayev dnevnik zapravo prvoklasni historiografski izvor ali i to da tadašnja jugoslavenska historiografija oskudijeva u izvorima. S obzirom na Radenićev interes za povijest Srbije 19. stoljeća, Kállayev dnevnik predstavlja privlačnu literaturu iz koje se može mnogo toga doznati o tadašnjoj srpskoj vanjskoj politici, o odnosima Austro–Ugarske Monarhije i Srbije ali i o Kállayevim pogledima Srbije, srpskog društva kao i susjedstva Srbije tijekom druge polovice 19. stoljeća.³

Znanstveni interes Tomislava Kraljačića bila je povijest Bosne i Hercegovine pod Austro – Ugarskom Monarhijom od 1878. godine do 1918. godine ali i povijest Bosne i Hercegovine između dva svjetska rata. Autor je članaka *Organizovanje i struktura Radikalne stranke u Bosni i Hercegovini*, *Radikalna stranka prema agrarnoj reformi u Bosni i Hercegovini : (1919-1921)*.⁴ Kraljačić je u predgovoru svoje knjige istaknuo kako Kállayeva uprava u Bosni i Hercegovini nije bila posebno obrađena u historiografiji, a uz to je istaknuo značaj i povijesni učinak Kállayeve uprave po kojemu ova tema predstavlja nezaobilaznu temu ne samo za povijest Bosne i Hercegovine nego i za šire.⁵ Rad u ovoj knjizi obranjen je i kao doktorska disertacija pod naslovom *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)* na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1982. godine.⁶

¹ <http://www.andrijaradenicistoricar.com/biografija> (Pristup 15. 09. 2019.)

² <http://www.andrijaradenicistoricar.com/rad-andrije-radenica> (Pristup 15. 09. 2019.)

³ Radenić, Andrija, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, Istorijski institut – Institut za istoriju Vojvodine, Beograd-Novi Sad, 1976., 5.

⁴ <https://plus.bh.cobiss.net/opac7/bib/search?q=tomislav+kralja%C4%8Di%C4%87&db=cobib&mat=allmaterials&start=0> (Pristup 15. 09. 2019.)

⁵ Kraljačić, Tomislav, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987., 8.

⁶ Isto, 11.

3. PODRIJETLO BENJAMINA KÁLLAYA

Porodica Benjamina Kállaya sa očeve strane je izdanak plemena osvajača mađarske domovine iz doba Arpadovića.⁷ Naime, to pleme je naselilo prostore sjevernih mađarskih županija Szabolcs, Szatmár i Borsod.⁸ Smatra se kako privilegij plemstva Benjamina Kállaya potječe od predaka koji su za svoje povijesne zasluge u službi vladara i naroda dobili imanja sa feudalnim pravima u naselju oko Velikog Kaloa na sjeveroistoku Ugarske.

Prema izračunima rodoslova, porodično stablo Benjamina Kállaya se počelo granati početkom 13. stoljeća. Među osobnim dokumentima Benjamina Kállaya nalazi se i potvrda o svjedočanstvu porijekla iz 1252. godine. Neki suvremenici Benjamina Kállaya su tvrdili kako je Benjamin Kállay posjedovao i neka imanja koja je ugarsko – hrvatski kralj Matija Korvin oduzeo srpskom despotu Đurađu Brankoviću te potom darovao Kállayevima.⁹ Izravnog pretka Benjamina Kállaya, Mihaela Kállaya put je odveo tamo gdje i četiri stoljeća kasnije Benjamina, u Bosnu. Naime, Mihael Kállay je odigrao istaknutu ulogu prilikom borbi sa osmanlijskom vojskom i zauzimanja Jajca u protuofenzivi 1463. godine¹⁰, nakon što je iste godine u lipnju palo pod Osmanlijsku vlast Kraljevstvo Bosne.¹¹ Na taj način ugarsko – hrvatski kralj Matija Korvin je preteo Osmanlijama vlast nad sjevernim teritorijama Bosne te je osnovao nove banovine: Jajačku i Srebreničku, od tada pak pod ugarskom vlašću.¹² Upravo radi zasluga prilikom zauzimanja Jajca, kralj Matija Korvin dodijelio je Mihaelu Kállayu posjed Mezőtúr, u blizini Szolnoka na prostoru Alfölda odnosno Velike mađarske nizine te će posjed Mezőtúr ostati trajno u rukama Mihaelovih potomaka.¹³

Unatoč tako starome podrijetlu, niti jedan od predaka Benjamina Kállaya nije imao značajniju ulogu u političkom životu Mađarske te zapravo njihova djelatnost i utjecaj nisu izlazili van okvira županija. Tek se kao izuzetak može spomenuti Ivan Kállay, koji

⁷ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, Istorijski institut – Institut za istoriju Vojvodine, Beograd-Noví Sad, 1976., 10.

⁸ Kraljačić, Tomislav, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987., 45.

⁹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 10.

¹⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 45.

¹¹ Šunjić, Marko, Uništenje srednjovjekovne bosanske države, ur. Imamović, Enes, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998., 92.

¹² Isto, 97.

¹³ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 45.

je dobio grofovsku titulu 1770. godine, no ona se nije sačuvala u porodici jer je Ivan Kállay umro, a da nije imao potomke.

Roditelji su Benjaminu Kállayu ostavili kao baštinu prezadužena dobra srednje veličine, od oko nekoliko stotina ili tisuća hektara što nije preciznije utvrđeno.¹⁴ Benjaminov otac, István Kallay¹⁵, bio je visokoobrazovan čovjek i dobar financijski stručnjak.¹⁶ Dospio je u državnoj službi sve do mjesta administratora Čanadske županije. Na osnovu iznesenih podataka, može se ustvrditi kako je Benjamin Kállay pripadao društvenoj grupi srednjeg plemstva i to vladajućeg sloja posjednika. Ipak, uživao je i osobnu prednost zahvaljujući tome što je bio izdanak autohtonog i starog mađarskog plemićkog roda. Takav status Benjaminu Kállayu će poslužiti kao značajan poticaj za uspješni početak u političkoj, administrativnoj i diplomatskoj struci.¹⁷

Benjaminova majka zvala se Amália, rođena Blaskovich od Ebeczka. Srpski povjesničari ističu kako njegova majka vuče podrijetlo iz srpske mađarizirane porodice. Tako je novosadska *Zastava* pisala u povodu smrti Benjaminu Kállaya: „moglo reći da je i on naše gore list, jer i u njemu tecijaše nešto, po tankoj lozi, i od srpske krvi.“¹⁸ 2012. godine su objavljene teze doktorske disertacije pod naslovom *The world of the Blaskovich: The history and lifestyle of a gentry family from the beginning of the 18th century to the middle of the 20th century*, a čija je autorica Móró Csilla Gócsáné. U tom istraživanju povijesti porodice Blaskovich od Ebeczka koje započinje od početka 18. stoljeća kada Sámuel Blaskovich ustanovljava tu porodicu i postaje nositeljem plemićke titule, mogu se uočiti podaci koji rasvjetljavaju podrijetlo Benjaminove majke.¹⁹ Povijesni izvori svjedoče kako njen ustanovitelj potječe iz Demandica u današnjoj južnoj Slovačkoj.²⁰ Zanimljivo je i da se u tom istraživanju povijesti porodice Blaskovich od Ebeczka mogu pronaći podaci o smjerovima donacija te obitelji. Prema tom istraživanju, članovi te porodice su tijekom 18. stoljeća uglavnom donirali rimokatoličku crkvu, pa su tako primjerice izgradili kapelu u naselju Tápiószentmártonu u središnjoj Mađarskoj.²¹

¹⁴ Radenić, *Dnevnik Benjaminu Kalaja 1868-1875*, 10.

¹⁵ Isto, 787.

¹⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 46.

¹⁷ Radenić, *Dnevnik Benjaminu Kalaja 1868-1875*, 10.

¹⁸ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 46.

¹⁹ Gócsáné, Móró Csilla, *The world of the Blaskovich: The history and lifestyle of a gentry family from the beginning of the 18th century to the middle of the 20th century*, Teze doktorske disertacije, Debreceni Egyetem, 2012., 5-6.

²⁰ <http://bujdoska.blogspot.com/2012/11/z-demandic-ku-svetovej-slave.html> (Pristup 7. 08. 2019.)

²¹ Gócsáné, *The world of the Blaskovich: The history and lifestyle of a gentry family from the beginning of the 18th century to the middle of the 20th century*, 8.

Izgrađena je 1764. godine u baroknom stilu i posvećena je Uznesenju Djevice Marije.²² Tijekom 19. stoljeća ta porodica se istakla doprinosom nacionalnim težnjama putem donacija pa je tako uvelike doprinijela začecu vojne akademije. Tim nacionalnim težnjama svoj je doprinos dala i Benjaminova majka. U progresivnom duhu putem donacija je podupirala obrazovanje žena ali i mađarsku literaturu tog vremena.²³ Dakle, na temelju ovog istraživanja može se utvrditi kako nema niti jednog pokazatelja srpskog podrijetla Kállayeve majke dok je Tomislav Kraljačić, autor djela *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)* priznao kako nije raspolagao ni najosnovnijim podacima o toj porodici iako je unatoč tome istaknuo srpsko podrijetlo Kállayeve majke. Prema Lajosu Thallóczyju, mađarskom povjesničaru i sjajnom poznavatelju Benjamina Kállaya, Kállayeva majka je bila veliki štovatelj vođe mađarske revolucije Lajosa Kossutha.²⁴ Njeni suvremenici ističu je kao vrlo ambicioznu ženu koja je s pažnjom pratila politička zbivanja u zemlji,²⁵ a 22. prosinca 1839. godine je u Pešti na svijet donijela sina Benjamina koji je svojom ambicioznošću i interesom za politiku bio nalik svojoj majci.²⁶ Bio je jedino muško dijete u obitelji Amálie i Istvána i imao je dvije sestre,²⁷ Melisu i Gemu.²⁸

²² <http://csodautak.blogspot.com/2014/03/szuz-maria-kapolna-2014.html> (Pristup 7. 08. 2019.)

²³ Gócsáné, *The world of the Blaskovich: The history and lifestyle of a gentry family from the beginning of the 18th century to the middle of the 20th century*, 9.

²⁴ Kövér, György, „A magánélet titkai és a napló: Nők, szerelem, házasság Kállay Béni életében”, *Aetas*, br. 23., 3(2008), 83.

²⁵ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 46.

²⁶ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 6.

²⁷ Isto, 5.

²⁸ Isto, 787.

4. ŽIVOT DO DUŽNOSTI U BEOGRADU

4.1. RANI ŽIVOT

U vrijeme revolucije 1848. godine bio je dječak, imao je 9-10 godina. Njegov otac István nije ni dočekaao revoluciju, umro je 1845. godine te je tako Benjamin u vrlo ranoj životnoj dobi ostao bez oca. Brižno je malog Benjamina odgajala i obrazovala njegova majka Amália. Neko vrijeme mu je kućni učitelj bio i poznati seoski tribun i revolucionarni publicist Mihály Táncsics koji je jedno vrijeme propovijedao i socijalistička načela.

Uz školu ekskluzivnog ranga, ta obrazovana i ambiciozna Benjaminova majka visokoga roda, odgojila je i obrazovala Benjamina u patriotskom duhu revolucije 1848. godine, no sa svim poukama tog razdoblja u kojemu su se činile mnoge pogreške kako bi se u budućnosti s manje pogrešaka upravljalo životom mađarske nacije ali prije svega što bolje prosperiralo u vlastitoj životnoj karijeri.²⁹ Revolucionarna događanja su nedvojbeno izvršila veliki utjecaj na mladog Benjamina iako on osobno u njima nije sudjelovao. Nacionalni poraz je poslije 1849. godine usmrtio politički život u zemlji no o politici se i dalje raspravljalo unutar intimnih i uskih krugova mađarskog plemstva, u kojima se kretao i Benjamin Kállay. Stoga se u takvoj atmosferi Benjamin Kállay počeo u ranoj dobi zanimati za svoju buduću struku, politiku.³⁰

Razvoju njegove karijere definitivno je doprinijelo i posjedovanje traženih znanja, inteligencije, ali i osobine uporne ustrajnosti i snalažljivosti.³¹ Na sveučilištu u Budimpešti studirao je pravo i ekonomiju, ali usporedno sa studijem učio je i jezike. Dobro je znao njemački, engleski, srpski i novogrčki jezik ali je i učio ruski i turski jezik.³² Tu svoju obrazovanost je potvrdio i kada je kao 16 - godišnjak, odnosno 1855. godine, oduševljen idejama Rimljana, preveo sa francuskog jednu brošuru Charpentiera iz povijesti rimske literature.³³ Benjamin Kállay se u društvenom životu aristokratske elite istaknuo kao iznimno učen i ambiciozan mlad čovjek, a unatoč životu koji je bio

²⁹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 9.

³⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 46.

³¹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 10.

³² Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 46.

³³ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 10.

ispunjen poslom i kontinuiranim obrazovanjem, pronašao bi i vrijeme za zabavni život pa je tako uživao u lovu, mačevanju, plesu ali i pohađanju kazališta. Kartao je, bio je ljubimac žena koje je očaravao mnogovrsnim znanjima i vještinama, a koje će iskoristavati kako bi se probijao u društvenoj hijerarhiji.³⁴ Od 1863. godine do 1865. godine vodio je svoj prvi dnevnik. U njemu je pak pomno bilježio samo preokupacije ekonomske prirode, vezane uz poslove oko imanja sa mnogo dugova i malo prihoda. Taj dnevnik je potvrdio kako je kasniji beogradski dnevnik zapravo sastavni dio njegovog metodičnog rada, karakteriziran upravo time što je pomno kontrolirao i bilježio sve što je učinjeno sa njegove strane u onim životnim područjima kojima je tih godina bio najviše zaokupljen. 1867. godine je izdao spis u mađarskom prijevodu sa predgovorom: *O slobodi* britanskog utilitarističkog filozofa Johna Stuarta Milla.³⁵ Iz analize tog djela, mađarski povjesničar Lajos Thallóczy je primijetio kako su Kállayevu pažnju najviše zauzimali Millovi pogledi na praktične političke odnose pa je tako u predgovoru posebno istaknuo Millove stavove o utilitarizmu, organizaciji vlasti i birokraciji.³⁶

Slika 1.- Benjamin Kállay

³⁴ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 11.

³⁵ Isto, 10-11

³⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 56.

4.2. POSTREVOLUCIONARNA MAĐARSKA POLITIKA I NAGODBA

Procese u mađarskoj politici nakon revolucije doživljavao je kao mladić Benjamin Kállay i takvi procesi utjecali su na političko formiranje raznih ličnosti mađarske politike, a od kojih su neke izvršile značajan utjecaj i na samog Benjamina Kállaya. Naime, mnogi sudionici mađarske revolucije bili su poslije nacionalnog poraza prisiljeni na bijeg u inozemstvo zbog svih prijetnji koje im je pružao eventualni ostanak u zemlji. Neki koji su pobjegli u inozemstvo, tek poslije poraza Habsburške Monarhije u ratu protiv Pruske i Italije, vraćaju se u zemlju. No ti povratnici ne samo da su bili amnestirani i rehabilitirani već su i priznati kao ravnopravni partneri sa austrijskim predstavnicima u preuređenju Monarhije na dualističkim temeljima. Naravno, pod uvjetom odricanja vlastitih revolucionarnih ideja o samostalnoj Mađarskoj izvan Monarhije Habsburgovaca. Ipak, u njima su i dalje živjeli državotvorni i državnopravni planovi kojima su predviđali sjajnu budućnost mađarske nacije.³⁷ Primjer takvog povratnika je grof Gyula Andrassy, kasniji predsjednik vlade Ugarske, ministar vanjskih poslova Austro – Ugarske Monarhije ali i politički mentor Benjamina Kállaya. Uglavnom je razdoblje u egzilu provodio u Parizu, a nakon što je više puta zatražio amnestiju, 1857. godine mu je bio konačno odobren povratak u zemlju.³⁸ Neki pak, koji su ostali u zemlji i sačuvali živu glavu, bili su se pridružili takozvanom pasivnom otporu, čiji pripadnici neće gubiti srce i nadu i kojeg će obilježiti osoba Ferenc Deáka, mađarskog ministra pravde u revolucionarnom razdoblju³⁹ i kasnije čelnika Nagodbene stranke.⁴⁰ S obzirom na propast nada vezanih uz revoluciju, mađarska politička elita iskoristiti će priliku koja im se pružala Nagodbom. Tako su mađarski političari imali pri svijesti da moćna Austrija predstavlja kontinuiranu prijetnju za integritet slabije Mađarske, ali kada je i Austrija sama slabašna, kao što je izgledala nakon poraza u ratu sa Pruskom i Italijom, onda ne predstavlja jakog garanta za realizaciju velikih planova zajedničke budućnosti Austrije i Mađarske.⁴¹

³⁷ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 7.

³⁸ https://en.mandadb.hu/cikk/806254/Count_Gyula_Andrassy_and_the_Compromise (Pristup 7. 08. 2019.)

³⁹ Forster, Florence Mary Arnold, *Francis Deak, Hungarian Statesman : A Memoir (1880)*, Macmillan and co., London, 1880., 117.

⁴⁰ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 784.

⁴¹ Isto, 7.

4.3. UTJECAJ LAJOSA KOSSUTHA I IDEJE DUNAVSKE KONFEDERACIJE

Važan utjecaj na razvoj političke karijere Benjamina Kállaya imao je i idejni utjecaj Lajosa Kossutha, vođe mađarske revolucije (1848.-1849.) i njegovog projekta podunavske konfederacije. Naime, mađarska politička elita je i dalje računala sa još jednom mogućnošću perspektivnog razvoja. Zapravo, riječ je bilo o planovima koje je nakon poraza u revoluciji, razradio i propagirao u egzilu predvodnik mađarske revolucije Lajos Kossuth. Taj plan je predviđao stvaranje saveza malih država na dijelovima srednje i jugoistočne Europe u okviru Dunavske konfederacije, ili pak unutar nekog drugog savezničkog udruženja. Tako je Lajos Kossuth, osobno ili preko posrednika započeo pripremati teren za ostvarenje svog plana. Po jednoj varijanti iz 1859. godine, u 7. točki sporazuma⁴² između jednog od vojnih komandanata mađarske revolucije, sada Kossuthovog posrednika generala Györgyja Klapke sa jedne strane⁴³ i tadašnjeg vladara Vlaške i Moldavije kneza Alexandrua Ioana Cuze sa druge strane⁴⁴, Dunavska konfederacija je definirana kao: „konfederacija triju dunavskih država – Mađarske – Srpske – Vlaške i Moldavske.“ Za Lajosa Kossutha bilo je od krucijalnog značaja stvaranje savezništva sa Srbima i Rumunjima. Zastupao je ravnopravnost naroda i samoupravna ovlaštenja predstavničkih tijela po teritorijalnoj i nacionalnoj razvrstanosti.⁴⁵

U pismu istaknutom sudioniku mađarske revolucije i organizatoru mađarske legije u odredima garibaldista u Italiji, generalu Istvánu Türru⁴⁶, piše u povodu otpora konfederacijskoj ideji u Mađarskoj da:

„konfederacija spada u one pojmove čija je nužnost toliko uslovljena situacijom da će ona ili se ostvariti ili ni Mađarska neće biti slobodna, a kriza Istočnog pitanja neće biti usmjerena pravcem koji iziskuju interesi slobode i dobrobiti Europe“.

Prema Kossuthu, budućnost nezavisne Mađarske leži u savezu sa isto tako nezavisnim podunavskim zemljama, jer u protivnom će te zemlje svoje težnje ostvariti uz pomoć Rusije. U Torinu 1862. godine Lajos Kossuth je prihvatio nacrt konfederacijskog ustava

⁴² Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 7.

⁴³ Isto, 788.

⁴⁴ Isto, 789.

⁴⁵ Isto, 7.

⁴⁶ Isto, 798.

kao osnovu za pregovore sa predstavnicima zainteresiranih zemalja, a uz Mađarsku, Srbiju i Vlašku i Moldaviju, tada će i Hrvatska biti predviđena kao dijelom konfederacije. Kossuth uz to odbacuje svaku pomisao da će Mađari zloupotrijebiti svoj položaj. Naime, svjestan teškoća koje tada Mađarskoj stvaraju različite nacije govori kako: „morali bi zaista biti ludi kada bi svoje nedaće htjeli povećati aglomeracijom novih stranih elemenata“. Istaknuo je da konfederacija nije: „koncesija, već uzajamno i slobodno udruživanje“ radi obrane slobode svakog naroda u njenom sastavu. Prema riječima samoga Kossutha, tom konfederacijom bi se stvorila „bogata i moćna država sa 30 milijuna stanovnika“, i čija bi riječ u okvirima europskih relacija mnogo značila.

Ipak, Lajos Kossuth nije se protivio ni mogućnosti stvaranja nezavisne Srbije izvan Dunavske konfederacije, držao je da će biti potrebno da se proširi teritorij Srbije na Bosnu i Hercegovinu, a u krajnjem slučaju smatrao je potrebnim i ujedinjenje Srbije sa Crnom Gorom.⁴⁷ Svrha Kossuthove naklonosti eventualnoj srpskoj ekspanziji na susjedne teritorije je bila da Srbija ne pretendira na teritoriju nastanjenu Srbima u Mađarskoj, ali i da Srbija ne postane oruđe Rusije ili Austrije. Lajos Kossuth je pretpostavljao kako nezavisna Srbija sa 1 600 000 do 3 500 000 stanovnika ne može predstavljati opasnost za veću nezavisnu Mađarsku te kako bi se Srbija oduprla pritiscima Austrije ili Rusije, smatrao je da će Srbija morat biti u snažnim prijateljskim vezama sa snažnijom Mađarskom.⁴⁸

Potvrdu Kállayevog slijedenja Kossuthove ideje možemo pronaći u njegovom dnevniku.⁴⁹ Prvi namjesnik Srbije nakon ubojstva kneza Mihaila Obrenovića, Milivoje Blaznavac⁵⁰ je u razgovoru sa Kállayem iznio ideju sličnu Kossuthovoj, a Kállay je zabilježio ideje koje mu iznosi Blaznavac u svom beogradskom dnevniku:

„Tvrđio je da želi voditi najprijateljskiju politiku prema Mađarskoj, i to tako da se između mađarskog naroda i južnih Slavena razvije najprisnije savezništvo te da ako ustreba i brane jedni druge, s jedne strane od ruskog i turskog utjecaja, a s druge strane protiv Austrije. Ako se to ostvari on će učiniti sve da se naši Slaveni potpuno izmire sa nama. Želi da održi integritet turske imperije još dugo vremena, već i zato da bi u Carigradu stolovala jedna proturuska sila. Međutim, želi s vremenom i to da se uprava nad Bosnom i Hercegovinom preda Srbiji, naravno uz plaćanje poreza Turcima. Ako bi ovo uspjelo, bio bi spreman da u cilju arondizacije naše Hrvatske prepusti neke bosanske teritorije. Ako bi se prijateljstvo s Mađarskom učvrstilo, bio bi voljan da između nas ukine carinske barijere. Kao upravljač Srbije namjerava na svaki način da

⁴⁷ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 8.

⁴⁸ Isto, 9.

⁴⁹ Isto, 61.

⁵⁰ Isto, 781.

joj da slobodnije institucije. To je njegova politika. I vjeruje da su južni Slaveni, Mađari, Grci i Vlasi pozvani da u ovom dijelu Europe obrazuju jedan jak savez; u kakvom vidu će se on javiti, da li kao jedna velika republika ili monarhistička konfederacija sitnijih država, to se sada, naravno, ne može odrediti, ali po njegovom mišljenju samo savez ovih naroda može osigurati njihovu budućnost i može da ih učini, pojedinačno i sve zajedno, velikim.“⁵¹

Na to će Kállay zapisati u svoj dnevnik:

„Moje omiljene stare ideje! Sve što je Milivoj rekao već je odavno lebdjelo preda mnom. Velika dunavska konfederacija na demokratskim osnovama, koja ujedinjuje različite ali otprilike brojno jednake narode od kojih svaki može strahovati od toga da će vanjske sile potiskivati njegovu nacionalnost i individualnost. Okupljeni, pak, u prijateljskom savezu svi mogu da sačuvaju svoju individualnost i jedni druge zaštite od svakog vanjskog utjecaja. – Bila bi neobična igra sudbine kada bih upravo ja mogao da sudjelujem u ostvarenju ovih ideja, s kojim sam se kao mladić tako dugo nosio u svom usamljenom sobičku... Prešućuje možda samo to da je on u ovoj viziji budućnosti glavnu ulogu namijenio Srbiji, kao što i ja ne govorim o tome da je ja, opet, namjenjujem Mađarskoj. Nisam mogao da se suzdržim da mu ne kažem da će, ako sprovede svoj plan, biti jedan od najvećih ljudi novijeg vremena, a obasuo sam ga još i drugim pohvalama.“⁵²

4.4. POČETAK POLITIČKE KARIJERE I IZBORI 1865.

S obzirom na svoju ranu preokupaciju političkim pitanjima, već se kao 20-godišnjak bavio problemima razvoja i odnosa Slavenskih naroda, posebno Južnih Slavena.⁵³ Uočio je značaj srpskog pitanja u Ugarskoj i smatrao je da sigurnost Ugarske leži u izmirenju svih nacija te je započeo politički rad među Ugarskim Srbima. Na parlamentarnim izborima 1865. godine, Kállay se kandidirao za narodnog poslanika u Senandrijskom okrugu. Računao je na potporu tamošnjih Srba. Tako će tijekom predizborne kampanje koristiti razna sredstva kako bi pridobio tamošnje srpske birače. Obvezao se senandrijskom magistratu da će dodijeliti pravoslavnoj školi tri dukata godišnje za nagrađivanje učenika koji postignu najbolji uspjeh na godišnjem ispitu iz srpskog jezika i katihizisa. Zatim će se pojaviti zajedno sa peštanskim parohom i skupinom Srba kako bi bio prisutan na tom ispitu. Jedna brošura iz 1903. godine svjedoči o dočeku koji je tada priređen Kállayu:

„Doček je bio svečan; daci nose srpsku zastavu; na pozdrave Kállay odgovara jakim i lijepim srpskim jezikom.“ Poslije ispita i ručka kod direktora škole, Kállay je otišao „s cijelim društvom na staru vodu“

⁵¹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 61.

⁵² Isto, 61-62.

⁵³ Isto, 10.

da se nad njim izvrši obred, koji su Senandrijci vršili nad milim gostom kad im prvi put dođe. Svi poskidaju kape, prekrste se i svećenici stanu pjevati preobraženski tropar i bogojavljenko ‚vo Jordanje‘, poslije čega senandrijski prota zahvata vodu iz izvora, blagoslovi je i priđe Kállayu s riječima: „Kerštajetsja rab Božiji Srboljub...‘, Živeo Srboljub‘ uzvikivali su ostali nad kojima je poslije također izvršen isti obred... Zatim je pročitana Kállayev članak iz nekakvih novina, koji ima za temu: Glas iz Ugarske o pitanju narodnosti. Čitanje je preneseno često burnim odobravanjem; na svršetku ‚kumovi‘ dignu ‚kumče‘ visoko uz gromoglasno ‚živeo‘... Prije povratka u varoš, koji je izvršen uz buktinje, pjesmu i svirku i pod srpskom zastavom, Kállay opet uzima riječ, govori o značaju pobratimstva i završava: Ja bih želio, gospodo, da vidim ovu lijepu zajednicu rasprostranjenu i na naše narode, zato neka Bog da da od danas Srbi i Mađari na vijeke budu vjerni i iskreni pobratimi među sobom“.

Unatoč dobro organiziranoj predizbornoj kampanji, nije uspio u naumu da osvoji poslanički mandat no zato je svojim ponašanjem u predizbornoj kampanji osvojio simpatije Srba te će se na Kállaya od tada početi gledati kao velikog prijatelja Srba. Senandrijski Srbi Kállayu su i dodijeliti nadimak „Srboljub“. Poznavanje jezika, rano proučavanje srpskog pitanja i naklonost Srba zasigurno su utjecali da prije svih drugih dobije ponudu vrhova Ugarske i Monarhije za sudjelovanje u sprovođenju politike Austro – Ugarske Monarhije prema susjednoj Srbiji.

4.5. PRIZNANJE KÁLLAYA U MAĐARSKOJ POLITIČKOJ ELITI

Široko obrazovanje i rano istinsko zanimanje za politiku, posebice političkih prilika svoje domovine ali i na istoku, Kállayu je donijelo prepoznatljivost u višim društvenim krugovima pa je tako stekao naklonost baruna Jozsefa Eötvösa⁵⁴, istaknutog intelektualca, književnika i ministra prosvjete.⁵⁵ Jozsef Eötvös je s pažnjom pratio Kállayev razvoj te je bitno utjecao na političko koncipiranje Benjamina Kállaya, tako da će elementi toga utjecaja biti stalno prisutni u Kállayevom političkom radu.⁵⁶ Kállay će po saznanju vijesti o Eötvösoj smrti istaknuti blagonaklon odnos koji je gajio Eötvös prema njemu.⁵⁷ Unatoč svim važnim poznanstvima i prijateljstvima, ključno poznanstvo i prijateljstvo za Benjamina Kállaya je bilo ono sa grofom Gyulom Andrásyjem. Naime, Andrásy je godinama pratio Kállayev razvoj te je svojim iskustvom, znanjem ali i autoritetom utjecao na formiranje Kállayevih političkih pogleda, a taj utjecaj je bio izrazito uočljiv

⁵⁴ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 47.

⁵⁵ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 785.

⁵⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 48.

⁵⁷ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 359.

u polju vanjske politike.⁵⁸ Novi predstavnici Mađarske nastojali su se tijekom 1860-ih približiti Srbima i zadobiti njihovo povjerenje. Tako se godinama prije Nagodbe zapažalo kako najuglednija politička lica mađarske aristokracije kao što su grof Gyula Andrassy, baron Jozsef Eötvös, Pál Nyáry, Kálmán Tisza i drugi dolaze na srpske priredbe u Pešti. Među njima se zapažalo i mladog Benjamina Kállaya. Te posjete su se prorijedile tijekom vremena sklapanja Nagodbe. Tako u siječnju 1867. godine, kada sporazum još nije potvrđen u javnosti ali je već utanačen u krugu nadležnih, prema bilješki iz jednog policijskog izvještaja, Svetosavsku besjedu u Pešti posjećuju tek poslanik senandrijskog izbornog okruga te zemljoposjednik Benjamin Kállay.⁵⁹ Kada je Gyula Andrassy postao predsjednik ugarske vlade, nastojao je ostvariti što veći utjecaj Ugarske na vođenje vanjske politike Austro – Ugarske Monarhije. Težio je ka tome da se Ugarsku uvažava kao značajnog međunarodnog faktora, a uvjet egzistencije Austro - Ugarske Monarhije za Andrassyja predstavlja njena aktivna istočna politika Monarhije s čime prioritetno ide potiskivanje ruskog utjecaja i njegova zamjena austrougarskim utjecajem. Ujedno je takva politika za Andrassyja predstavljala najbolji put da se odstrani štetan utjecaj Srbije na ugarske Srbe.⁶⁰

4.6. POTREBA POBOLJŠAVANJA DIPLOMATSKOG PREDSTAVNIŠTVA U SRBIJI

U ljeto 1867. godine, austrijski ambasador u Carigradu, barun Anton Prokesch Osten je iskazao nezadovoljstvo sa diplomatskim predstavništvom Monarhije u Beogradu. Držao je važnim uvjeriti Osmansko Carstvo da Austro – Ugarska Monarhija čini velike napore kako bi obuzdala srpskog kneza Mihaila Obrenovića. Isticao je kako je potrebno imati u Beogradu politički i društveno kompetentnog agenta koji će raditi na suzbijanju ruskog utjecaja ali i na tome da održi srpskog kneza na ispravnom putu, onom putu sukladnom interesima Austro – Ugarske Monarhije. Također, istaknuo je kako bi se na taj način spriječio ruski marš ka Carigradu. U jednom izvještaju bivšeg diplomatskog predstavnika Habsburške Monarhije, generala Teodora Radisavljevića, u pogledu situacije koja iziskuje efikasniju angažiranost Austro – Ugarske Monarhije u politici na Balkanu posredstvom beogradskog Konzulata, istaknuto je da dotadašnji konzul von Lenk nije bio dorastao

⁵⁸ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 48.

⁵⁹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 9.

⁶⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 48.

zadacima složenije diplomatske igre. Istaknuo je uvjerenje da von Lenk „zbog nedovoljnog poznavanja tamošnjih prilika, jezika i ličnosti nije u stanju da ... zahtjevima“ novog vremena udovolji u onoj potrebnoj i željenoj mjeri. Upravo će ono što von Lenku nedostaje posjedovati mladi i neiskusni Benjamin Kállay.⁶¹ Ugarske vlasti dijeliti će istu želju sa ambasadorom Monarhije u Carigradu.⁶² 1867. godine, Gyula Andrassy je u svjetlu takve politike na sastanku sa knezom Mihailom na Mihailovom imanju Ivanka u Ugarskoj obećao da će Ugarska, odnosno Austro – Ugarska Monarhija podržati srpske zahtjeve na Bosnu i Hercegovinu.⁶³

⁶¹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 6.

⁶² Armour, Ian D., *Apple of Discord: The "Hungarian Factor" in Austro-Serbian Relations, 1867-1881*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 2014., 55.

⁶³ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 9.

5. KÁLLAYEVA DUŽNOST U BEOGRADU

5.1. STUPANJE NA DUŽNOST I PRVE ZADAĆE

1868. godina bila je ključna za razvoj političke karijere Benjamina Kállaya. Te je godine Gyula Andrassy nagradio sav dotadašnji trud, široko obrazovanje i zainteresiranost mladog Benjamina Kállaya. Naime, dobio je priliku da po nacionalnom ključu Nagodbe predloži odgovarajuću osobu mađarske nacionalnosti za mjesto generalnog konzula u Beogradu.⁶⁴ Izbor je pao na Benjamina Kállaya unatoč tome što je tada još bio vrlo mlad za takvu funkciju, a nije ni posjedovao diplomatsko iskustvo. Ipak, Benjamin Kállay je definitivno bio pogodna osoba za takvu dužnost. Uspio je dotadašnjim političkim i publicističkim radom ali i drugim vještinama poput onih u predizbornoj kampanji steći ugled kod ugarskih Srba, a uz sve to je dobro poznavao i srpski jezik kao i političke prilike u Srbiji.⁶⁵

Možemo zaključiti kako je Kállay u početku radio u dvostrukoj funkciji. Dok je s jedne strane razvijao svoju diplomatsku aktivnost kao zastupnik Austro – Ugarske Monarhije, s druge strane to je činio kao zastupnik i branitelj nacionalnih interesa Ugarske. Naime, Nagodba nije uklonila unutrašnje proturječnosti između vodećih nacija obje polovine Monarhije, te ljudima koji su bili u službi takve zajedničke države, ma koliko god bili odani sustavu dualizma, primarni su im bili interesi svoje nacije, a tek onda Monarhije kao cjeline. Vrijedi spomenuti i da je kod tvoraca Nagodbe postojala izvjesna sumnja u sustav dualizma kao trajnog rješenja unutrašnjeg državnog uređenja. Tako su državna vodstva i austrijske i ugarske polovine Monarhije nastojale osigurati za sebe što povoljnije položaje za događaje koji će uslijediti. Postnagodbena Ugarska bila je opterećena prvenstveno hrvatskim pitanjem, ali i pitanjima drugih nacionalnosti poput Srba u

⁶⁴ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 9.

⁶⁵ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 48.

Ugarskoj koja su intrigirala samog Kállaya te je sve to utjecalo da Kállay u prvim godinama na svojoj funkciji u Beogradu se pojavljuje više kao zastupnik politike Ugarske nego kao zastupnik politike Monarhije u cjelini.⁶⁶

19. travnja 1968. godine Benjamin Kállay je doputovao u Beograd te je stupio na dužnost generalnog konzula Austro – Ugarske Monarhije u Srbiji,⁶⁷ a tu je dužnost preuzeo od Augusta Lenka von Wolfsberga.⁶⁸ U Kállayevom beogradskom dnevniku može se iščitati njegovo vlastito uvjerenje u uspjeh svoje misije: „Novodošavšeg treba pohvaliti. Vjerujem, međutim, da će me još više hvaliti prilikom odlaska.“⁶⁹ Od samog početka susretao se sa mnogim geostrateškim spletkama. Naime, postojala je ponuda konzorcija Edmunda Zichyja po kojoj bi željeznička pruga koja bi povezivala Pariz i Carigrad prolazila kroz Bosnu. Ugarska vlada se pak oštro protivila provođenju željezničke pruge kroz Bosnu, te je zastupala ideju po kojoj bi ta željeznička pruga zapravo prolazila kroz Srbiju, neovisno o tome tko gradi željeznicu i po kakvim uvjetima.⁷⁰ Tako je nekoliko dana poslije dolaska u Beograd na novu dužnost, prilikom susreta sa srpskim knezom Mihailom Obrenovićem, po uputstvu Gyule Andrásyja, izjavio kako mađarska vlada „najživlje“ želi da istočna željeznica bude sprovedena kroz Srbiju, a ne kroz Bosnu „pošto je to najkraći i najprirodniji put.“ Ipak, Kállay je držao kako Društvo nema ozbiljnu namjeru da prugu sprovede kroz Bosnu te da bi Društvo veoma željelo se sporazumjeti sa srpskom vladom. Sastanak sa knezom Mihailom Kállay je nastojao iskoristiti i da dokaže kako je njegov izbor za poziciju generalnog konzula Monarhije u Srbiji zapravo plod poznavanja njegove naklonosti prema Srbima. Razgovor je nakon početnih banalnih fraza postajao sve otvoreniji o čemu je u svom beogradskom dnevniku svjedočio Kállay:

„Knez se ispočetka nije mnogo upuštao u razgovor, ali je zatim ipak zagrizao i poslije banalnih fraza o korisnosti uzajamnog prijateljstva odjednom rekao kako ne shvaća zašto se u Europi toliko boje panslavizma kada je on besmislica, jer iako Slaveni jedni druge zovu braćom i odista jesu rođaci, to će trajati samo dotle dok ne dođe red na to da na osnovu tog srodstva prihvate i jedan isti jezik i služe se njime. To neće učiniti nijedan od njih, jer vlastiti jezik je zapravo najmoćnije, najvrjednije sredstvo nacionalnosti i vlastitog razvoja. U potpunosti sam prihvatio ovo gledište kao svoje, samo sam primijetio da iako se baš ne bojim panslavizma, bojim se panrusizma, koji više prijeti da proguta srodne slavenske nego ostale narode. S tim se, opet, knez složio i dalje rekao: „Istina da u Srbiji postoje simpatije prema Rusiji, ali zato

⁶⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 48-49.

⁶⁷ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 25.

⁶⁸ Isto, 789.

⁶⁹ Isto, 25.

⁷⁰ Isto, 27.

nijedan Srbin ne želi rusku vladavinu. Te simpatije potječu još iz onih vremena kada je početkom ovog stoljeća Srbiji, u kojoj Engleska i Francuska ni po imenu nisu bile poznate, pomagala jedino Rusija.“

Prilikom samog završetka sastanka ponovno se govorilo o željeznici:

„Pošto je vrijeme odmaklo ustao sam i još jedanput zamolio kneza da me obavijesti u pogledu željeznice. On je to ponovo obećao i otpustio me riječima da se nada kako će ova željeznica biti jedna nova spona među nama, a ja sam još rekao: „Nadam se, ali samo tako ako Bosna ostane daleko, barem od nas, zauvijek.“ – Na to sam otišao.“⁷¹

Benjamin Kállay je u izvještaju Friedrichu Beustu, ministru vanjskih poslova Austro – Ugarske Monarhije⁷² tog istog 28. travnja 1868. godine posvjedočio svoju metodu rada te je bio svjestan da najprije treba zadobiti blagonaklonost kneza kako ne bi knez od samog početka postao nepovjerljiv prema njemu. Tako se na tom sastanku nije upuštao u podrobnija objašnjenja.⁷³

Benjamin Kállay nije imao pozitivno mišljenje o Bečkoj vojnoj stranci:

„Vojna stranka, koja i u Beču još ima čvrste osnove, opće uzevši izaziva mnoge nevolje u ovim krajevima. Tako nespretno i tako nadmeno govore o zauzimanju Bosne, da je poslije toga, naravno, i uz najveći trud teško uvjeriti srpsku vladu u iskrenost suprotnih gledišta naše vlade.“⁷⁴

Zabilježio je kasnije u dnevniku:

„Ispricao sam kako vojna stranka, usprkos nepovoljnoj situaciji, potpiruje vatru nagovještajima o zauzimanju Bosne i koliko ruši moj ugled svojim tajnim izaslanicima koji u Srbiji odmah bivaju otkriveni.“⁷⁵

Ipak, svjestan položaja kako Ugarske tako i cijele monarhije je istaknuo:

„Ja sam, međutim, jako naglasio da mi sada želimo da ostanemo mirni neko vrijeme, a kada se učvrstimo onda neka se samo stavi na tapet Istočno pitanje i mi ćemo vjerojatno pomagati kršćane. Međutim, samo pod uvjetom da se drže dalje od ruskog utjecaja, jer ćemo se protiv ovoga boriti svim snagama.“⁷⁶

Kállay se u pismu upućenom Andrásyju zalagao i za ukidanje konzularne jurisdikcije, kojom su prijestupi državljana velikih, garantnih sila izuzeti iz nadležnosti srpskih sudova jer po Kállayevom sudu ona daje samo povod razmiricama, a predlagao je i pridobivanje listova u Srbiji kao što je *Vidovdan* i to uz pomoć subvencija, ali i u Mađarskoj tako

⁷¹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 28-30.

⁷² Isto, 780.

⁷³ Isto, 676.

⁷⁴ Isto, 32.

⁷⁵ Isto, 95.

⁷⁶ Isto, 33.

da oni potiču razvoj dobrosusjedskih mađarsko – srpskih odnosa.⁷⁷ Tražio je i što hitnije sklapanje poštanske konvencije sa Srbijom, a zalagao se i za opstanak poštanske stanice u Aleksincu u Južnoj Srbiji, i to prvenstveno iz obavještajnih razloga. Šef aleksinačke poštanske stanice, umirovljeni austrijski kapetan Čučković bio je „jedina pouzdana osoba“ koja je opskrbljivala Kállaya vjerodostojnim informacijama o događanjima u Južnoj Srbiji, Istočnoj Srbiji i na srpsko – bugarskoj granici. Valja spomenuti kako Beogradski konzulat nije tada posjedovao svoje konzularne agencije u unutrašnjosti Srbije.⁷⁸ Također, nastojao je uvjeriti svoje sugovornike u štetnost ruskog utjecaja, kako u Srbiji, tako i u drugim slavenskim zemljama. Od početka se žalio na malu plaću te konstantno će tražiti njenu povišicu, a shvatio je i da je njegov rukopis neuredan:

„Od savjetnika Ministarstva vanjskih poslova Hammera dobio sam pismo u kome piše da su Beust i car pročitali moj izvještaj i, kako je čuo, bili s njim zadovoljni, ali mi skreće pažnju da se ne zamaram prepisivanjem svojih izvještaja na čisto, već da ih dam na prijepis nekom pouzdanom čovjeku koji ima lijep rukopis.“⁷⁹

Saznao je kroz razgovore sa državnim službenicima, konzulima drugih država, pripadnicima najužih krugova vlasti različite povjerljive informacije, no uvijek je nastojao biti oprezan: „Ja se u ovakvim slučajevima, naravno, oprezno izjašnjavam i uvijek kažem samo toliko da bi dotični imao priliku nastaviti razgovor.“ Od samog početka svoje diplomatske karijere pokazao je da sjajno poznaje vještine koje se trebaju posjedovati kako bi postao cijenjeni diplomat.⁸⁰

5.2. UBOJSTVO KNEZA MIHAILA KAO OTEGOTNA OKOLNOST

Nakon nešto manje od dva mjeseca provedenih u Beogradu, Kállay je primio pismo u kojemu je pisalo da su i Gyula Andrásy, ali i bečki krugovi bili iznimno zadovoljni dosadašnjim njegovim radom. Ipak, već drugi dan od primitka tog pisma, 10. lipnja 1868. godine, u Srbiji se odvio događaj koji je definitivno otežao Kállayevu zadaću u Srbiji.

⁷⁷ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 677.

⁷⁸ Isto, 678.

⁷⁹ Isto, 34-36.

⁸⁰ Isto, 71.

Naime, tog dana je ubijen knez Mihailo hicima iz revolvera na Topčideru⁸¹ i Kállay je iskreno žalovao za kneževom smrću:

„Smrt kneza Mihaila je velika nesreća za nas. Bio je naš iskreni prijatelj, promišljen, staložen čovjek, bez sumnje najobrazovaniji Srbin, neprijatelj ruske politike, koji nije dozvoljavao da se iskorištava kao sredstvo u avanturističkim planovima.“

Bio je svjestan kakve poteškoće za njegov rad može značiti ubojstvo kneza Mihaila:

„Moj rad ovdje je tako dobro počeo, čvrsto vjerujem kako bih samo i za jednu godinu mirnog djelovanja uspio uvjeriti Srbiju u to da smo joj mi iskreni prijatelji, i možda bih uspio da zauvijek uništim ruski utjecaj u ovoj pokrajini. Sada moram početi sve iz početka, čak se nema što ni početi jer je svima potpuno nepoznat teren kojim se krećemo. Istina je kako su ovo zanimljive prilike i vremena, ali možda mogu imati štetan ishod po našu politiku i priznajem kako bih više volio makar lagan i neupadljiv ali siguran rezultat. Premećući takve misli po glavi, nisam mogao da zaspim.“⁸²

Slika 2.- Knez Mihailo Obrenović

⁸¹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 47-48.

⁸² Isto, 49.

Vrijedi spomenuti kako je knez Mihailo bio oženjen za mađarsku groficu Júliu Hunyady, a bila mu je i privlačna Kossuthova ideja Dunavske konfederacije.⁸³ Izrazitog antiruskog sentimenta i svjestan opasnosti jačanja ruskog utjecaja u Srbiji, Kállay je u dnevniku napisao: „Rusi sigurno ne žele dalje postojanje dinastije Obrenovića, jer se boje nastavljanja miroljubive politike čiji je pristalica bio knez Mihailo.“⁸⁴

5.3. MILIVOJ BLAZNAVAC KAO NOVO SVJETLO KÁLLAYEVE MISIJE

Ipak, Benjamin Kállay je vidio novo svjetlo u kontekstu nastavka svoje misije u Srbiji. Riječ je o vojnom ministru Milivoju Blaznavcu.⁸⁵ Blaznavac se zauzimao za ostanak dinastije Obrenović na srpskom prijestolju, pa i pod cijenu vojne sile s obzirom da je kontrolirao vojsku, no za vrijeme maloljetnosti Milana Obrenovića, koji bi zakonski trebao naslijediti Mihaila, želio je držati kormilo vlasti u rukama. Zakon je predviđao trojnu vladu za vrijeme kneževog maloljetništva. Milivoj Blaznavac bio je spreman voditi proturusku politiku, a prema Ugarskoj voditi prijateljsku politiku, pa čak i stupiti sa Mađarskom u napadački i obrambeni savez.⁸⁶ Na to je kasnije Andrassy odgovorio Kállayu da se takav savez Ugarske i Srbije ne može trenutno ostvariti, no otvara vrata takvoj ideji u budućnosti, dok se Beust pak zalagao za neutralnost.⁸⁷ Milivoj Blaznavac nije gleda blagonaklono ka Iliji Garašaninu,⁸⁸ kojeg je Kállay opisao kao iskusni političar koji uživa veliku popularnost u Srbiji, i za kojeg se govori da je udaljen od strane kneza Mihaila jer je bio pobornik približavanja Rusiji.⁸⁹

Kállay je saznao da je Jovan Ristić,⁹⁰ istaknuti srpski političar liberalne orijentacije,⁹¹ a ne Ilija Garašanin želja mnogih pripadnika Ujedinjene omladine srpske, opozicijskog pokreta Srba u Vojvodini pod vodstvom Svetozara Miletića, pokreta prema kojem ne

⁸³ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 7.

⁸⁴ Isto, 50.

⁸⁵ Isto, 781.

⁸⁶ Isto, 50-51.

⁸⁷ Isto, 56.

⁸⁸ Isto, 51.

⁸⁹ Isto, 680.

⁹⁰ Isto, 58.

⁹¹ Isto, 11.

gledaju blagonaklono ugarske vlasti.⁹² Benjamin Kállay svjestan da se od Ristića prije mogu očekivati reforme u Srbiji, zabilježio je u dnevniku:

„Ovo mi je dalo jednu ideju: mi trebamo nastojati da nova vlada stupi na put liberalizma i ustavnosti. Usljed toga bi došlo do obrazovanja stranaka u zemlji, a takva jedna zemlja prema vama nije mnogo jaka. Država može biti jaka prema vama samo pod apsolutističkom koncentracijom vladavinom. Već samim tim stali bismo na put osvajačkim željama. A to bi za nas bila veća prednost nego što je zastrašujuća opasnost da bi napredna Srbija mogla djelovati sa većom privlačnom snagom za druge južne Slavene.“⁹³

Smatrao je da je lakše navesti na vanjski rat narod bez javnog mnijenja:

„prirodno da se jedan narod koji nema javno mnijenje i koji ne može i ne smije se baviti svojim unutrašnjim prilikama, već je naviknut da samo slijedi mig svoje vlade, mnogo lakše može navesti na jedan vanjski rat, nego drugi, koji sam svoje unutrašnje stvari sređuje i to putem razlika u mišljenjima kroz stranačke borbe, koji dakle ne bi mogao da se tako lako pokrene da svoju krv i svoj novac žrtvuje za smjele, avanturističke planove ili ambicije pojedinaca“.

Valja istaknuti da je svaki pa i najmanji pokret vladajućih i utjecajnih ljudi Kállay pratio sa velikom pažnjom, nastojeći da ni njegovi vlastiti činovnici ne slute to da se on interesirao za neku određenu osobu posebno.⁹⁴ Nije zazirao čak ni od novčanih ulaganja kako bi podržao Blaznavca pa je naveo i konkretan iznos od par stotina tisuća forinti koji bi se stavili Blaznavcu na raspolaganje kako bi se eliminirali suparnici pod ruskim utjecajem. Pokazati će se kako je Kállay bio u krivu kada je mislio da će Blaznavac po izboru za prvog namjesnika Srbije igrati odlučujuću ulogu u namjesništvu. Naime, u toj političkoj igri pobijediti će Ristić što će poslije sa najviše žaljenja konstatirati u svom dnevniku i Kállay.⁹⁵ 2. srpnja 1868. godine za članove tročlanog Namjesništva izabrani su Milivoje Blaznavac, Jovan Ristić i Jovan Gavrilović,⁹⁶ a brzo će Kállay shvatiti kako Jovan Ristić koji je postao drugi namjesnik po rangu, sa kvalitetama političara diplomate koje i sam Kállay posjeduje, zapravo predstavljao njemu najvećeg protivnika u srpskoj državnoj politici.⁹⁷

⁹² Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 796.

⁹³ Isto, 58.

⁹⁴ Isto, 681.

⁹⁵ Isto, 680.

⁹⁶ Isto, 65.

⁹⁷ Isto, 19.

Slika 3.- Milivoje Petrović Blaznavac

5.4. KÁLLAYEVA ZALAGANJA U SVJETLU PRIJATELJSTVA SA SRBIJOM

Kállay je nastavio svoj započeti posao u Beogradu te je činio razne političke poteze koji su bili plodovi njegovih formiranih ideoloških pogleda. Zalagao se da austrougarska diplomacija utječe na Portu u tome da prizna Milana Obrenovića za kneza, ali i da Osmanlijske vlasti dodijele Milanu nasljedno kneževsko dostojanstvo. Također, Kállay je utjecao na jačanje izravnih odnosa Austro–Ugarske Monarhije i Srbije pa je tako Austro–Ugarska Monarhija izašla u susret nekim zahtjevima Namjesništva Srbije. Usuglasile su se tako dvije strane u tome da brodovi koji su plovili između Beča, Pešte i Beograda, počinju pristajati u beogradskom pristaništu, a koji su dotada pristajali samo u zemunskom pristaništu. 2. prosinca 1868. godine na inzistiranje samog Kállaya sklopljena je poštanska konvencija između Austro–Ugarske Monarhije i Srbije. Time je bio napravljen iskorak u emancipaciji Srbije od Osmanlijskog Carstva jer je time priznato pravo Srbiji po kojem može barem neke međunarodne ugovore zaključivati nezavisno od Porte.⁹⁸ U

⁹⁸ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 49.

pogledu konzularne jurisdikcije, Kállay nije prestajao sa uvjeravanjem kako je neophodno da se Austro-Ugarska Monarhija što prije odrekne ovih prava koja nisu više bila u skladu, prema njegovom mišljenju, stupnju državnog, posebno pravosudnog razvoja Srbije. Kada je uslijed nerazumnih odlaganja bečkog Ministarstva Rusija uspjela preduhitriti Austro-Ugarsku Monarhiju po ovom pitanju, Kállayu nije nedostajala inicijativa da uvjeri odgovorne u Beču da se za Srbiju povoljnijim ugovorom, bez restriksijskih odredaba rusko – srpskog jurisdikcijskog ugovora, demonstrira veća blagonaklonost sa austrougarske strane.⁹⁹

Posebno se zalagao da Austro – Ugarska Monarhija poduzme sve potrebne korake kod velikih sila kako bi Osmanlijsko Carstvo priznalo srpski ustav donesen 1869. godine. Veliko Kállayevo zalaganje u odnosu na priznanje ustava se temeljilo na tome da bi priznanje ustava osiguralo niz povoljnosti za Austro – Ugarsku Monarhiju u Srbiji.¹⁰⁰ Naime, Kállay je hvalio liberalne tekovine novog ustava te je smatrao kako bi za Osmanlijske vlasti najbolje bilo da prizna novi ustav jer tim novim ustavom se nije dovodilo u pitanje sizerenstvo Osmanlijskog Carstva već se zapravo reguliraju unutarnji odnosi u zemlji.

U argumentaciji kojom je Kállay tražio podršku Austro – Ugarske Monarhije, navodi se da je raniji srpski ustav iz 1838. godine nastao pod utjecajem Rusije, a po odredbama toga ustava ustanovljeni Senat, odnosno Državni savjet, imao je za članove mahom ruske privrženike. Sa druge strane, prema Kállayu, novi ustav je više bio zapadnoeuropskog tipa, a istaknuo je da je za Austro – Ugarsku Monarhiju od velikog značaja to da u novom ustavu postoji i odredba kojom se predviđala mogućnost nasljedstva na kneževskom prijestolju i po ženskoj liniji. Naime, dvije kćeri kneza Miloša, sestre ubijenog kneza Mihaila, bile su udate za dva ugarska podanika te su one tada imale po dva sina u Ugarskoj. Kállayu nije smetalo to što vladar zadržava toliko prerogativa i da parlamentarna prava naroda, odnosno narodnih izabranika postaju ili mogu postati ništavna te to Kállay ističe kao argument u prilog novog ustava. Prevoditelj dnevnika Benjamina Kállaya, Andrija Radenić je prokomentirao knežev položaj prema novom ustavu:

„Izuzetno velikim kneževim ovlaštenjima štiti se poredak od izuzetno velike opasnosti stihijskih snaga primitivnog naroda sastavljenog preko 90% od neukih seljaka, bez krupnih posjednika, sa neznatnim srednjim

⁹⁹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 18.

¹⁰⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 49.

staležom, i malobrojnom inteligencijom. Koja je uz to, nezadovoljna svojim položajem, sa malim izgledima na dobro zaposlenje i brzo napredovanje, sklona revolucionarnom ekstremizmu.“¹⁰¹

Također bi i prihvaćanje novog ustava uz podršku Austro – Ugarske Monarhije, prema Kállayevom razmišljanju, znatno povećalo utjecaj Austro – Ugarske Monarhije ali i znatno smanjio ruski utjecaj u Srbiji, te u ovom kontekstu vrijedi ponovno istaknuti da je ustav predviđao mogućnost nasljedstva i po ženskoj liniji na kneževskom prijestolju, a muževi Miloševih kćeri su bili podanici Monarhije. Naposljetku, Kállayeva argumentacija u prilog tog ustava vodila je i ka tome da bi novi ustav pojačao srpsku vladu, koja je sve više razvijala prijateljske odnose sa Monarhijom, a smatrao je i da bi povećano učestvovanje naroda u političkom životu, koje je ustav predviđao, odvratilo pažnju naroda od vanjske politike već bi njihova pažnja bila usmjerena na unutarnje borbe.¹⁰²

Utjecao je na konzule Francuske, Italije i Ujedinjenog Kraljevstva, a sa kojima je održavao prijateljske veze, da zatraže intervenciju svojih ministarstava vanjskih poslova radi slamanja otpora Osmanlijskih vlasti.¹⁰³ Protivio se grubom odnosu bečkih listova prema Srbima, ali i kršćanima uopće, tražio je da taj odnos bude s više simpatije, dok je Beust sa svoje strane tvrdio kako vlada ima veoma malo utjecaja na velike listove.¹⁰⁴ Takvim potezima Kállay je nastavio stjecati simpatije i povjerenje vodećih srpskih političkih krugova, no kod nekih je Kállay počeo izazivati sumnju. Ipak, može se zaključiti kako je Kállayeva diplomatska misija u Srbiji tada doživljavala niz uspjeha za koje je upravo on svojom kvalitetnom argumentacijom, neumornim inzistiranjem pred austrougarskim vlastima, ali i ulaskom u srpsko društvo, a ne izolacijom, bio najzaslužniji¹⁰⁵

Bio je iznimno privlačna meta beogradskih žena. Po mondenskim klubovima Beča i Pešte se pričalo kako je u Beogradu Kállay uspio zadobiti više naklonost žena ministara nego samih ministara.¹⁰⁶ Na mnogim mjestima u dnevniku je iznosio svoje dojmove o ženama koje je susretao:

¹⁰¹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 710-711.

¹⁰² Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 49.

¹⁰³ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 18.

¹⁰⁴ Isto, 189.

¹⁰⁵ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 49.

¹⁰⁶ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 22.

„Danas je bila kod mene neka žena i rekla da je poslala ministarka Cenička, koja bi željela da se upozna sa mnom i stupi sa mnom u ljubavne odnose. Znajući koliko Cenička trči za svakim muškarcem, ova ponuda mi nije bila naročito primamljiva i posrednicu sam jednostavno odbio.“¹⁰⁷

Svjedočio je i o svom odnosu sa ženom talijanskog vicekonzula Kampa:

„Akabi Kampo mi je poručila da je posjetim. Smjesta sam otišao k njoj, ona je za poziv navela veoma ništavan razlog, naravno, to je bio samo izgovor, pošto joj muž nije kod kuće. Iako je dozvolila da s njom sve radim, ipak se nije htjela konačno predati govoreći da ne želi dobiti dijete.“¹⁰⁸

Zanimljiv je Kállayev osvrt na sljedeći susret sa Akabi Kampo:

„Odlazim Kampovoj ženi i nalazim je potpuno samu najzad sam uspio da je potpuno pridobijem i tako sam već i u Beogradu stupio u odnose. Ne moram ni reći da ne samo što nisam zaljubljen u nju već mi se možda čak i ne sviđa, ali u nedostatku drugog dobro je i to, u stvari je zabavno samo to da je ona Armenka iz Carigrada.“¹⁰⁹

Špekuliralo se među ženama kako Kállay vodi razvratni život, a prema njegovom mišljenju, te vijesti je širila žena britanskog konzula Longwortha:

„Ivanovička je rekla da je čula od više žena da vodim strašno razvratni život. Ovu vijest širi Longworthova žena, koja na svaki način nastoji da otuđi od mene srpsko društvo, jer mi zavidi na mojim svečanim večerama.“¹¹⁰

Inače, imao je izvanbračnog sina sa opernom pjevačicom Marie von Rabatinsky¹¹¹ no među njima je već duže vremena trajao hladan odnos, a svoja razmišljanja o ljubavi, potrebi braka, no i svojim životnim ambicijama je svjedočio u dnevniku kada se dotaknuo posjete Marie von Rabatinsky:

„Posjećujem Marie Rabatinsky. Prima me prilično hladno i daje mi na znanje da je odnos među nama završen. I tako su moja ranija vješto pisana pisma djelovala pa je ona bila prva koja mi je, ako odmah ne i otvoreno, stavila do znanja da će raskinuti sa mnom. Imati ću jedan teret manje u životu i to me sada čak i ne tangira, jer se zagrijanost čula već smirila, a nestala je i taština i ne uznemirava me u tom pogledu. Treba još samo da sredim materijalnu stranu, čim budem dobio zajam od Štedionice, pa će tada ova epizoda koja je do sada toliko okupirala moj život biti završena. – Kada sam u Beogradu počeo da se bavim obustavljanjem ovog odnosa iskrsla je preda mnom potreba braka. Ali koga da uzmem? Ne umijem da volim, mogu, dakle, da uzmem samo ženu koja mi može pomoći u mojim ambicioznim planovima. Nemam nikakav drugi cilj, nikakvu drugu misao, a ne mogu ni imati, do da zadovoljim svoje

¹⁰⁷ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 119.

¹⁰⁸ Isto, 127.

¹⁰⁹ Isto, 130.

¹¹⁰ Isto, 166.

¹¹¹ Isto, 20.

ambicije, a ako ovo i ne može – makar borba. Ali ne napuštam nadu da ću jednom još vladati nad nekim narodom. No neka bude dosta ovoliko o mojim najintimnijim mislima.“¹¹²

Naposljetku, ipak ta operna pjevačica nije odgovarala zahtjevima društva u kojem se Kállay kretao¹¹³ te 1870. godine, nakon petogodišnje veze prekidaju. Tom prigodom je istaknuo da i nakon divnih trenutaka koje više nikada ne može očekivati, i nakon nevolja, njemu od tada preostaju samo ambicije.¹¹⁴

Prilikom 29. rođendana, u dnevniku bilježi i svoje vrednovanje vlastitog dotadašnjeg života:

„Danas mi je rođendan, imam 29 godina, sutra ulazim u tridesetu, posljednju godinu prave mladosti. Ono što sam do sada proživio nije bilo vrijedno življenja, a u budućnosti – da li ću još biti u stanju da budem sretan?“¹¹⁵

Slika 4.- Marie von Rabatinsky

¹¹² Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 184.

¹¹³ Isto, 20.

¹¹⁴ Isto, 271.

¹¹⁵ Isto, 145-146.

5.5. KÁLLAYEV POGLED NA BOSNU I HRVATSKU

Kállaya je i dalje nastavila intrigirati situacija u Bosni. Stalno je održavao vezu sa austro – ugarskim konzulom u Sarajevu. Još se u pismu Andrásyju 31. svibnja 1868. godine dotakao pitanja virtualnih prava Hrvatske na izvjesne krajeve pod Osmanlijskim Carstvom, što je bila ondašnja tema rasprave u ugarskom parlamentu. Kállay je podsjetio Andrásyja na to da Austro – Ugarska Monarhija, odnosno Ugarska uvjeravaju kako nemaju pretenzija na Bosnu, a prema Kállayevom mišljenju, priznavanje povijesnih prava Hrvatske na te krajeve od strane ugarskog parlamenta značilo bi da se tim uvjeravanjima ne pridaje važnost, da ih se zaobilazi, jer Hrvatska se nalazi u ugarskoj polovini Monarhije. Držao je kako Srbi moraju vjerovati da će Ugarska podržati nastojanja da se bosanska oblast priključi Srbiji, no već tada je Kállay otkrio tajnu komponentu svojih zamisli, koju prikriva ne samo na drugim različitim mjestima već i pred samim sobom u dnevniku. U pismu Andrásyju se povjerio kako unatoč svim njegovim nastojanjima da se Bosna prepusti Srbiji, i on sam vjeruje kako će Bosna „prije ili kasnije“ dospjeti u posjed Austro – Ugarske Monarhije, odnosno Ugarske. Ipak, istaknuo je da: „Ali za to još vrijeme nije dospjelo, i sada još uvijek moramo uvjeravati Srbe o našoj iskrenosti, da ne namjeravamo ništa poduzeti u pravcu tih oblasti.“¹¹⁶

Zapravo, Kállay je smatrao da su sve južnoslavenske provincije u Osmanlijskom Carstvu, uključujući tu i Srbiju, i previše slabe da bi se njih pribojavala Monarhija. Ipak, one bi mogle postati opasne prema Kállayevom mišljenju ukoliko bi se predale ideji panrusizma. Smatra kako se u slučaju Srbije predavanje ideji panrusizma može spriječiti na način da Srbi steknu uvjerenje da se Austro – Ugarska Monarhija odriče „svake okupacijske ideje“ ali i da iskreno želi potpomagati državni i materijalni razvoj Srbije. Prema Kállayevom mišljenju, takva Srbija bi bila „najjača barijera“ protiv ruskih aspiracija i panrusizma, ali za pridobiti takvu Srbiju, trajno odanu Austro – Ugarskoj Monarhiji, potrebno je pomoći Srbiji u njenoj borbi za ostvarenje nacionalnog programa. Kállay je dobro poznao kako se u centru tog programa nalazi Bosna, a bio je i svjestan hrvatskih pretenzija na Bosnu. Tako je 17. ožujka 1870. godine, u izvještaju Beustu opisao

¹¹⁶ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 678-679.

Bosnu kao „centar“ za koji su vezane sve nade srpskih političara te dok je god Bosna osmanlijska provincija, srpski političari smatraju bosansko pitanje „kao porodičnu stvar“ koja će se riješiti prije ili kasnije. Kállay je napomenuo da ukoliko srpski političari uoče aneksijske težnje neke druge sile, te aneksijske težnje ka Bosni bi prouzrokovale nepovjerenje i ogorčenje prema toj sili.

Stoga, ako bi se Bosna i Hercegovina ustupila Srbiji, prema uvjerenju samog Kállaya, ostvarila bi se dva izuzetno značajna politička cilja. Prvi cilj predstavljao je odvajanje Srbije od Rusije te trajno vezivanje Srbije uz Austro – Ugarsku Monarhiju, a drugi cilj je predstavljao trajni rascjep između Hrvata i Srba.¹¹⁷ Svoje intencije u kontekstu hrvatsko - srpskih odnosa zabilježio je u dnevniku:

„Bio bi to stvarno lijep rezultat kad bih Hrvate i Srbe mogao otuđiti jedne od drugih. Zadatak nije malen, ali ću barem djelovati u tom pravcu... Moja je stara ideja da ova dva naroda ne mogu biti prijatelji, oba teže ka hegemoniji, naročito što se tiče Bosne. Bosansko pitanje je, dakle, ona Eridina jabuka, koja, blagovremeno i vješto ubačena među njih, može konačno otuđiti jedne od drugih.“¹¹⁸

To bi ujedno predstavljalo i kraj hrvatsko – srpske suradnje i jugoslavenskih planova čija bi realizacija imala nesagledive posljedice za sudbinu cijele Monarhije, ali posebno Ugarske i te je opasnosti bio svjestan Kállay. Eventualni spor Hrvata i Srba oko Bosne apsorbirao bi sve energije i Hrvata i Srba te bi paralizirao njihove akcije koje bi mogle ugroziti hegemoniju Nijemaca i Mađara u Monarhiji. Stoga, za toliko veliku političku dobit, Kállay je bio spreman na to da Austro – Ugarska Monarhija podnese veliku žrtvu, odnosno da cijelu Bosnu i Hercegovinu ili pak njen značajan dio ustupi Srbiji. Tako je u jesen 1870. godine Kállay službeno ponudio Ristiću podjelu Bosne i Hercegovine linijom rijeka Vrbas – Neretva.

Saznao je da Porta zabrinuto gleda na njegovo držanje u Beogradu u pogledu Bosne.¹¹⁹ Ipak, kada ga informiraju kako ima izgleda da će Osmanlijsko Carstvo prepustiti Bosnu na upravu Srbiji ali na pritisak Velike Britanije, Kállay je razmišljao o podnošenju ostavku:

„Iznošenje bosanskog pitanja na tapet, engleska nastojanja u ovoj stvari i naša potpuna neaktivnost i šutnja bude u meni bojazan da propuštamo ovu priliku i da će plodove toliko prijetećeg bosanskog pitanja, pobrati ispred nas neko drugi. Ako bi to stvarno uslijedilo, ja ću po svoj prilici napustiti Beograd,

¹¹⁷ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 50.

¹¹⁸ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 129-130.

¹¹⁹ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 50-51.

jer zaista nemam volje da služim politici koja je tako neaktivna i ne shvaća i nije u stanju da ostvari svoje vlastite interese.“¹²⁰

Tijekom 1871. godine došlo je do prekida pregovora oko Bosne i Hercegovine jer je Ristić odbijao prepustiti dio Bosne i Hercegovine Austro – Ugarskoj Monarhiji ali je i odbijao pristati na odredbe koje bi izazvale otpor „cijelog Slavenstva“ predvođeno Rusijom. Zatim je došlo do otkrića Beustovog službenog pisma objavljenog u Crvenoj knjizi ministarstva vanjskih poslova Monarhije kojim su anulirana sva Andrásyjeva i Kállayeva obećanja u vezi s Bosnom i Hercegovinom, navodno čak i uz pristanak cara. Naime, u tom službenom pismu pisalo je kako Austro – Ugarska Monarhija neće dozvoliti nikakvo narušavanje *status quo* od strane Srbije ali i Rumunjske i drugih balkanskih zemalja na račun Osmanlijskog Carstva.¹²¹

Zanimao se i za situaciju u Hrvatskoj te je u razgovoru sa Kolomanom Bedekovićem, ministrom za Hrvatsku i Slavoniju i članom ugarske vlade, kasnijim banom, istaknuo da se hrvatsku opoziciju predvođenu Josipom Jurjem Strossmayerom može eliminirati samo ako bi se Hrvatskoj priključile Dalmacija i Vojna Krajina.¹²² Bio je mišljenja da se Narodna stranka nalazi u savezničkom odnosu sa bečkom vojnom strankom te da joj je kao nagrada za savezništvo ali i protivljenje razvojačenju Vojne Krajine bila obećana Bosna, što je prema njemu bilo opasno i za Srbiju ali i za Ugarsku.¹²³

5.6. PITANJE ŽELJEZNIČKE VEZE

I dalje je bilo aktualno pitanje željezničke pruge, te je Kállay bio zabrinut zbog najava da Beč podržava sprovođenje pruge kroz Bosnu, toliko da je u tom slučaju nagovjestio da će napustiti službu generalnog konzula:

„Ako su u Beču stvarno za bosansku prugu i ako njeno ostvarenje uspije, onda se sva moja ovdašnja djelatnost ruši, jer tada više nikakvim lijepim riječima neću moći učiniti da se povjeruje da smo stvarno prijatelji Srbije. Ako se ovo dogodi vjerojatno ću napustiti svoj položaj.“¹²⁴

¹²⁰ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 329.

¹²¹ Isto, 16.

¹²² Isto, 182.

¹²³ Isto, 288.

¹²⁴ Isto, 167.

Naposljetku. Beust daje uputstva Kállayu vezano uz željeznice, a vlada je prihvatila plan kojim je predviđeno račvanje pruge iz Soluna u dva kraka tako da se jedan krak sprovede kroz Srbiju, a drugi kroz Bosnu.¹²⁵ Kállay je predlagao ideju da ugarska vlada bude jamac za jedan dio srpske željeznice kako bi se odmah moglo pristupiti njenoj gradnji.¹²⁶ Ipak, unatoč nastojanjima samog Kállaya, zbog beskonačnih odlaganja početka gradnje željeznice kroz Srbiju, zbog internih stavova samih namjesnika ali i zbog pogrešnih kalkulacija vladinih eksperata, Srbija je svoju prvu željezničku vezu dobila tek u prvoj polovini 1880-ih godina.¹²⁷

5.7. POGORŠAVANJE ODNOSA IZMEĐU BEČA I BEOGRADA

Ipak, već u drugoj polovici 1869. godine Kállay je započeo osjećati simptome porasta ruskog utjecaja u Srbiji:

„Pošto je Marinović imenovan za novog predsjednika Državnog savjeta, odlazim mu čestitati. Uopće izgleda da je nastao neki preokret, tako su, na primjer, Cukića imenovali za agenta u Vlaškoj. Time vlada pridobiva dosadašnje nezadovoljnike i održava ravnotežu u odnosu na Omladinu. Ali da li neće porasti ruski utjecaj? Značajna je pojava da sam već ujutro našao starog Garašanina u Ministarstvu.“¹²⁸

Kállay će se zapitati u dnevniku: „Da li izmirenje sa strankom Garašanin – Marinović nije Ristićevo djelo, koji se, videći da ne može uspjeti s Omladinom, sada okrenuo ruskoj stranci?“¹²⁹ U akciji protiv Svetozara Miletića Kállay nije birao sredstva i išao je toliko daleko da je čak unajmio čovjeka da ga ubije. Naposljetku, predomislio se i povukao je nalog kada je shvatio da to ubojstvo, zbog promjene u političkom raspoloženju vodećih ličnosti u Budimu, ne bi donijelo očekivan rezultat.¹³⁰

Odnosi između Austro – Ugarske Monarhije i Srbije su se zakomplicirali zbog oslobađajuće presude nekadašnjem knezu Srbije Aleksandru Karađorđeviću koja je donesena od ugarskog suda, pa i zbog zabrane izvoza zatvarača oružja u Srbiju.¹³¹ Svoje

¹²⁵ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 173.

¹²⁶ Isto, 179.

¹²⁷ Isto, 18.

¹²⁸ Isto, 233.

¹²⁹ Isto, 236.

¹³⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 51.

¹³¹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 335.

raspoloženje povodom oslobađajuće presude knezu Aleksandru Karađorđeviću iznio je u dnevniku: „Karađorđevićevo oslobođenje uveliko me je zabrinulo i zaista me je ovo nekoliko posljednjih dana učinilo sasvim nervoznim.“ Bilježi i svoj skepticizam da se uistinu u takvim okolnostima može pregovarati sa namjesništvom: „A i inače se bojim da uslijed onakvog ishoda Karađorđevićevog procesa jedva još možemo s namjesnicima pregovarati o ovakvim stvarima.“¹³² Tako je Milivoj Blaznavac koji je bio značajan faktor dobrih odnosa između dviju tih zemalja postao nepovjerljiv prema Austro – Ugarskoj Monarhiji i samoj Ugarskoj te u tom svjetlu je počeo otvarati vrata Rusiji.¹³³ Kállay je Blaznavca ipak i dalje gledao kao iskrenog pobornika srpsko – mađarskog prijateljstva, a zamjerio mu je isključivo nedovoljnu političku ustrajnost radi koje ga je Ristić zasjenio u političkoj diplomaciji.¹³⁴ Mnogo kasnije u dnevniku je zabilježio zanimljivo saznanje od njemačkog kolege o Ristićevoj ucjeni Blaznavca:

„još u vrijeme kneza Mihaila jako protivio namjeravanoj reorganizaciji srpske vojske pomoću ruskih oficira, velikim dijelom i zbog toga što je već tada u Ministarstvu vojnom bilo deficita pa se bojao da to ne izađe na vidjelo. Tada je uputio velikom veziru pismo u kome ga je molio da spriječi stupanje ruskih oficira u srpsku vojsku i da ga sačuva od ruskih intriga. Ristić je, navodno, u posjedu kopije tog pisma i to je bilo ono oružje kojim je Blaznavca na svašta privoljevao.“¹³⁵

Ristić će se sve otvorenije i sa sve dubljom antipatijom izjašnjavati protiv Ugarske:

„Ristić je na to veoma žestoko napao Mađare, tvrdeći da između njih i Srbije nikada ne može biti prijateljstva; Mađari do sada nisu učinili ništa u korist Srba, tako su ponosni da i neće da se bave jednom ovako malom zemljom. Iz daljih njegovih riječi jasno se moglo razabrati da želi biti uz Rusiju i da će biti uz nju.“¹³⁶

5.8. KÁLLAYEVA POLITIČKA PREKRETNICA

Konačan povod Kállayu za napuštanje plana o Bosni, za prestanak vođenja srbofilske politike, za prestanak podržavanja srpskih ekspanzionističkih težnji te za zauzimanje neprijateljskog stava prema Srbiji bio je put kneza Milana u Rusiju tijekom mjeseca listopada 1871. godine. Tim potezom je obilježen proruski kurs srpske politike, čega se Kállay izrazito plašio i protiv čega se svom energijom zalagao.

¹³² Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 340.

¹³³ Isto, 416.

¹³⁴ Isto, 19.

¹³⁵ Isto, 565.

¹³⁶ Isto, 401.

Od tada, unatoč uvjerenjima srpskih predstavnika da politika Srbije ostaje neizmijenjena u održavanju podjednako prijateljskih odnosa sa Austro – Ugarskom Monarhijom i Rusijom, Kállay je najčešće djelovao sa dijametralno suprotnih pozicija koje je do tada zastupao. Primjeri takve politike su odlučno protivljenje pripajanja Srbiji Malog Zvornika, naselja na Drini jer bi time „samo porastao ugled srpske vlade i Rusije.“ Predložio je Andrassyju pokretanje nacionalnog pitanja Vlaha u Srbiji:¹³⁷

„Predložio sam da u Srbiji pokrenu nacionalno pitanje Vlaha, što možda neće biti nemoguće, jer u ovoj maloj zemlji živi 150.000 Vlaha, koji su sasvim potlačeni od strane Srba.“

Tražio je i povišenje carina za svinje iz Srbije¹³⁸, a čemu se kasnije u vrijeme vlade Jovana Marinovića suprotstavljao.¹³⁹

Počeo je inzistirati na tome da je ključ južnoslavenskog pitanja u rješenju hrvatskog pitanja jer bi, po njegovom mišljenju, zadovoljenjem Hrvata odvojili hrvatski i srpski element jedan od drugog. Bitno mu je da se održi unija u Hrvatskoj, dok po svim ostalim pitanjima Mađari mogu biti popustljivi.¹⁴⁰ Počinje podržavati i ideju promjene dinastije na srpskom prijestolju:

„Na ovo iznosim mišljenje da uz nezadovoljstvo koje vlada u Srbiji ne bi, možda, škodilo podsticati Petra Karađorđevića, naravno tajno, da nešto otpočne; ako i ne bi uspjelo barem bi izazvalo pomutnju i oslabilo državu, a ako bi uspjelo, mi bismo se mogli sporazumjeti s njim.“¹⁴¹

Više mu se nije činilo da je bivši knez Aleksandar Karađorđević bio upleten u ubojstvo kneza Mihaila, za što je pak, još prije, u vrijeme suđenja, smatrao da je dokazano.¹⁴² Povodom srpskog pitanja u Ugarskoj je izjavio kako ugarski Srbi se mogu učiniti bezopasnim ako se s njima najstrože postupa, a takav postupak treba biti stalan i dosljedan. Predlaže i plan naseljavanja Mađara duž Dunava:

„Dalje smatram za potrebno da se duž Dunava nasele Mađari radi odvajanja naših Srba od onih s druge strane i da tako ove prve pritisnemo i odozgo i odozdo stranim elementom.“¹⁴³

Kállay svojim radom u Beogradu biva prepoznat pa ga je bivši guverner Rijeke József Zichy predložio kao svog nasljednika na toj funkciji. Ipak, Andrassy je odbacio takvu

¹³⁷ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 51.

¹³⁸ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 422-423.

¹³⁹ Isto, 19-20.

¹⁴⁰ Isto, 434.

¹⁴¹ Isto, 443.

¹⁴² Isto, 19.

¹⁴³ Isto, 512.

moгуćnost: „ A koga ću onda poslati u Beograd? Kállay je meni tamo potreban.“¹⁴⁴ Nastojao je izvojevati poziciju državnog tajnika za promet, pa je čak aspirirao i ka mjestu generalnog konzula za Japan i Kinu, no Andrassy nije promijenio svoj stav.¹⁴⁵

5.9. POBOLJŠAVANJE ODNOSA I NAPUŠTANJE BEOGRADA

Tijekom 1873. godine pojavile su se naznake ponovnog poboljšavanja odnosa između Austro – Ugarske Monarhije i Srbije. U tom svjetlu knez Milan je naložio:

„u *Jedinstvu* članak u kome, govoreći o novoj vladi, neka istakne da osoba koja je na njenom čelu (Ristić) u potpunosti uviđa da materijalni interesi Srbije zavise od Austrije i zato želi s Austrijom živjeti u prijateljskim odnosima.“¹⁴⁶

Srpski vladajući krugovi su tvrdili kako zbog činjenice da je Srbija mala zemlja, ona mora biti u dobrim odnosima sa svakom velikom silom¹⁴⁷. U kontekstu takve politike će 1873. godine knez Milan posjetiti u Beču cara Austrije Franju Josipa, no unatoč pozitivnom ishodu tog posjeta u svjetlu razvoja odnosa tih dviju država, srpska politika je u međunarodnim krugovima definitivno poprimila obilježje kolebljivosti i nepouzdanosti.¹⁴⁸

Vladu Jovana Marinovića promatrao je sa iznenađujućom blagonaklonošću, iako bi se ta vlada po svom sastavu mogla procijeniti kao proruska. Naime, Kállay je bio svjestan kako oprezni Marinović na polju vanjske politike se ne planira izložiti daljnjem zaoštavanju odnosa sa mnogo većim i mnogo jačim susjedom. Bio je svjestan i da od konzervativno usmjerenog političara kao što je Marinović, ne treba očekivati podršku liberalnom pokretu Ujedinjene omladine srpske u Ugarskoj.¹⁴⁹ Vlade i ministri su se izmjenjivali sve češće tako da je pouzdanje u srpsku politiku bilo narušeno i u samoj Srbiji, a narod je bio sve nezadovoljniji što će pomno bilježiti i Kállay.¹⁵⁰ Napetosti između kneza i srpskih vlada koje su nestabilne i kratkotrajne su postale sve veće. Takva atmosfera je Kállaya pratila posljednjih mjeseci u njegovoj službi u Beogradu.¹⁵¹

¹⁴⁴ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 505.

¹⁴⁵ Isto, 551-552.

¹⁴⁶ Isto, 522.

¹⁴⁷ Isto, 531.

¹⁴⁸ Isto, 556.

¹⁴⁹ Isto, 19.

¹⁵⁰ Isto, 434.

¹⁵¹ Isto, 608.

Odbio je mogućnost odlaska u Kairo jer je to mjesto u istom rangu s njegovim tadašnjim mjestom te je odlučio uskoro okušati sreću u domovini, bilo u vladi, bilo u opoziciji.¹⁵² 31. svibnja 1875. godine Benjamin Kállay je napustio svoju funkciju u Beogradu, a istaknuo je kako su Srbi žalili što odlazi, a i on sam se jedva uzdržao da ne zaplače.¹⁵³ Valja spomenuti još kako je svoju funkciju u Beogradu napustio na osobni zahtjev.¹⁵⁴

U međuvremenu je Kállay konačno prošao bračnog partnera. Naime, u travnju 1873. godine oženio je Vilmu Bethlen¹⁵⁵ koju je još upoznao 1869. godine.¹⁵⁶ Ipak, dosta je razmišljao hoće li ući u brak ili ne. Riječ je o ženi koja mu je donosila sve što je želio: bogatstvo ali i srodstvo sa jednom od najuglednijih aristokratskih porodica Ugarske.¹⁵⁷ U braku sa Vilmom postati će ocem šestero djece, prvi puta u siječnju 1874. godine kada će na svijet doći Mártá. Od šestero Kállayeve djece, dvije kćeri Erzsébet i Magdolna te jedan sin Frigyes doživjeti će odraslu dob.¹⁵⁸ Njegov život i služba u Beogradu bili su ispunjeni i poznanstvima sa raznim beogradskim porodicama ali i čestim pozivima u svatove, na slave, ili na kućne priredbe. Kállay kao ljubitelj muzike često je bio gost u kući profesora Milovuka gdje su priređivani mali koncerti. Sudjelovao je i na vjerskim litijama, ali i na prosvjetiteljskim besjedama, zapravo prisutan bi bio svugdje gdje je njegovo prisustvo trebalo biti zapaženo. Zabilježeno je i kako je Kállay radio nekoliko sati dnevno u čitaonici Srpskog učenog društva gdje je izučavao srpski jezik kojeg je dobro poznao, kao i srpsku povijest. Bavio se i jahanjem, ribolovom, lovom, veslanjem te mačevanjem¹⁵⁹ pa bi mačevao i sa samim Andrásyjem.¹⁶⁰ Naravno, uz sve aktivnosti je vodio i dnevnik od prvog do zadnjeg dana službe u Beogradu, te u njemu je svjedočio o političkim događanjima, susretima sa između ostalih mađarskih, hrvatskih, srpskih, austrijskih političkim dužnosnicima, sa konzulima raznih zemalja ali i sa pripadnicima inteligencije, putopiscima ili trgovcima. U rukopisu, dnevnik obuhvaća četiri knjige čije se pozlaćene tvrde korice zatvaraju ključevima specijalne brave.¹⁶¹

¹⁵² Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 595.

¹⁵³ Isto, 639.

¹⁵⁴ Isto, 52.

¹⁵⁵ Isto, 519.

¹⁵⁶ Isto, 188.

¹⁵⁷ Isto, 20.

¹⁵⁸ Kövér, „A magánélet titkai és a napló: Nők, szerelem, házasság Kállay Béni életében”, *Aetas*, 98.

¹⁵⁹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 22.

¹⁶⁰ Isto, 179.

¹⁶¹ Isto, 6.

Slika 5.- Kállayeve kćeri Erszébet i Magdolna

Naposljetku, unatoč velikim poteškoćama u odnosima Austro – Ugarske i Srbije koje su dominirale tijekom 1871. godine, može se zaključiti kako je Kállayeva misija u Beogradu doživjela uspjeh. Naime, austrougarske vlasti su napravile veliki korak ka ostvarenju vlastitih interesa na Balkanu postavljajući tada neiskusnog Benjamina Kállaya na mjesto generalnog konzula koji je za razliku od svojih prethodnika shvaćao disanje srpskog ali i drugog slavenskog življa te Balkana što se jasno iščitava iz njegovog dnevnika ali i iz njegovih dopisa sa najvišim predstavnicima austrougarskih vlasti koje ga nisu uvijek saslušavale. U Srbiju je došao 1868. godine kao prijatelj Srbije, kao „Srboljub“, a iz Srbije će ipak otići razočaran tamošnjim ljudima i političkim vrhom što će svjedočiti u dnevniku: „Pošto sam se sjetio kako Srbi prirodno ne drže riječ“. Od srpskog društva se nije izolirao već se nastojao što više uvući u njega, što je uz dobro poznavanje srpskog jezika, društva i povijesti ali i uz daljnje naučavanje definitivno ostvario.¹⁶²

¹⁶² Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 403.

6. ŽIVOT OD ODLASKA IZ BEOGRADA DO DOLASKA U BOSNU I HERCEGOVINU

6.1. KÁLLAYEV ULAZAK U UGARSKI PARLAMENT

Kállayeva ambicija za uspinjanjem u političkoj hijerarhiji Ugarske i Monarhije sve do vodećih funkcija bila je razlog za napuštanjem službe u Beogradu. Prevoditelj Kállayevog dnevnika, Andrija Radenić tumači razloge Kállayevog napuštanja Beograda:

„Njegov mentor i pretpostavljeni ministar Andrassy, kome je najviše stalo da na ovom ne mnogo privlačnom ali veoma važnom položaju ima zastupnika njegovih kvaliteta, nastojao je da ga po svaku cijenu još zadrži u Beogradu. Kállay je, međutim, znao da oni koji ne daju da bude „prerano“ postavljen na novi viši položaj (državnog tajnika u mađarskoj vladi, načelnika zajedničkog Ministarstva u Beču ili poslanika u nekoj većoj metropoli), neće poslije vjerovatno dati da se visoko unapredi sa beogradskog položaja s pozivom da je „prekasno“ uz argument da je već „prestar“ za takvo unaprjeđenje.“¹⁶³

Neuspjeh na parlamentarnim izborima 1865. godine ga nije obeshrabrio, a računao je i na dragocjeno iskustvo koje je stekao ponajviše tijekom konzulske službe.¹⁶⁴ Odlučio se priključiti desnom krilu nagodbenjačke Deákove stranke pod vodstvom Pála Sennyeyja, političara koji je svojim beskompromisnim stavovima privlačio pažnju mlađih naraštaja u nastojanjima da se kompromisima opterećene generacije vodećih političara u Mađarskoj smjene sa rukovodećih pozicija.¹⁶⁵ Kállay je bio postavljen i za glavnog urednika stranačkog lista *Kelet Népe* (Narod Istoka), koji je izlazio do 1877. godine.¹⁶⁶ Na predstojećim izborima kandidirao se za poslanika te je uspio izboriti svoj poslanički mandat, no valja primijetiti kako Kállayevo prisustvo toj stranačkoj formaciji nije bila posljedica privrženosti stranačkom programu već posljedica Kállayeve računice i čistih karijerističkih težnji. Kállay nije naišao na protivljenje svog mentora Andrassyja za razvoj vlastite parlamentarne karijere jer je Andrassyju bilo stalo da se u parlamentu nađe jedan tako afirmiran poznavatelj Balkana i koji bi se zalagao za njegovu istočnu politiku. Tako je Kállay u ugarskom parlamentu zastupao Andrassyjevu istočnu politiku, no nije

¹⁶³ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 21.

¹⁶⁴ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 53.

¹⁶⁵ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 21.

¹⁶⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 54.

bio aktivan zastupnik u parlamentu te su njegovi istupi u parlamentu pretežno bili vezani za rasprave o izvanjskim pitanjima.¹⁶⁷

Slika 6.- Gyula Andrassy

6.2. KÁLLAYEV POGLED NA OSMANLIJSKO CARSTVO I BALKANSKU POLITIKU MONARHIJE

Kállayeve poglede na sudbinu Osmanlijskog Carstva i na balkansku politiku Austro – Ugarske Monarhije možemo iščitati iz njegovog govora održanom u ugarskom parlamentu 26. lipnja 1877. godine. Naglasio je kako promatrajući Osmanlijsko Carstvo iz neposredne blizine se uspio uvjeriti da se ono „kao država rasiplje i to bez prestanka.“ Prema njemu, nije bilo moguće zaustaviti to rasipanje jer uzrok tog rasipanja „potječe od velikoga unutrašnjega truleža.“ Dakle, prema Kállayevom mišljenju, uzroci takvoga stanja u Osmanlijskom Carstvu nisu bili u lošim financijama, slaboj organizaciji vojske ili u raznim zloupotrebama administracije, već su uzroci takvog kriznog stanja zapravo bili temelji na kojima je počivalo Osmanlijsko Carstvo kao država i koji su onemogućavali svaku reformu. Istaknuo je kako je Osmanlijsko Carstvo ostalo kao i prije nekoliko stoljeća birokratska država u kojoj ne postoji samo vladajuća religija već i samo njezin

¹⁶⁷ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 53.

član je mogao uživati sva politička i građanska prava. Stoga se na ideji i praksi islama kao vladajuće religije i idejne osnove države lome sve moderne institucije i Osmanlijsko Carstvo ne može stati na put europske civilizacije „dok ne promjeni temelje svom opstanku“. Tako je Kállay istaknuo prethodno navedene razloge kao dovoljne da se odbaci „politička dogma naše monarhije“ o održavanju cjelokupnosti i integriteta Osmanlijskog Carstva „za sve okolnosti i eventualnosti, i to i onda, kad bi ovo već spadalo među nemoguće stvari te bi padajuća zgrada i nas sobom povukla.“¹⁶⁸ Ukazao je i na Osmanlijsko Carstvo kao izvor opasnosti za Austro – Ugarsku Monarhiju:

„Turska nije danas susjed, na koga bi danas mogli računati, a njezina slaboća ne daje nikakva jamstva, što više može biti uzrok novim pogibeljima, jer bi se bez vanjskih upliva mogle po njoj načiniti formacije, koje bi našoj sigurnosti smetale.“

Očigledno je tom izjavom Kállay mislio na formiranje novih slavenskih država ili na proširivanje teritorija već postojećih.

Kállayev rješenje za ovakvu problematiku bilo je da Austro – Ugarska Monarhija aktivno i odlučno sudjeluje u rješavanju daljnje sudbine Osmanlijskog Carstva te traženje jamstva za svoju sigurnost, a koja su bolja od onih koje pruža Osmanlijsko Carstvo. To jamstvo za Kállaya je predstavljalo teritorijalno proširenje Austro – Ugarske Monarhije na Balkan, odnosno priključenje Bosne i Hercegovine iako to neće tada izravno izjaviti. Taj Kállayev govor izazvati će u tada turkofilskom raspoloženom ugarskom parlamentu i javnom mnijenju veliko uzbuđenje, ali i otpor jer je slamao u mađarskim vodećim krugovima ustaljeno mišljenje o održavanju Osmanlijskog Carstva. To mišljenje o održavanju Osmanlijskog Carstva je bilo bazirano na tezi o Osmanlijskom Carstvu kao faktoru otpora ruskom prodoru na Balkan kao i na shvaćanju da je Osmanlijsko Carstvo već toliko slabo bilo da austrougarska strana ne može nepogibelnijeg i time priličnijega susjeda pronaći.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 53.

¹⁶⁹ Isto, 54.

6.3. NAPUŠTANJE PARLAMENTARNE KARIJERE I STAVLJANJE NA USLUGU MONARHIJE HABSBUROVACA

Uz svoje parlamentarne istupe, Kállay se izravno angažirao i na pripremi okupacije Bosne i Hercegovine pa je tako 10. travnja 1877. godine iz Budimpešte poslao caru memorandum o budućem statusu Bosne i Hercegovine unutar okvira Austro – Ugarske Monarhije i o osnovnim početlima austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Razvoj prilika na uzavrelom Balkanu neće dozvoliti Kállayu da nastavi svoju parlamentarnu karijeru pa će tako nakon Berlinskog kongresa njegove usluge biti neophodne kruni i Andrassyju.¹⁷⁰ Imenovan je za austrougarskog predstavnika u istočnorumelijskoj komisiji i to u svojstvu izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra te mu je bilo povjereno da zajedno uz ruskog predstavnika izradi statut za Istočnu Rumeliju. Na toj funkciji ostati će od rujna 1878. godine do listopada 1879. godine kada je postavljen za drugog *sekcion – šefa* u ministarstvu vanjskih poslova, a nije dugo čekao da bi bio imenovan i za prvog *sekcion – šefa* jer je dotadašnji prvi *sekcion – šef* postavljen za poslanika u Carigradu.

Svojim angažmanom u zastupanju balkanske politike Austro – Ugarske Monarhije tijekom velike istočne krize te radom u ministarstvu vanjskih poslova stekao je puno povjerenje cara što će biti presudno ka daljnjem usponu sve do samog vrha političke hijerarhije Austro – Ugarske Monarhije. Na mjestu prvog *sekcion – šefa* Kállay je obavljao neke odgovorne i delikatne diplomatske poslove. Angažirao se u zaključivanju konvencije sa carigradskom patrijaršijom, kojim je i reguliran položaj pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini, a odigrao je i veliku ulogu u zaključivanju tajne konvencije između Austro – Ugarske Monarhije i Srbije 1881. godine.¹⁷¹ Naime, Kállay je uz tadašnjeg austrougarskog ministra vanjskih poslova Heinricha Haymerlea sudjelovao u postizanju dogovora sa srpskom stranom koju je predstavljao samo knez Milan, dok će konvenciju potpisati ministar vanjskih poslova Čedomilj Mijatović.¹⁷² Riječ je o sporazumu koji podrazumijeva uzajamnu prijateljsku politiku. Srbija se tako obvezala kako na svom teritoriju „neće nikako trpjeti politička, vjerska niti druga spletkarenja koja bi išla protiv

¹⁷⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 53-54.

¹⁷¹ Isto, 54-55.

¹⁷² Marušić, Ivan, *Politika Obrenovića od 1878. do 1903. godine*, Diplomski rad, Sveučilište u Zadru, 2016., 18.

Austro – Ugarske Monarhije podrazumijevajući tu i Bosnu, Hercegovinu i Novopazarski Sandžak“. Za tu obvezu, Austro - Ugarska Monarhija je odmah bila spremna priznati eventualno proglašavanje Srbije kao kraljevine te je bila spremna pozvati i druge sile da priznaju Srbiju kao kraljevinu. Četvrta točka ove tajne konvencije je sadržavala obvezu Srbije da „bez prethodnog dogovora s Austro – Ugarskom neće pregovarati ni zaključivati politički ugovor s drugom kojom vladom“. Ako bi došlo do rata Austro – Ugarske Monarhije s nekom drugom silom, Srbija bi trebala održavati prijateljsku neutralnost, ali isto tako i Austro – Ugarska Monarhija prema Srbiji. Eventualna vojna suradnja bila bi utvrđena, u slučaju potrebe, posebnom vojnom konvencijom.

„Ako stjecajem događanja, čiji se razvoj ne može predvidjeti, Srbija bude u stanju da se proširi u pravcu svojih južnih granica (izuzimajući Novopazarski Sandžak), Austro Ugarska se neće tome protiviti i zauzeti će, da i druge sile skloni na držanje povoljno po Srbiju“.

Navedeni citat je točka 7. Ovaj cijeli sporazum je trebao ostati tajan i trajati deset godina.

Ipak , u srpskom političkom vrhu ova tajna konvencija izazvala je burne reakcije. Naime, ova konvencija je sklopljena iza leđa odgovorne vlade te je izazvala veliki otpor predsjednika ministarskog savjeta Milana Piroćanca, najviše zbog četvrte točke te konvencije kojom Srbija postaje austrougarski protektorat i kojom Srbiji bivaju vezane ruke. Knez Milan je bio svjestan opasnosti koje pruža pad vlade, jer bi bilo teško pronaći novu vladu koja bi provodila takvu novu politiku, ali isto tako imao je na umu da je konvencija već potpisana te da je Austro – Ugarska Monarhija smatrala tu četvrtu točku kao najbolju tekovinu tajne konvencije. Beč je reagirao na probleme koje je izazivala tajna konvencija u Srbiji te je poslao pismenu izjavu u kojoj se ističe dobra volja da pomogne srpsku nezavisnost i koja je objašnjavala kako Srbija po toj obvezi ne može zaključivati nove političke ugovore, a koji bi bili protivni duhu sklopljene konvencije. Ipak na prevaru, tajnom pismenom izjavom se knez Milan kao vladar Srbije vezao četvrtom točkom konvencije onakve kave jest. U svjetlu potpisane tajne konvencije i uz veliku podršku austrougarske diplomacije, 22. veljače 1882. godine po julijanskom kalendaru¹⁷³, a po novom kalendaru 6. ožujka¹⁷⁴ Srbija je proglašena za kraljevinu i car Franjo Josip bio je prvi vladar koji je od tada kralju Milanu čestitao ali i priznao kraljevsko dostojanstvo.¹⁷⁵

¹⁷³ Ćorović, Vladimir, *Istorija srpskog naroda*, Glas srpski – Ars libri, Banja Luka – Beograd, 1997., 511.

¹⁷⁴ Marušić, *Politika Obrenovića od 1878. do 1903. godine*, 19.

¹⁷⁵ Ćorović, *Istorija srpskog naroda*, 511.

6.4. KÁLLAY KAO POVJESNIČAR

U međuvremenu, Kállay je nastavio svoj prevodilački i publicistički rad. 1879. godine preveo je dramu grčkog pisca Vasileiadisa pod naslovom *Galatea* koja je u Kállayevom prijevodu biti izvedena u mađarskom nacionalnom kazalištu u Budimpešti iste godine. Svoj interes za srpsko pitanje produbljuje proučavanjem srpske povijesti i tom poslu je pristupio sustavno, odmah od dolaska u Beograd na službu generalnog konzula. Plod Kállayevog rada bilo je opširno djelo objavljeno 1877. godine, a naslovljeno *Povijest Srba* koje obuhvaća srpsku povijest od doseljavanja Srba pa do 1806. godine. Najviše pozornosti dao je povijesti Prvog srpskog ustanka dok je srednjovjekovnu povijest obradio u najopćenitijim crtama. Dalju povijest Prvog srpskog ustanka od 1806. godine do 1813. godine koja je trebala izaći kao druga knjiga *Povijesti Srba* Kállay nije stigao dovršiti. Za to razdoblje je Kállay građu koju je već prikupljao u Beogradu upotpunio i građom iz arhiva u Beču i Budimpešti ali i spisima vojnih komandi u Zagrebu, Petrovaradinu i Temišvaru. Veći dio te građe Kállay je obradio, pa je Lajos Thallóczy ipak nedovršen i u nekim dijelovima fragmentaran rukopis objavio 1908. godine i 1909. godine u dvije knjige pod naslovom *Povijest srpskog ustanka 1807-1810*.¹⁷⁶

Pored srpske povijesti, Kállay je pokazao veliki interes i za rusku povijest, posebno za rusku balkansku politiku. Takav Kállayev interes bio je plod njegove diplomatske aktivnosti ali i aktualnosti istočnog pitanja kroz čije su se rješavanje izravno sukobljavali interesi Austro–Ugarske Monarhije i Rusije. 1878. godine je izdao studiju pod naslovom *Istočne težnje Rusije* te je ona pokazala da je Kállay tada imao izgrađen i cjelovit sustav pogleda na rusku balkansku politiku kao i na Rusiju kao političkog i civilizacijskog faktora u Europi. Prema Kállayu, cilj ruske balkanske politike je osvajanje Balkana te se takva politika vodi kontinuirano još od osnutka ruske države. Držao je kako se ruske težnje za osvajanjem Carigrada ne mogu objasniti isključivo „golom žudnjom za vlašću“ jer je Rusija sebe smatrala ne toliko nasljednikom bizantske države koju Rusija nikada nije ni imala, i koja je propala jednom za svagda već se definitivno smatrala nasljednikom bizantskog duha i obrazovanosti te je na tom temelju Rusija smatrala da može uobličiti svoje pravo. Presudan utjecaj za formiranje „ruskog duha“ i vanjske politike leži u

¹⁷⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 56-57.

primanju kršćanstva iz Bizanta te se tako mržnja prema latinštini, koju su širili prvi bizantski misionari u Rusiji, prenijela i na rusko društvo pa su otuda i ruske osvajačke težnje diktirane interesima istočnog pravoslavlja. Tako je Kállay shvatio rusko – poljske ratove kao ratove između pravoslavlja i katoličanstva dok rusko – osmanlijske ratove je shvatio kao borbu za učvršćenje i širenje pravoslavlja na Balkanu. Stoga te ruske osvajačke težnje prema Balkanu mogu biti opasne i za druge države „u koje ove ruske namjere zasad još ne zadiru.“ Polazeći od teze o pravoslavlju kao pokretačkoj snazi ruskog društva i države, naglasio je da bi realizacija ruskih planova na istoku dovela u pitanje ne samo opstanak susjednih država već i cjelovitu zapadnoeuropsku civilizaciju. Istaknuo je da u ruskoj političkoj i vojnoj akciji prema Osmanlijskom Carstvu do početka 19. stoljeća biva odlučujući vjerski moment, jer Rusija nastupa u ime zaštite kršćana, a ne pojedinih naroda, pa ni njoj srodnih balkanskih Slavena i tek tijekom prvog srpskog ustanka Rusija nastupa u ime zaštite i kršćana ali i srodnog slavenskog naroda. Prema Kállayevom uvjerenju, od tada se mijenja pozicija Rusije na Balkanu i neslavenski narodi će sa nepovjerenjem i zebnjom gledati na rusku balkansku politiku jer u njoj vide put za ostvarenje ruske hegemonije na balkanskom poluotoku.

Iz Kállayeve cjelokupne političke i diplomatske karijere, obilježene animozitetom prema Rusiji može se zaključiti kako su navedene ideje o Rusiji bile uključene u njegov ideološki koncept.¹⁷⁷ Kállay je veliki značaj pridavao svestranom proučavanju istočnih i balkanskih naroda jer je upravo u tome vidio najbolje sredstvo za sprovođenje uspješne politike Austro – Ugarske Monarhije na tom prostoru. U tom svjetlu će u svojoj knjizi *Povijest Srba* zapisati:

„Tek ako uzmožemo se uživjeti u život onijeh naroda, ako umjednemo prisvojiti njihov način u mišljenju; ako naučimo osjećati ono, što oni osjećaju, a naročito da izvodimo one zaključke, koje oni izvode, tek onda nam se najposlije rastvara pred očima u pravoj slici onaj začudni krug misli i nazora, koji istokom nazivamo.“

Svojim radom u povijesnoj znanosti, Kállay je prema mišljenju mađarskog povjesničara Béle Váradyja postao pionikom istočnoeuropske historiografije u Ugarskoj, a 1880. godine bio je i primljen kao redovni član u Mađarsku akademiju znanosti.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, str.59-60

¹⁷⁸ Isto, str.57

7. KÁLLAYEVA UPRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

7.1. KÁLLAYEVO IMENOVANJE ZA ZAJEDNIČKOG MINISTRA FINANCIJA

1881. godine preminuo je zajednički ministar vanjskih poslova Austro–Ugarske Monarhije Heinrich Haymerle te se prilika za tako odgovornu i važnu funkciju u samom vrhu austrougarske političke hijerarhije otvorila i Benjaminu Kállayu. Ipak, sam car je odbio Kállayevu kandidaturu, prema Tomislavu Kraljačiću vjerojatno zbog toga što je smatrao da je tada bio još mlad diplomata te da nije posjedovao dovoljno iskustva kako bi mogao voditi zajedničko ministarstvo vanjskih poslova te na taj način domoći se lisnica kreiranja vanjske politike Austro–Ugarske Monarhije.

Ipak, nije dugo Kállay čekao na novu priliku za stjecanje ministarskog položaja. Naime, kada u proljeće 1882. godine, zajednički ministar financija József Szlávy podnosi ostavku, car je započeo s konzultacijama za imenovanje novog zajedničkog ministra financija. Riječ je o jednoj od najodgovornijih funkcija koja je uz to počela nositi i odgovornost za Bosnu i Hercegovinu.¹⁷⁹ Ustavni položaj zajedničkog ministarstva financija bio je određen još Austro–ugarskom nagodbom iz 1867. godine, a ona je određivala pojam i opseg takozvanih zajedničkih poslova. Tako je zajedničko ministarstvo financija bilo nadležno za zajednički proračun, kontrolu proračunskih izdataka te za zajedničke državne zajmove.¹⁸⁰ Vrhovna upravna vlast u Bosni i Hercegovini 1879. godine nakon austrougarske okupacije biti će povjerena zajedničkoj (austrougarskoj) vladi u čije je ime administraciju izvršavalo zajedničko ministarstvo financija. Tako je pri zajedničkom ministarstvu financija u Beču postojao Bosanski biro koji je preko Zemaljske vlade u Sarajevu upravljao poslovima Bosne i Hercegovine.¹⁸¹ U vrijeme kada su se sve slabosti ranije uprave u Bosni i Hercegovini pokazale na drastičan način kroz ustanak koji još nije u konačnici bio likvidiran, ozbiljnost i težina situacije u Bosni i Hercegovina, a

¹⁷⁹ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 55.

¹⁸⁰ Grijak, Zoran, „Odnos nadbiskupa Stadlera prema vjerskoj politici austrougarskih vlasti u Bosni i Hercegovini“, *Croatia Christiana periodica*, br. 47, 25(2001), 174.

¹⁸¹ Hadžibegović, Iljas i Imamović, Mustafa, *Bosna i Hercegovina u vrijeme austrougarske vladavine*, ur. Imamović, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, 232.

time i tog portfelja, nalagalo je osobu koja bi svojim sposobnostima i energijom stabilizirala temeljito uzdrmanu poziciju Austro – Ugarske Monarhije u okupiranoj Bosni i Hercegovini. Uz to, osoba koja bi preuzela portfelje zajedničkih financija morala je imati povjerenje i cara i odgovornih osoba obje polovine Monarhije. Car se odmah opredijelio za Benjamina Kállaya, no izboru Kállaya na mjesto zajedničkog ministra financija protivio se grof Kálmán Tisza,¹⁸² ugarski predsjednik vlade, koji je do 1875. godine bio vođa liberalne opozicije.¹⁸³ Tisza je tražio da se na to mjesto imenuje osoba njemu bliska i odana. Tako je grof Kálmán Tisza prvo predložio svog brata Lajosa, zatim još dvije osobe, ali je car redom odbijao sve njegove prijedloge te shvativši da car ostaje dosljedan svome izboru, usuglasio se sa imenovanjem Benjamina Kállaya za zajedničkog ministra financija.

Dakle, Kállay je bio imenovan za zajedničkog ministra financija 4. lipnja 1882. godine, a njegov izbor može se tumačiti kao prirodan ishod njegove cjelokupne političke djelatnosti. Odlučujuću ulogu pri ovom izboru imale su činjenica da je najbolje od svih ličnosti u političkom vrhu Monarhije poznao balkanske i bosanske prilike ali i njegova odanost dvoru, što sjajno svjedoči o karijerističkim težnjama nekada mladića nadahnutog Kossuthovim idejama. Tako je novosadska *Zastava* pišući o mogućim kandidatima za mjesto zajedničkog ministra financija istaknula da se Kállay „u posljednje vrijeme izvitoperio u skroz i skroz dvorskog čovjeka“.¹⁸⁴

7.2. KÁLLAYEVO VIĐENJE UPRAVE U BOSNI I HERCEGOVINI

Za Benjamina Kállaya, jugoistočna Europa ima ukorijenjeni istočni duh, ali Bosna i Hercegovina predstavlja zemlju koja je najviše isturena ka zapadu. Unatoč tome, ona je ostala zatvorena za utjecaje koji pristižu sa zapada. Stoga je Bosna i Hercegovina okupaciju dočekala u socijalnom i političkom stanju karakterističnom za zemlje istoka. Kako bi se Bosna i Hercegovina trajno i što bezbolnije vezala uz Austro – Ugarsku Monarhiju, Kállay je smatrao kako njegova uprava najprije treba raditi na unošenju zapadnih ideja i institucija na područje Bosne i Hercegovine.

¹⁸² Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 55.

¹⁸³ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 798.

¹⁸⁴ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 55-56.

Ipak, svjestan atmosfere u Bosni i Hercegovini, svojoj upravi je postavio ambiciozan zadatak: „da ideje zapada tako presadi, da one mogu biti domaće u jednoj istočnoj sredini“. Kállayev plan se prema njegovom vlastitom slikovitom mišljenju mogao realizirati „ili da mi sve iskorijenimo što može štetiti razvitku naše sadnice, ili da nastojimo da naše ideje sprijateljimo sa drvetom koje živi na odgovarajućem zemljištu i poštedimo već postojeće elemente.“ Isticao je u mnogim prilikama kako se njegova uprava odlučila upravo za taj put, to jest uprava se temeljila na opreznim i stupnjevitim postupanjima kako bi se raščistio teren za sjeme zapadnih ideja i institucija.¹⁸⁵ 1892. godine kada je objašnjavao rad bosanskohercegovačke uprave u austrijskoj delegaciji, izjavio je:

„Europske institucije trebaju se uvoditi sa obzirnošću i postupnim adaptiranjem na postojeće prilike. Ali zemlja nije bila srednjovjekovna u smislu kako se to u Zapadnoj Europi shvaća. Zemlja je bila najvećim dijelom orijentalna. Karakter istoka . . . pokazuje se od najstarijih vremena do danas u tjeranju individualizma do krajnje granice, iz koga zatim slijedi mali partikularizam i nesposobnost, da se stvori nešto veće, jače, jedinstveno. Duh zapada, ili ako se hoće, staroga Rima, pojam je države sa njenom čitavom silom, bez obzira na nacionalnosti, na različitost pogleda . . . Ova razlika bila je bosanskoj upravi potpuno poznata i kada sam stupio na čelo uprave ovih zemalja bio sam svjestan što ću u tom smislu stvarati, ako hoću učiniti nešto korisno. Trebalo je da se ovaj duh zapada, naime jak, osjećaj državnosti probudi, svakako bez da se oštete pojedine osobnosti, ali istovremeno da se ne da mjesta malim, razornim i rastavljujućim partikularizmima . . . Dokle god budem stajao na čelu ovih zemalja, misliti ću na to, da također kod Bošnjaka postaje sve jači osjećaj državnosti i to jedne velike, moćne državnosti.“

Smatrao je da u onoj mjeri u kojoj ta ideja bude sazrijevala, paralelno će i rasti povjerenje domaćeg stanovništva u Austro – Ugarsku Monarhiju. Od početka je gajio uvjerenje da će u okupiranoj Bosni i Hercegovini izgraditi takve prilike u kojima ne samo da većina domaćeg stanovništva neće pružiti otpor aneksiji nego će ju čak i zahtijevati. Tako je u jednoj noti grofu Kálnokyju iz 1885. godine zapisao kako će se proces asimilacije Bosne i Hercegovine sa Austro – Ugarskom Monarhijom prema raspoloženju koje vlada u zemlji, u dogledno vrijeme i završiti. Ipak, sa protokom vremena, Kállay je sve više pomjerao granice roka asimilacije, a unatoč povremenim sumnjama, neće gubiti vjeru u njegov konačan završetak. Tako je sredinom devedesetih godina držao kako će se potpuna asimilacija Bosne i Hercegovine sa Monarhijom izvršiti „tek po isteku izvjesnog vremena“ jer razdoblje od 1882. godine do tada još nije bilo dovoljno kako bi se asimilacija konačno realizirala. U samoj osobnosti Benjamina Kállaya

¹⁸⁵ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 74.

je ležala sustavnost, kao što se to moglo iščitati i iz njegovog beogradskog dnevnika, a tako sustavan je nastojati biti i u sprovođenju pojedinih mjera u Bosni i Hercegovini. Nastojao je izbjegavati metode otvorenog nasilja.¹⁸⁶

Smatrao je zadatakom austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini trajno uklanjanje svih onih elemenata koji bi upućivali Bosnu i Hercegovinu na jedinstvo sa Srbijom i Crnom Gorom jer bi ispunjenje tog zadatka bila osnovna pretpostavka za trajno i čvrsto povezivanje Bosne i Hercegovine i Austro–Ugarske Monarhije. Protivio se i narušavanju ravnoteže snaga u Monarhiji koncipiranoj na dualizmu, a to je značilo da se ne smije dopustiti ujedinjenje Bosne i Hercegovine sa hrvatskim zemljama. Prema Kállayu, zadatak austrougarske uprave bilo je i trajno isključivanje Bosne i Hercegovine kao faktora jugoslavenskog jedinstva zbog posjedovanja položaja centralne jugoslavenske oblasti. Na ovoj ideji Kállayeva uprava je gradila svoju politiku u Bosni i Hercegovini, a jasno i nedvosmisleno je tu politiku izrazio zemaljski poglavar general Johan Appel u jednom aktu upućenom zajedničkom ministarstvu financija 1884. godine. Zapisao je da izvanredan politički značaj ima emancipacija Bosne i Hercegovine od srpskih i hrvatskih utjecaja u političkom i duhovnom kontekstu te stoga takvu emancipaciju treba vršiti ne samo „odvajanjem simpatija“ nego i „stvaranjem jedne specifične bosanskohercegovačke samosvijesti.“¹⁸⁷ Veliku ulogu u razvoju ideje samosvijesti naroda u Bosni i Hercegovini kod Benjamina Kállaya odigrao je barun Jozsef Eötvös, osoba koja je prepoznala mladog Kállaya i koja je pratila njegov razvoj. Naime, Eötvös je držao kako interesi Mađarstva zahtijevaju da se:

„nacionalistima daju u ruke one mogućnosti i sredstva sa čijom će pomoći one povećati svijest o njihovoj osobitoj individualnosti, čime bi mogle razviti vlastitu nacionalnu svijest, različitu od njihovih sunarodnjaka koji žive u susjednim zemljama.“

Ipak, ideja o nacionalnoj posebnosti Bosne i Hercegovine izašla je i iz cjelokupnog Kállayevog misaonog sustava o karakteru istočnih društava. Kao što je ranije istaknuto, Kállay je smatrao da su pod utjecajem istočnog duha na istoku ukorijenjeni partikularizam i individualizam. Kao primjer je naveo staru Grčku gdje se nije mogla realizirati jedinstvena država pa čak i onda, kada bi opasnost od Makedonije ili kasnije Rima, prinudila stare grčke države na zajednički otpor jer bi to ujedinjenje svaki put stvorilo labave saveze od kojih ne bi ponikla jedna državna cjelina. Naveo je i kako

¹⁸⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 75.

¹⁸⁷ Isto, 76.

takav partikularizam nasljeđuju narodi balkanskog poluotoka poput Ilira ili Traka. Prema Kállayevom mišljenju, partikularizam se posebno isticao kod Srba, a održao se i tijekom Kállayevog vremena.¹⁸⁸

U svojoj *Povijesti Srba* zapisao je da su Srbi po doseljavanju na balkanski poluotok osnovali mnogo malih kneževina koje su bile više manje samostalne, ali koje su međusobno vodile ogorčene borbe. Bosnu je u svojoj *Povijesti Srba* smatrao srpskom zemljom i tvrdio je kako je nova domovina Srba po doseljenu uključivala i Bosnu izuzev sjeverozapadnoga ugla za kojeg je istaknuo da se i u njegovo vrijeme zove Turska Hrvatska.¹⁸⁹ Etničku granicu između Srba i Hrvata Kállay je odredio prema podacima Konstantina Porfirogeneta. Ta se granica tako kretala pravcem Imotski – izvor Vrbasa – dolina Vrbasa do njegovog ušća u Savu. Držao je kako se ta granica održala do najnovijih vremena pa iako ne u političkom pogledu, vidljiva je u etničkom pogledu za svakog pažljivijeg promatrača.

Kao zajednički ministar financija, nastojao je pomiriti svoje poglede iznesene u *Povijesti Srba* sa nacionalnom ideologijom koju je pokušao realizirati. Kada je početkom devedesetih godina pokušao službeno potvrditi „bosansku naciju“, bio je prisiljen braniti takav potez od napada opozicije. Tako je Tomáš Masaryk u austrijskoj delegaciji primijetio da ideja „bosanske nacije“ proturječi ideji iznesenoj u *Povijesti Srba* prema kojoj u Bosni i Hercegovini žive samo Hrvati i Srbi. Kállay je istaknuo kako osnovne stavove napisane u svojoj knjizi nije povukao ni izmijenio:

„U mojoj knjizi stoji da su se u Bosni nalazili Srbi i Hrvati, što tvrdim također i danas... Uostalom, jedan dio pripada srpskom, a jedan dio hrvatskom plemenu... Mi kažemo Bošnjaci i bosanski, koji se sami nazivaju tako.“

Ta je izjava kao i neke druge Kállayeve izjave svjedočila kako je Kállay pod „bosanskom nacijom“ podrazumijevao političku naciju i to kao početnu fazu u izgradnji jedinstvene nacije. Tako je 1895. godine na sjednici austrijske delegacije braneći svoju politiku „bosanske nacije“ i odbacujući optužbe delegata Jurja Biankinija da bosanska uprava ograničava nacionalne i druge slobode sarkastično izjavio:

¹⁸⁸ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 77.

¹⁸⁹ Isto, 77-78.

„Među svim strašnim djelima koje mi je on imputirao, priznajem samo jedno, a to je da sam opasao zemlju kineskim zidom, ali ne da bih strance zadržao, nego Kineze susjedstva.“¹⁹⁰

Ovakvi Kállayevi istupi dokazuju kako on dugo vremena nije odustajao od osnovnih stavova izloženih u spisu *Povijest Srba*. Nije više tvrdio da je Bosna srpska zemlja u etničkom pogledu, ali tu tvrdnju nije ni poricao već je preko tog osjetljivog pitanja prelazio iz političkih razloga.

Tek je 1899. godine u budžetskom odboru austrijske delegacije osporio srpski karakter Bosne u etničkom i povijesnom pogledu i tom prilikom je izjavio:

„Nije ispravno i ne može se povijesno dokazati da su Bosna i Hercegovina srpske zemlje. Protiv toga govore kako današnje etnografske vlastitosti, tako i povijesni razvoj.“

Ipak, i dalje je zadržao neke poglede do kojih je došao prije dvadesetak godina pa je tako oštro reagirao na stav komentatora u listu *Kölnische Zeitung* u kome je napisano da je Kállay u citiranoj izjavi u budžetskom odboru ispravio teoretsku zabludu o Bosni kao srpskoj zemlji iznesenoj u spisu *Povijest Srba*.¹⁹¹

U koncipiranju Kállayeve politike u Bosni i Hercegovini, velika pažnja je bila posvećena religijskom faktoru. Smatrao je religiju u Bosni i Hercegovini usko povezanom sa nacijom te je smatrao da se vjera i nacija „mnogostruku podudaraju.“ Kállay je do takvog shvaćanja došao još prije dolaska na čelo uprave u Bosni i Hercegovini pa je tako zapisao u svojoj *Povijesti Srba* kako osmanlijska država nije poznavala nikakvu drugu razliku osim religijske. Prema Kállayevom mišljenju, u mnogim pokrajinama europskog dijela Osmanlijskog Carstva nisu nikada, pa ni u najnovije vrijeme oznaku nacije predstavljali pleme, podrijetlo i jezik, već vjera. Prema tome, u Osmanlijskom Carstvu postoje „samo dvije nacije: *Muhamedanci* ili državljani koji posjeduju sva politička i građanska prava i *Raja* ili inovjerci, bespravni stanovnici.“ Kako bi ilustrirao svoju tvrdnju, za primjer je uzeo upravo Bosnu i Hercegovinu u kojoj poslije osmanlijskog osvajanja jedan dio plemstva prelazi na islam pa je istaknuo:

„Ovi bosanski begovi, koji su također još i danas zemljoposjednici... govore do danas isti jezik kao i kršćanska raja, održavaju u svojim običajima mnoge kršćanske osobnosti, sjećaju se sasvim dobro njihovih ranijih bosanskih imena i upotrebljavaju ih tu i tamo, pa ipak nema većih neprijatelja raje niti vjernijih pristalica turskog državnog uređenja nego upravo ovih renegata.“

¹⁹⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 79.

¹⁹¹ Isto, 80.

Bosnia and Herzegovina 1879

Austro-Hungarian Census of the Sanjak of Bosnia after the dissolution of the Ottoman Empire

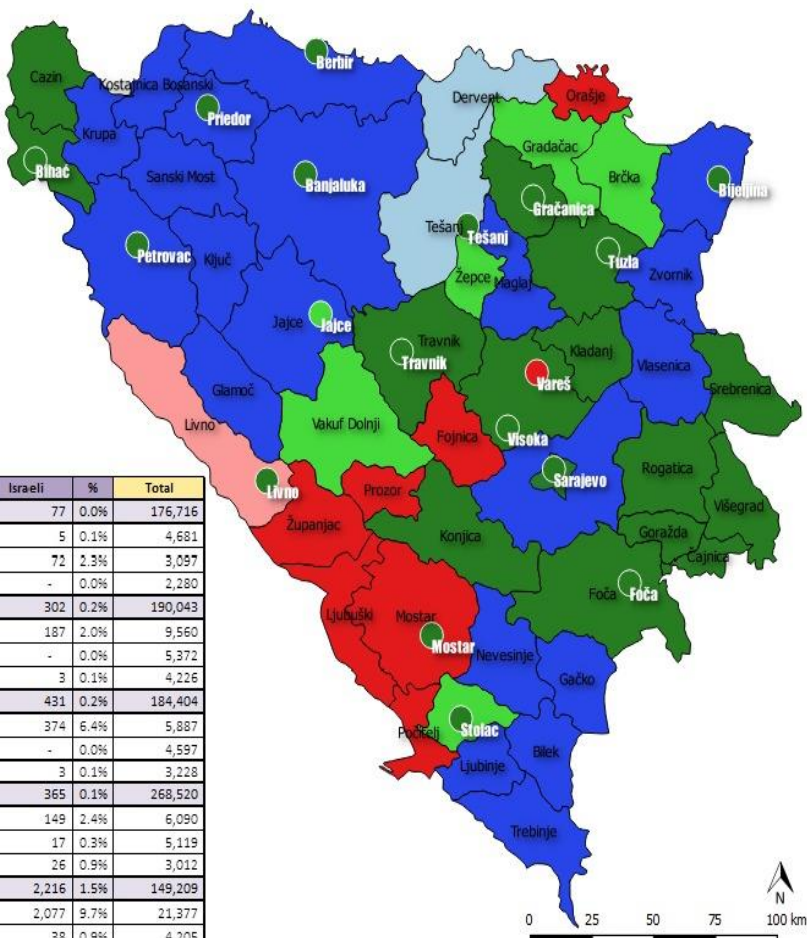
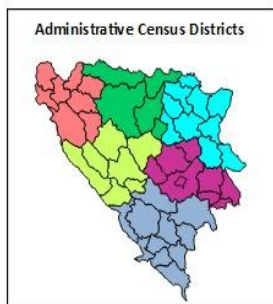
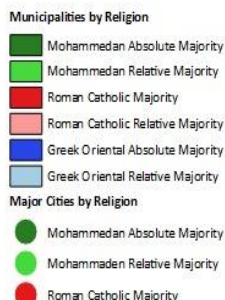

Table: Religious Composition of the 3 Largest Cities per District

District/City	Mohammedan	%	Greek Oriental	%	Roman Catholic	%	Israeli	%	Total
Bihac District	82,305	46.6%	89,256	50.5%	5,078	2.9%	77	0.0%	176,716
1) Prijedor	2,834	60.5%	1,809	38.6%	33	0.7%	5	0.1%	4,681
2) Bihać	2,594	83.8%	258	8.3%	173	5.6%	72	2.3%	3,097
3) Petrovac	1,817	79.7%	454	19.9%	9	0.4%	-	0.0%	2,280
Banja Luka District	42,042	22.1%	114,534	60.3%	33,154	17.4%	302	0.2%	190,043
1) Banja Luka	6,474	67.7%	1,893	19.8%	1,006	10.5%	187	2.0%	9,560
2) Tešanj	4,162	77.5%	795	14.8%	415	7.7%	-	0.0%	5,372
3) Berbir	2,552	60.4%	1,232	29.2%	439	10.4%	3	0.1%	4,226
Travnik District	58,243	31.6%	66,049	35.8%	59,681	32.4%	431	0.2%	184,404
1) Travnik	3,482	59.1%	576	9.8%	1,455	24.7%	374	6.4%	5,887
2) Livno	2,394	52.1%	778	16.9%	1,425	31.0%	-	0.0%	4,597
3) Jajce	1,545	47.9%	219	6.8%	1,431	44.3%	3	0.1%	3,228
Zvornik District	122,411	45.6%	115,257	42.9%	30,312	11.3%	365	0.1%	268,520
1) Bijeljina	4,560	74.9%	1,880	30.9%	1	0.0%	149	2.4%	6,090
2) Tuzla Dolnja	3,918	76.5%	847	16.5%	237	4.6%	17	0.3%	5,119
3) Gračanica	2,476	82.2%	510	16.9%	-	0.0%	26	0.9%	3,012
Sarajevo District	78,344	52.5%	47,288	31.7%	21,298	14.3%	2,216	1.5%	149,209
1) Sarajevo	14,848	69.5%	3,747	17.5%	698	3.3%	2,077	9.7%	21,377
2) Visoka	2,933	69.8%	1,233	29.3%	1	0.0%	38	0.9%	4,205
3) Vareš	322	14.8%	95	4.4%	1,760	80.8%	-	0.0%	2,177
Mostar District	65,268	34.4%	64,377	34.0%	59,858	31.6%	35	0.0%	189,548
1) Mostar	6,421	59.2%	3,028	27.9%	1,365	12.6%	35	0.3%	10,849
2) Foča	2,329	78.5%	638	21.5%	1	0.0%	-	0.0%	2,968
3) Stolac	1,862	67.3%	715	25.8%	189	6.8%	-	0.0%	2,766

* Religious denotations as per the original Austro-Hungarian census from 1879 translated. The three religious groups refer to present day Muslims, Eastern Orthodox Christians, and Catholics.
 * Absolute Majority >50% Relative Majority <50% of population but still largest single group
 Source: Haupt-Lebersicht der politischen Einteilung von Bosnien und der Herzegovina 16. Juni 1879/Glavni Pregled političkoga razdielenja Bosne i Hercegovine 16. lipnja/jun 1879.
 Map Author: James R. McArthur

Slika 7.- Religijska struktura stanovništva Bosne i Hercegovine prema popisu iz 1879. godine

Prema Kállayu dubok jaz između islamske vjerske zajednice i kršćanskih vjerskih zajednica stvorila je činjenica da je Kur'an bio izvor građanskih prava za sve podanike pa će iz te greške osmanlijskih vlasti ustvrditi kako okupacijska uprava proklamiranjem principa vjerske ravnopravnosti i tolerancije može suzbiti naslijeđeni separatizam vjerskih zajednica te otkloniti njihove težnje da svoju budućnost traže izvan okvira Bosne i Hercegovine. Svjestan uske povezanosti nacionalnih i vjerskih odnosa u Bosni i Hercegovini, Kállay je vjerovao da bi sprovođenjem politike vjerske ravnopravnosti i tolerancije kao tekovine zapadnog duha ali i političke sinteze, uspostavio unutarnju ravnotežu između vjerskih zajednica te neutralizirao funkciju vjerskih zajednica kao

faktora dezintegracije u izgradnji „bosanske nacije“. Ipak, takva formula poslužiti će kao ideološka podloga politici u arbitriranju u odnosima između nacionalno – vjerskih grupa te će zapravo voditi konzerviranju postojećeg jaza između njih jer takva formula nije bila ispunjena odgovarajućim socijalnim i političkim sadržajem.¹⁹²

7.3. KÁLLAYEV POGLED NA POLOŽAJ BOSNE I HERCEGOVINE U MONARHIJI

Još prije okupacije, kod Benjamina Kállaya sazrijeva ideja o priključenju Bosne i Hercegovine Austro – Ugarskoj Monarhiji. To priključenje nije trebalo dirati dualistički sustav na kojem je koncipirana Monarhija te u već spomenutome memorandumu kojeg je uputio iz Budimpešte caru 1877. godine predložio je aneksiju Bosne i Hercegovine te da Bosna i Hercegovina dobije status carevinske zemlje. Naime, takvim rješenjem bi se održala unutarnja ravnoteža Monarhije uspostavljene Nagodbom. Kasnije Kállayeve koncepcije položaja Bosne i Hercegovine unutar Monarhije mogu se pratiti kroz diskusije koje su vođene unutar zajedničke vlade na temu aneksije Bosne i Hercegovine. Iz tih diskusija vidi se prvenstveno kako je Kállay bio protivnik podjele Bosne i Hercegovine te se čvrsto zalagao za očuvanje njene teritorijalne cjelovitosti. U svome memoaru kojeg je izradio pred imenovanje za zajedničkog ministra financija zalagao se da se što prije izvrši aneksija Bosne i Hercegovine te da Bosna i Hercegovina dobije privremeni status državne zemlje dok se ne razriješi njen državnopravni položaj. Tom prilikom iznio je svoje oštro protivljenje podjeli Bosne i Hercegovine te je držao da se Bosna i Hercegovina treba uključiti integralno u jednu od polovica Monarhije.¹⁹³ Tako je njegovo mišljenje bilo suprotno predsjedniku ugarske vlade grofu Kálmánu Tiszi ali i ostalim članovima vlade na sjednici zajedničke vlade 3. lipnja 1882. godine. Naime, Tisza i ostali članovi vlade računali su na podjelu Bosne i Hercegovine odmah nakon aneksije, a njihovo stajalište dijelio je i sam car pa je preporučio održavanje konzultacija na kojima bi se ustvrdilo treba li Bosnu i Hercegovinu podijeliti odmah nakon aneksije u dvije polovine Monarhije ili takav čin treba učiniti nakon izvjesnog prijelaznog stadija. Ipak, car je dao

¹⁹² Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 86-87.

¹⁹³ Isto, 89.

prednost drugoj opciji iz političkih obzira ali i zbog prilika u okupiranoj Bosni i Hercegovini.

U jesen 1882. godine nastavljena je diskusija o aneksiji koja je započeta još u lipnju. Tom prigodom izrađen je i *Projekt zakonskog prijedloga za oba parlamenta o eventualnom priključenju Bosne i Hercegovine*. Unatoč tome što je autor projekta nepoznat, neki povjesničari pretpostavljaju kako je riječ o Kállayu jer na to upućuje činjenica što se osnovne misli u *Projektu* podudaraju sa njegovim prijedlozima iznesenim u memoaru. Član prvi *Projekta* istaknuo je da:

„Bosna i Hercegovina čine sastavni dio Austro – Ugarske Monarhije, ali se formalno ne priključuju ni kraljevinama i zemljama zastupljenim u Reichsratu ni zemljama ugarske krune sve dok svi zakonski faktori ne budu što drugo sporazumno odredili.“

Članom tri se uprava u Bosni i Hercegovini „proglašuje ... kao zajednička stvar kraljevina i zemalja zastupljenih u Reichsratu, kao i zemalja ugarske krune“.¹⁹⁴ Sigurno je da grof Kálmán Tisza nije bio naklonjen ovakvom rješenju jer je držao kao najbolje rješenje da se Bosna i Hercegovina odmah poslije aneksije podijeli između Austrije i Ugarske, jer bi svaki drugačiji način rješavanja državnopravnog položaja doveo u pitanje dualističko uređenje Monarhije. Uz to, kod Tisze je postojala bojazan da bi zadržavanje posebnog položaja anektirane zemlje moglo vremenom poslužiti kao osnova za trijalističko preuređenje Monarhije što bi pak oslabilo sposobnost Austrije i Ugarske za suprotstavljanje panslavističkim strujama.

Tisza je predlagao podjelu po kojoj bi Ugarskoj pripali okruzi Banja Luka i Bihać, a Austriji okruzi Sarajevo, Mostar, Travnik i Tuzla. Uz to je Tisza predviđao i germanizaciju i mađarizaciju domaćeg stanovništva. Nema podataka u raspoloživim izvorima kako su službeni čimbenici austro – ugarskih vlasti reagirale na ovakav prijedlog, ali Kállay se Tiszinom prijedlogu oštro protivio. Iako su Kállay i Tisza dijelili bojazan od panslavizma, sa jedne strane Tisza je držao kako se mogućnost izrastanja panslavizma u Bosni i Hercegovini može spriječiti samo njenom podjelom, dok sa druge strane Kállay je istaknuo kako podjela nije potrebna uz dosljedno sprovođenje politike njegove uprave.¹⁹⁵

1896. godine izbio je ustanak Grka na Kreti te Armenski ustanak, dok je uz sve to Osmanlijsko Carstvo bilo i pred financijskim kolapsom te je u tom trenutku djelovalo

¹⁹⁴ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 89-90.

¹⁹⁵ Isto, 91.

da se Osmanlijsko Carstvo nalazi pred konačnim slomom. Takva situacija izazvala je uvjerenje vodećih krugova Austro – Ugarske Monarhije o potrebi promjene *statusa quo* na Balkanu što je ujedno nametalo aneksiju Bosne i Hercegovine. O ovom pitanju raspravljala je zajednička vlada uz učešća ministara – predsjednika Austrije i Ugarske na sjednicama koje su održane 26. i 30. kolovoza 1896. godine. Važnu ulogu će na toj sjednici igrati Kállay koji je provizorno rješenje smatrao kao najbolje, iako bi ono dugo potrajalo. To provizorno rješenje prema Kállayevom pogledu se sastojalo u tome da se Bosna i Hercegovina proglasi kao „zajednička stvar“ što bi odgovaralo postojećem državnom uređenju Monarhije i upravo se na bazi provizornog rješenja izradila skica zakonskog projekta o priključenju Bosne i Hercegovine Austro – Ugarskoj Monarhiji i koja će poslužiti kao osnova za raspravu na navedenim sjednicama. Misao vodilja tog dokumenta bila je da se aneksijom isključivo formalno mijenja položaj Bosne i Hercegovine prema Monarhiji, ali zapravo njen položaj bi ostao isti. Ranija organizacija uprave bila bi zadržana, a isključivo bi se od dotadašnje prakse odstupilo u proceduri donošenja zemaljskog budžeta, koji bi od tada bio definitivno usvajan od delegacija.¹⁹⁶ Takvo rješenje ne bi diralo u postojeću koncepciju Austro – Ugarske Monarhije, ali bi uz to i otklonilo svaku mogućnost utjecaja Bosne i Hercegovine na politiku Monarhije u cjelini. Bosnom i Hercegovinom bi se i dalje apsolutistički upravljalo dok je učešće njenih predstavnika u delegacijama bilo isključeno. Kállay je tvrdio kako stanje ustavnosti u Bosni i Hercegovini još stoji u velikoj daljini te stoga izgledi za sudjelovanje Bosne i Hercegovine u parlamentarnom životu nisu postojali ni u daljoj budućnosti. Ponuđeno Kállayevu rješenje prihvatili su skoro u potpunosti zajednička vlada i ministri – predsjednici obje polovine Monarhije pa je zakon o aneksiji usvojen na sjednici 30. kolovoza 1896. godine. Valja naglasiti kako navedeni pogledi nisu bili samo plod njegovih želja već ih je Kállay istaknuo kao eksponat interesa obje polovine Monarhije te je po svojoj funkciji Kállay bio dužan učvršćivati dualizam kao i zalagati se za rješenja koja taj sustav tolerira. Prema svemu sudeći, u nedostatku povijesnih izvora, može se zaključiti da službeni čimbenici nisu imali jasan i određen stav u pogledu Bosne i Hercegovine te su konačno rješenje prepustili razvoju prilika u Monarhiji.¹⁹⁷

Unatoč tome što je Kállay bio jasan i precizan u stavu da Bosna i Hercegovina mora ostati trajno u sastavu Austro – Ugarske Monarhije, o konačnom rješenju za Bosnu i

¹⁹⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 92.

¹⁹⁷ Isto, 93-94.

Hercegovinu nakon provizorija malo saznajemo. Ipak, u jednom vlastitom anonimnom spisu naslovljenom *Položaj muhamedanaca u Bosni* posebno je istaknuo povijesno pravo Ugarske na Bosnu koje potječe iz 12. stoljeća ali ukazao je i na srodne veze između vladajuće dinastije u srednjovjekovnoj Bosni, to jest Kotromanića te Arpadovića, da bi se te srodne veze prenijele i na Habsburgovce kao legitimne nasljednike Arpadovića. U svrhu što jačeg naglašavanja te činjenice, istaknuo je da povijesno pravo na Bosnu niti jedna balkanska dinastija ne može proklamirati. U knjizi *Bosna i hrvatsko državno pravo*, hrvatski pravnik Fran Milobar će se osvrnuti na povijesno pravo Ugarske na Bosnu i zapisati: „Ipak je teorija pravnog kontinuiteta i njegove nezastarivosti upravo od naše sestrinske nacije s one strane Drave ne samo proklamirana nego i prenesena u praksu.“ 1896. godine je providno tadašnji ugarski ministar - predsjednik Dezső Bánffy tvrdio kako će se u Ugarskoj pojaviti glasovi da se Bosna i Hercegovina pripoji Ugarskoj u slučaju aneksije. Tako će u pregovorima oko pripremanja aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine ugarski ministar – predsjednik Sándor Wekerle izričito tražiti pripajanje Bosne i Hercegovine Ugarskoj na temelju povijesnog prava. Uz povijesno pravo, Kállay je isticao i geopolitički faktor koji je od najranijih vremena usmjeravao Ugarsku na posjedovanje Bosne i Hercegovine. Tako je Ugarska od svog osnivanja „na osnovu principa geografske teže preuzela trajno u svoju interesnu sferu jadransku oblast južno od Save: Dalmaciju, Hrvatsku i Bosnu.“

Imajući na umu da je sva mađarska politika tada bila u znaku mađarizacije i da je živjela u uvjerenju da će uspjeti od Ugarske stvoriti nacionalnu državu, Tomislav Kraljačić je pretpostavio kako je Kállay bio svjestan da je Ugarskoj potrebno dosta vremena za poduhvat pripojenja Bosne i Hercegovine, da Ugarska tada još nije sposobna za takav čin te je upravo radi toga propagirao ideju provizornog rješenja za Bosnu i Hercegovinu. Slovenski političar i delegat u austrijskoj delegaciji Andrej Ferjančič tvrdio je da u Ugarskoj službena politika računa na to da „ide preko Save“ u okupiranu zemlju, čim završi sa mađarizacijom u Hrvatskoj.¹⁹⁸

Unatoč Kállayevoj opredijeljenosti da Bosna i Hercegovina u budućnosti treba pripasti Ugarskoj, ne može se doći do zaključka kako je u politici njegove uprave bilo izrazitijeg preferiranja mađarskih interesa. Naime, za takvo što nije bilo ni mogućnosti jer su obje polovice Monarhije pratile djelatnost bosansko – hercegovačke uprave te su strogo vodile

¹⁹⁸ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 95-96.

računa o vlastitoj zastupljenosti interesa. Stoga je Kállayeva uprava bila usmjerena ka vođenju politike Monarhije kao cjeline. Ipak, susreću se i određene manifestacije kojima se želi istaknuti vezanost poput sudjelovanja Bosne i Hercegovine na izložbi u Budimpešti održanoj 1896. godine u čast tisućite godišnjice doseljavanja Mađara u Panonsku nizinu ili poput posjete bosanskih trgovaca Budimpešti 1901. godine gdje je tom prilikom bosanske trgovce primio ugarski ministar – predsjednik Kálmán Széll i istaknuo potrebu stupanja u tijesnu vezu između Bosne i Hercegovine i Ugarske. Tako će list *Bošnjak* spomenutoj posjeti trgovaca dati veliki publicitet naglašavajući njenu političku pozadinu ali i prijateljske osjećaje Mađara prema narodu u Bosni i Hercegovini.¹⁹⁹ Dakle, Kállayeva uprava u Bosni i Hercegovini se koristila metodama i sredstvima kojima bi s jedne strane trajno vezali Bosnu i Hercegovinu uz Austro – Ugarsku Monarhiju, a da s druge strane Bosna i Hercegovina ne ugrozi dualističku koncepciju ili preraste u čimbenik trijalizma.²⁰⁰

¹⁹⁹ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 98.

²⁰⁰ Isto, 99.

7.4. KÁLLAYEVA IDEJA POVIJESNOG KONTINUITETA BOSANSKE NACIJE

Tijekom prvog desetljeća svoga postojanja, austrougarska okupacijska uprava u Bosni i Hercegovini se nije izjašnjavala izravno o nacionalnom pitanju u zemlji pa se tako najčešće narod u Bosni i Hercegovini nazivao „naš narod“ koji se dijeli na tri religije. Ideja bosanske nacije se tek maglovito nazirala jer je zbog uvjerenja da je za takvo što prerano Kállayeva uprava izbjegavala isticati takvu ideju.²⁰¹ Po Kállayevom mišljenju, temelj bosanske posebnosti u srednjem vijeku u odnosu na Hrvate i Srbe ležao je u bogumilstvu zato što je ono stalno inspiriralo Bosnu da se bori za očuvanje svoje individualnosti. Kako bi dokazao svoju formulu o kontinuitetu bosanske posebnosti i poslije osmanlijskog osvajanja 1463. godine, Kállay je istaknuo tezu o Muslimanima kao nositeljima bogumilskog separatizma, a s time i tezu o Muslimanima kao čuvarima bosanske političke i nacionalne posebnosti:

„Bogumilstvo se bilo ograničilo na ideju, koja je samo jednu usku oblast ispunila. U velikoj cjelini muhamedanstva rasla je bosanska samosvijest čovjeka. On je bio muhamedanac, ali ne Turčin, ne Osmanlija. On je naučio dobro njegov jezik, prihvatio je njegove običaje, ukoliko to proizlazi iz zajedničke vjere, ali je sam zadržao svoj materinji jezik. Bosanski je on progovorio kao dijete, bosanski je bila njegova pjesma, to je bio jezik kuće, zemlje. Tako se stopio starobosanski povijesno – politički individualitet sa muhamedanstvom kao religioznom i socijalnom idejom. To stapanje bilo je tako usko, da se muhamedanac koji govori bosanski držao za boljeg muhamedanca i boljeg pravovjernika od ostalog muhamedanskog naroda, kalife njegove religije.“²⁰²

Prema Kállayu, zahvaljujući srednjovjekovnom nasljeđu ali i teokratskom karakteru Osmanlijskog Carstva u kojem je pripadnost islamu osiguravala privilegiran socijalni položaj, muslimanski element u Bosni i Hercegovini je postao „nova tvorevina muhamedanizma“ na Balkanu, koji je upravo putem religije ustvrdio vlastite privilegije. Taj element bio je odan sultanu sve dotle dok je on bio čuvar starog socijalnog sustava, ali onda kada bi sultan pokušavao reformirati taj sustav i kada bi ukinuo neke privilegije, muslimanski feudalni sloj se suprotstavljao takvim nastojanjima i pod cijenu oružanog

²⁰¹ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 186.

²⁰² Isto, 81-82.

otpora nastojao je konzervirati postojeće stanje. Kállay je u svjetlu otpora muslimanskog feudalnog sloja pridao veliki značaj vođi otpora bosanskih kapetana Huseinu – kapetanu Gradašćeviću,²⁰³ najbogatijem među bosanskim feudalcima i kapetanu Gradačacke kapetanije. Pokret otpora započeo je u ožujku 1831. godine radi protivljenja reformama iz Carigrada ali i zbog straha od nastojanja srpske kneževine da zauzme nahije s desne strane Drine, a koje je izgubila 1813. godine.²⁰⁴ Otpor nezadovoljnih bosanskih kapetana trajao je do 5. kolovoza 1832. godine kada je konačno slomljen.²⁰⁵ Kállay je istaknuo kako je upravo Husein – kapetan Gradašćević u Bosni objavio osnovno načelo „muhamedanske slobode“ ali i da je sanjao o „nezavisnoj muhamedanskoj Bosni“. Upravo je otpor reformama prema Kállayevom mišljenju doveo do narušavanja vjerske ravnoteže te ističe da je snaga običaja održavala vjersku ravnotežu stoljećima. Usporedno s time, u zemlju su pristizale postupno nove političke i nacionalne ideje poput ideja nacionalne ravnoteže, hrvatske ili srpske nacionalne ideje ali i panslavističke misli dok su stajale međusobno neprijateljske tri vjeroispovijesti kao „zastupnice tri odijeljene nacije“.

Tako će Kállay iz ideje o muslimanskom plemstvu kao nasljedniku bogumilskog mentaliteta i kao vodećem elementu zemlje u razdoblju osmanlijske vlasti, doći na misao o Muslimanima kao jezgri i vodećem elementu bosanske nacije. Iako takvu misao Kállay neće izravno izreći, no taj smisao su poprimile neke njegove izjave u delegacijama i drugim prilikama. Tako je na sjednici austrijske delegacije 1893. godine izjavio da su muslimanski zemljoposjednici bili „jedina aristokracija zemlje“, da su bili vodeća klasa ali i da su tu vodeću funkciju održali te se tako osjećaju. Istaknuo je kako begovske obitelji ne samo da poznaju povijest zemlje već i povijest vlastitih porodica te stoga one znaju da su njihovi preci „prolijevali krv“ za svoju zemlju te se time ponose. Prema Kállayu je upravo ta svijest o vlastitoj vodećoj poziciji u prošlosti učinila muslimanske zemljoposjednike državotvornim elementom ne samo „danas“, nego i za „dugo vrijeme“. S obzirom da su muslimanski zemljoposjednici imali vodeću ulogu među Muslimanima, Kállay će Muslimanima u cjelini namijeniti tu državotvornu funkciju.²⁰⁶

Kako bi što bolje argumentirao uvođenje „bosanske nacije“, Kállay je obrazložio ideju o povijesnom kontinuitetu bosanske političke posebnosti koja se očuvala sve do najnovijih

²⁰³ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 82.

²⁰⁴ Tepić, Ibrahim, *Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine*, ur. Imamović, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, 185-186.

²⁰⁵ Isto, 189.

²⁰⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 82.

vremena te će tu ideju izložiti austrijskoj delegaciji 1893. godine. Odbacio je optužbe po kojima je ime „Bošnjak“ i „bosanska nacija“ izmislio i tom prilikom je izjavio:

„Ime Bosna javlja se kod Konstantina Porfirogeneta. U svim slavo – bosanskim poveljama javlja se samo ime Bosna i ban Bosne. Kada su bosanski kraljevi uzeli titulu ‚srpskih kraljeva` nazivali su se Kralj Bosne, Srblijim i Primorju`. U svim poveljama javljaju se ove tri oznake. Ja neću govoriti o tome da su druge nacije ovu zemlju i ovaj narod uvijek pod tim imenom poznavale... Ja dakle nisam izmislio bosansko ime i naciju... Ja sam iz povijesti vidio jedno i jedno vidim od kada sam u Bosni, da se naime ova zemlja od kada je nekada bila u procvatu – a nekada je bila u procvatu, vrlo naseljena i pod svojim kraljevima -, uvijek osjećala kao nešto odvojeno, koja o svojim najužim srodnicima i susjedima nije htjela ništa više znati nego ih pokoriti, ako je bilo moguće. I još jedno. Ova zemlja i ovaj narod ipak su osjećali, što pokazuje povijest, da tu specijalnu individualnost mogu samo održati onda, ako se na nekog mnogo moćnijeg oslone. Nekada je to bio bizantski car, potom ugarski kralj, zatim sultan i sada je to austrijski car.“

Kállay je svoje izlaganje završio tvrdnjom da bosanska nacija ima duboku povijesnu tradiciju:

„Ja vidim jednu zemlju, koja se od 1.200 godine zove Bosna, ja vidim jedan narod, koji se sam uvijek nazivao ‚bosanski`... Ja se držim, dakle, ove stare povijesne tradicije u kojoj se ogleda ne samo povijesni niz događaja, nego osobito čitava bit ovoga naroda i ja ću ga uvijek nazivati ‚bosanski“.“

Iz ovih izjava valja istaknuti ideju da se bosanska posebnost mogla i može održati samo pod zaštitom jedne moćne sile. Time je Kállay naglašavao ideju da Bosna i Hercegovina može imati poseban razvoj samo u okvirima Austro – Ugarske Monarhije, odnosno samo pod okriljem Monarhije se mogla izgrađivati i čuvati bosanska nacija. Tomislav Kraljačić u tome je primijetio Kállayevu svijest o labavim i nesigurnim temeljima bosanske nacije.²⁰⁷

²⁰⁷ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 80-81.

7.5. UVODENJE ZASTAVE I GRBA BOSNE I HERCEGOVINE

Kállayeva uprava prilikom uvođenja bosanskog grba i zastave nastojala je pokazati posebnost Bosne i Hercegovine unutar okvira i pod zašitom Monarhije. Ipak, još i prije nego što je Kállay postao zajedničkim ministrom financija, okupacijska uprava u Bosni i Hercegovini je započela raditi na uvođenju bosanske zastave i grba, a povod za takav rad dalo je gradsko zastupstvo u Livnu. Naime, 1879. godine je livanjsko gradsko zastupstvo poslalo molbu Zemaljskoj vladi u kojoj traži odobrenje za službenu upotrebu pečata sa bosanskim zemaljskim grbom. Zemaljska vlada i zajedničko ministarstvo financija protumačili su zahtjev livanjskog gradskog zastupstva kao opravdan te je zajedničko ministarstvo financija sugeriralo vladi da ispita raspoložive povijesne izvore i tim putem ustvrdi autentičan bosanski grb. Zatim je godinu dana poslije Zemaljska vlada izdala uputstvo povodom javne upotrebe „slavenskih trikolora“, a povod je dalo pravoslavno stanovništvo Bosne i Hercegovine koje je prilikom svojih svečanosti često isticalo zastave sa križem. Prema tom uputstvu, dozvoljavala se javna upotreba trikolora, ali pod uvjetom da se na njima ne nalaze grbovi.

Zajedničko ministarstvo financija je odobrilo to uputstvo, ali je istovremeno zatražilo od Zemaljske vlade da organizira istraživanje kojim će ustvrditi tradicionalne boje zemlje, a koje bi poslužile kao osnova za bosansku zastavu.²⁰⁸ Problem je bio taj što Bosna od gubitka državne samostalnosti u 15. stoljeću nije imala svoj grb i zastavu, a vlasti Osmanlijskog Carstva nisu poznavale heraldiku niti im je u interesu bilo gajenje političke i simboličke tradicije osvojenih zemlja iz razdoblja prije njihovog osvajanja. Stoga je u odsustvu heraldičke tradicije austrougarska okupacijska uprava konzultirala različite hrvatske, austrijske i mađarske stručnjake.²⁰⁹ Istraživati će se samostanski arhivi, vilajetski arhivi, stećci no rezultati su bili kolebljivi, nesigurni i sporni, dok će sarajevska i livanjska općina započeti koristiti pečate sa grbom koji je u zbirci *Stemmatographia* Pavla Rittera Vitezovića iz 1701. godine označen kao bosanski.²¹⁰

²⁰⁸ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 210.

²⁰⁹ Filipović, Emir O., „Kako je grb Rame postao grb Bosne“, *Bosanski ban Tvrtko „pod Prozorom u Rami“*, ur. Tomislav Brković, Općina Prozor-Rama - Synopsis d.o.o. Sarajevo - Synopsis d.o.o. Zagreb, Prozor-Sarajevo-Zagreb, 2016., 233-235.

²¹⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 210-211.

Slika 8.- Grb Bosne iz zbirke *Stemmatographia*

Kállay je izvjestio ugarskog ministra – predsjednika Sándora Wekerlea o potrebi uvođenja bosanskog grba i zastave jer su prilike u Bosni i Hercegovini potkraj osamdesetih godina nalagale definitivnu odluku o bosanskom grbu i zastavi pa je tako tvrdio da se domaće stanovništvo služi zastavama u hrvatskim ili srpskim bojama što je prema Kállayevom mišljenju davalo povod neprijatnostima ali i što više nije mogao podnositi iz političkih i državno – pravnih razloga. Od nekoliko varijanti grbova do kojih su došli istraživači, Kállay se odlučio za grb Rame, koji se inače nalazio u ugarskoj kruni, a zatim i u habsburškoj kruni i koji se pojavljuje u dva carska patenta iz 1804. godine i 1836. godine na velikom pečatu kao grb Bosne.²¹¹ Značajan utjecaj na odabir grba Rame imati će i poznata ugarska deviza da je „Rama isto što i Bosna“ (*Rama seu Bosna*). Dakle, time se nastojalo potvrditi kako je Bosna uistinu isto što i Rama, odnosno da su ugarski kraljevi imali prevlast nad Bosnom jer su smatrali da se ona još od 12. stoljeća pod imenom Rame javljala u ugarskoj vladarskoj titulaturi.²¹² Osoba koja je predložila izabrani grb, Lajos Thallóczy, uživala je veliki ugled i autoritet kod vladajućih struktura u Bosni i Hercegovini²¹³, a na inicijativu samog Kállaya došao je u Beč i postao državni savjetnik i direktor Arhiva Zajedničkog ministarstva financija.²¹⁴

²¹¹ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 212-213.

²¹² Filipović, „Kako je grb Rame postao grb Bosne“, *Bosanski ban Tvrtko „pod Prozorom u Rami“*, 233.

²¹³ Filipović, Emir O., „Lajos Thallóczy i bosanska heraldika“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, ur. Vesna Mušeta-Aščerić, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2008., 177.

²¹⁴ Isto, 173.

Grb prikazuje oklopljenu ruku presavijenu u laktu sa sabljom u stisnutoj šaci.²¹⁵ Pogodnost izabranog grba bila je i u tome što je grb imao crvenu i zlatnu boju i ono je omogućavalo okupacijskoj upravi lakše potiskivanje hrvatskih i srpskih zastava jer je važio princip po kojem se boja zastave daje prema boji grba. Kállay je izjavio kako crvena i žuta boja „kao nacionalno neutralne izgledaju potpuno podesne za Bosnu i Hercegovinu i da će one morati učiniti kraj zloupotrebama činjenim sa hrvatskim i srpskim bojama.“ Žuta boja posjedovala je značaj i pogodnost u tome što simbolizira pripadnost Bosne i Hercegovine Austro – Ugarskoj Monarhiji jer je žuta boja jedna od boja zajedničke države. Lajos Thallóczy je tvrdio da grb koji je usvojen živi stalno u tradiciji bosanskog naroda. Takvu tvrdnju je dokazivao detaljem da grb sadrži prikaz oklopljene ruke presavijene u laktu sa sabljom u stisnutoj šaci, a što je prema njegovim riječima zapravo jedan opći simbol bogumilskih spomenika. Naredba o uvođenju bosanskog grba i zastave biti će izdana 1889. godine od strane Zemaljske vlade. Zemaljska vlada bila je oprezna sa uvođenjem bosanskog grba i zastave pa se u početku zadovoljava sa postavljanjem zastave na državne urede kako bi kasnije, po uzoru na državne urede, tu zastavu prihvatio i narod. Dozvoljavalo se i dalje društvima i privatnim osobama slobodna upotreba trikolora bez grbova.

Zanimljivo je da su državne zgrade u Bihaću prilikom proslave carevog rođendana 1892. godine bile ukrašene hrvatskim zastavama. Taj slučaj iz Bihaća će biti povod Zemaljskoj vladi da podređenim organima vlasti zabrane isticanje bilo kojih zastava na državnim ustanovama, osim bosanske zastave i zastava obje polovice Monarhije. Ta je odredba bila proširena i na stanove državnih činovnika.

Izbor zastave ali posebno grba Bosne i Hercegovine, izrežiran od strane Kállaya i njegovog suradnika Thallóczyja primjer je manifestacije pokazivanja povezanosti Bosne i Hercegovine i Ugarske, ali i još jedan način isticanja posebnosti Bosne i Hercegovine u okviru Monarhije naspram hrvatskog i srpskog nacionalnog pokreta koji su u Bosni i Hercegovini u tom razdoblju jačali.²¹⁶

²¹⁵ Filipović, „Kako je grb Rame postao grb Bosne“, *Bosanski ban Tvrtko „pod Prozorom u Rami“*, 233.

²¹⁶ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 213-214.

Slika 9.- Grb Bosne i Hercegovine od 1889.

Slika 10.- Avers i revers srebrenog talira ugarsko - hrvatskog kralja Ludovika II. iz 1525.

7.6. KÁLLAYEV POKUŠAJ UVOĐENJA BOSANSKE NACIJE KAO PROTUTEŽE HRVATSKOJ I SRPSKOJ NACIONALNOJ IDEJI

S obzirom da je Kállayeva uprava do kraja osamdesetih godina stabilizirala situaciju u zemlji te uspostavila potpuni red i mir, Kállay je shvatio da je došla prilika za rješavanje nacionalnog pitanja u Bosni i Hercegovini i to uvođenjem bosanske nacije. Uz to se početkom devedesetih godina počeo intenzivnije razvijati agresivniji srpski nacionalni pokret te je taj proces izazvao kod Kállaya zabrinutost. Prema Kállayevom mišljenju, pojava intenzivnijeg razvoja srpskog nacionalnog pokreta u Bosni i Hercegovini se iskazivala u povećanoj samosvijesti srpsko – pravoslavnog dijela stanovništva no nije se pokazivala kao neposlušnost ili neprijateljski odnos prema njegovoj upravi, nego samo kao „povećano samoosjećanje, jedno izraženije iskazivanje srpske svijesti“. Sredstvo za uklanjanje ovakve pojave prema Kállayu bilo je i uvođenje bosanske nacije. Zaoštravao se i hrvatsko – srpski sukob, obilježen i negiranjima hrvatske i srpske nacije te će takva politička kretanja u Hrvatskoj i u Srbiji imati odjeka i na Bosnu i Hercegovinu.

Austrougarske vlasti su predavale veliki značaj takvim političkim kretanjima i odjecima što jasno pokazuje i Kállayeva nota zajedničkom ministru vanjskih poslova Gustavu Kálnokyju.²¹⁷ Buđenje nacionalno – političkih kretanja u Bosni i Hercegovini u to vrijeme Kállay je povezo sa političkim zbivanjima u susjednim južnoslavenskim zemljama. Tako će početak intenzivnijeg iskazivanja srpske nacionalne svijesti izravno povezati sa događajima u Srbiji, odnosno sa dolaskom na vlast Radikalne stranke koja je inaugurirala staru Kállayevu bojazan, to jest naginjanje srpske politike prema Rusiji i odbojnost prema Austro – Ugarskoj Monarhiji. Istaknuo je podudarnost u pisanju srpskog tiska i ruskog tiska te su se ideje iz srpskog i ruskog tiska širile ili usmenim putem ili tajnim unošenjem srpskih listova iz Srbije ili Monarhije. Upozoravao je na štetan odjek srpskog nacionalnog pokreta:

„Tako se u Bosni sada čuje sve češće parola da je čitava Bosna i Hercegovina nastanjena od jednog narodnog plemena, srpskog, da tamošnji katolici i muhamedanci nisu ništa drugo nego Srbi koji su uzeli drugu vjeru, umjesto prvobitne pravoslavne i da će se prije ili kasnije morati u njih probuditi prava nacionalna svijest“.

²¹⁷ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 215

Takva atmosfera među Srbima utjecala je i na Muslimane jer njima su bila dobro poznata zbivanja među Srbima no daleko od toga da su Muslimani odobravali ili slijedili svoje „tobožnje konacionale“ Srbe. Baš zbog takvoga ponašanja Srba, Muslimani su se prema Kállayevom viđenju, vezali međusobno čvršće nego ranije te su „koncentrirali sve energije za održavanje njihove religiozne krutosti, koju oni drže jedinom pouzdanom zaštitom njihove egzistencije.“²¹⁸ Kállay je ocijenio da atmosfera među Srbima slično utječe i na katoličko stanovništvo koje se također osjećalo uznemirenim i da bi „stvorilo nacionalnu protutežu Srpstvu“, ono se priklanja ideji Ante Starčevića:

„Samo kao i svugdje, gdje se izvjesna skupina stanovništva priključuje već postojećim strankama, također je i ovdje slijedilo to priključenje ne umjerenom, nego najekstremnijem pravcu. Nisu prihvaćene lojalne i državotvorne ideje umjerenih stranaka u Hrvatskoj, nego se slijede i šire pod zastavom Hrvatsva Starčevićeve tendencije. Ova struja je sigurno veoma nepoželjna i tako je namještena da nesumnjivo lojalno katoličko stanovništvo namami na stanputicu.“

Sve te pojave su prema Kállayu ipak karakterističnije za Bosnu nego za Hercegovinu jer je Hercegovina udaljenija od vanjskih centara utjecaja, dok su utjecaji iz Crne Gore, inače nekada vrlo snažni, svedeni na malu mjeru zahvaljujući energičnim mjerama vlasti oko zatvaranja granice sa Crnom Gorom ali i poboljšavanjem općih prilika u zemlji.²¹⁹

Iako Kállay ispravno primjećuje jačanje srpskog nacionalnog pokreta u Bosni i Hercegovini koji je ugrožavao Hrvate i Muslimane sa promocijom ideje Vuka Karadžića o Srbima triju vjera u Bosni i Hercegovini, valja ipak naglasiti kako je primjetno jačanje srpskog nacionalnog pokreta i prije početka devedesetih godina i dolaska Radikalne stranke na vlast u Srbiji. Srpsko studentsko društvo *Zora* je neosporno utjecalo na širenje srpske nacionalne ideologije u Bosni i Hercegovini o Srbima triju vjera još i prije početka devedesetih godina i prije dolaska Radikalne stranke na vlast u Srbiji. Taj utjecaj je bio još jači jer je društvo okupljalo i studente iz Bosne i Hercegovine, od kojih je jedan bio i njihov predsjednik 1888. godine. Te godine će upravo *Zora* biti organizatorom proslave tristote godišnjice rođenja hrvatskog pjesnika Ivana Gundulića, a proslava je organizirana u Beču. *Zora* će posvetiti i veliki dio vremena proslave tristote godišnjice rođenja Ivana Gundulića kako bi istakla kako je ona društvo sa „časnom zadaćom“ propovijedanja misli Vuka Karadžića, to jest misao o Srpstvu sva tri zakona, a na proslavi se govorilo o Ivanu Gunduliću kao „srpskom pjesniku“, kao „Srbinu

²¹⁸ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 216.

²¹⁹ Isto, 217.

rimokatoliku“. Osim te proslave, studentsko društvo je tijekom godine organiziralo prikupljanje muslimanskih narodnih pjesama, pa je prikupilo „šest tisuća stihova srpskih narodnih pjesama naše muhamedanske braće u Bosni i Hercegovini“. ²²⁰ Isto tako, vrijedi primijetiti kako je Kállayev režim davao ustupke širenju srpske nacionalne ideje tijekom osamdesetih ali i devedesetih. Primjerice, 1888. godine su mostarski pravoslavci osnovali svoje pjevačko društvo pod nazivom *Srpsko pjevačko društvo Gusle* dok je uporaba hrvatskog imena bila zabranjena. Iste godine, pravoslavna crkveno – školska općina u Mostaru je dobila svoj ustav, a pod imenom crkve i vjere su se javno upotrebljavali srpsko ime i srpska zastava. ²²¹ 1891. godine mostarski Srbin i pjesnik Aleksa Šantić s odobrenjem vlasti izdaje knjigu pjesama *Pjesme* u kojoj se između ostalih nalaze pjesme *Srbinu, Moje srpstvo, Novi srpski mač, Himna Srpskog pjevačkog društva Gusle*. Zatim je 1895. godine izdao drugu knjigu svojih *Pjesama* u kojoj se pak nalaze pjesme *Nesrbima, Hor Srpkinja, Među Srpkinjama, Mladaj Srpkinji, Srpska vila*. Sa druge strane, te iste 1895. godine Marko Šešelj, Hrvat iz Mostara, spjevao je pjesmu u čast *hrvatskog Homera fra Grge Martića*. Međutim, cenzor austro – ugarske uprave je izbrisao riječ „hrvatskog“ i stavio na to mjesto riječ „našega“, a kada pjesnik govori o „rodu i grudi hrvatskoj“, cenzor je izbrisao riječ „hrvatskoj“ i stavio na to mjesto riječ „našoj“. ²²²

Prvi istupi u hrvatskom nacionalnom duhu nakon okupacije pojavljuju se u krugu franjevac. Jedno od središta širenja hrvatskog nacionalnog duha u Bosni i Hercegovini bio je politički list *Glas Hercegovca*. Oličenje *Glasa Hercegovca*, don Franjo Miličević je 1884. godine uz pomoć Mostarsko - duvanjskog biskupa Paškala Buconjića pokrenuo književno – zabavni list *Hercegovački bosiljak* u kojem je dolazila do izražaja ilirska tradicija franjevaca i pozivi na suradnju između Hrvata i Srba. List se sve izraženije pretvarao u politički organ, iz broja u broj su se povećavale političke vijesti te je plod takvog uredništva lista bio list *Glas Hercegovca*. List *Glas Hercegovca* pokazatelj je Kállayeve borbe protiv hrvatskog nacionalnog identiteta i pokreta u Bosni i Hercegovini jer sve do kraja osamdesetih godina ovaj list nije spominjao hrvatsko ime iz razloga što Kállayeva uprava nije dopuštala upotrebu hrvatskog imena. Osnovni program lista *Glas Hercegovca* bila je politika zaštite i obrane „svoga“ naroda, osuda „bratske“ mržnje i nesloge ali i rezerva prema razmatranjima religijskog karaktera. Iako je list *Glas*

²²⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 219-220.

²²¹ Mandić, Dominik, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, Ziral, Toronto-Zürich-Roma-Chicago, 1982., 519-520.

²²² Mandić, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, 521.

Hercegovca polemizirao sa srpskim tiskom koji je neprijateljski dočekao *Glas Hercegovca*, zapravo sve do 1890. godine se u pisanju *Glasa Hercegovca* ne može pronaći protusrpski stav.²²³ U duhu tolerancije *Glas Hercegovca* nije pisao ni o Muslimanima kako bi izbjegao sukob sa srpskim tiskom oko njihove nacionalnosti. Članci u listu su upućivali na vezu hercegovačkih franjevaca s Dalmacijom, a nedostatak vijesti o prilikama u Hrvatskoj je upućivao na izoliranost hercegovačkih franjevaca od središta hrvatske politike.

Ipak, krajem osamdesetih je u *Glasi Hercegovca* primjetna promjena usmjerenja pa tako raste utjecaj pravaške ideje i nestaje ilirska tradicija. Pravaštvo se na hercegovačke franjevce zasigurno proširilo iz Dalmacije iz razloga što su pravaški listovi iz Hrvatske bili zabranjeni u Bosni i Hercegovini, ali se list *Katolička Dalmacija* pravaša iz Dalmacije don Ive Prodana mogao širiti. 1888. godine je *Glas Hercegovca* isticao načelo: za vjeru i domovinu; predstavljao se kao katoličko političko glasilo koje zastupa interese katoličke religije, ali je istaknuo da ne želi dirati vjerske osjećaje pripadnika drugih religija. Prema hrvatskoj povjesničarki Mirjani Gross, isticanje katoličkog imena je zapravo nadomještalo zabranjeno hrvatsko ime. Hrvatski nacionalni duh u Bosni i Hercegovini se još više širi u razdoblju od 1890. godine do 1899. godine, a u tom razdoblju se javlja u punoj snazi sukob hrvatske i srpske nacionalne ideje. Najizraženije obilježje tog sukoba bila je bitka za nacionalno opredjeljenje Muslimana. Kállayeva uprava je dopustila *Glasi Hercegovca* da se predstavi kao hrvatski list u vremenu kada je srpski nacionalni pokret u Bosni i Hercegovini jačao. Time je Kállay pokazao kako srpski nacionalni pokret smatra najvećom prijetnjom u Bosni i Hercegovini te je bio svjestan ugroze za katolike i muslimane u Bosni i Hercegovini koje je srpski nacionalni pokret ugrožavao. Tim je potezom Kállayeva uprava napravila jedan od rijetkih ustupaka hrvatskom nacionalnom pokretu dok je srpskom nacionalnom pokretu osjetno više popuštala. Od 1890. godine *Glas Hercegovca* poprima protusrpski ton i poziva Muslimane da ne prime „nedostojno“ srpsko ime. List nastoji privući Muslimane u tabor hrvatstva uvjeravanjem da hrvatstvo nipošto nije identično s katoličanstvom za razliku od srpstva koje je identično sa pravoslavljem i zbog toga prava propast za Muslimane.²²⁴

²²³ Gross, Mirjana, „Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.“, *Historijski zbornik*, 19-20, ur. Jaroslav Šidak, Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb, 1966-1967., 13-14.

²²⁴ Isto, 14-15.

Uzajamno optuživanje i negiranje nacionalnog identiteta Hrvata, odnosno Srba, te ubrajanje Muslimana protiv njihove volje u jednu ili drugu naciju, išlo je na korist Kállayevoj upravi jer je stvaralo povoljnu atmosferu za uključivanje Muslimana kao aktivnog čimbenika u spor ali i za uvođenje bosanske nacije. Tako je u jeku žestoke polemike između *Napretka* i *Glasa Hercegovca* Zemaljska vlada u travnju 1891. godine dala punu podršku zahtjevu Mehmeda – bega Kapetanovića za izdavanje političkog lista *Bošnjak*, a koji bi izlazio na „bosanskom jeziku“ i latinici.²²⁵ Mehmed- beg Kapetanović bio je jedan od najuglednijih Muslimana i prijatelj Austro – Ugarske Monarhije koji je sudjelovao u suzbijanju otpora okupaciji. Stoga će za svoje zasluge za vrijeme ustanka i okupacije dobiti pravo na plemićku titulu sa dodatkom „od Vitine“, a koju mu je na vlastito traženje odobrio car. Pokazao je raspoloženje za javni rad u interesu nove uprave te će se vlasti bogato koristiti njegovim uslugama.

Mehmed – beg Kapetanović je držao da u narodnosnom pogledu svi stanovnici Bosne i Hercegovine pripadaju jednoj naciji: „Bošnjak koje vjere bio da bio, on je opet ostao pri svojoj narodnosti.“ Istaknuo je uvjerenje i da Muslimani trebaju imati vodeću ulogu u budućem razvoju Bosne, odnosno muslimansko plemstvo kao čuvar državne tradicije i kao element koji je zbog svog bogumilskog podrijetla održavao kontinuitet sa bosanskim srednjim vijekom. Ukazao je na državotvornu funkciju muslimanskih feudalaca pa je tako tvrdio da su begovi kao nasljednici bogumila vjerno služili sultanu pa će isto tako biti odani i habsburškom dvoru. To su neki od stavova koje je Mehmed – beg Kapetanović iznio u svojoj političkoj brošuri pod naslovom *Šta misle muhamedanci u Bosni* iz 1886. godine. Upravo se austrougarska uprava koristila ovom brošurou kao propagandnim sredstvom i sam Kállay je ocijenio brošuru kao Kapetanovićev lojalni istup ali i kao stručan rad, koji ga je svojim sadržajem „najprijatnije dirnuo.“ Naposljetku, stavovi Kállaya i Mehmeda – bega Kapetanovića su se podudarali u mnogim točkama.²²⁶ Tako je djelovanje Mehmeda – bega Kapetanovića bilo već neko vrijeme potpomagano od strane okupacijske vlasti te će imati za cilj približiti austrougarsku okupacijsku upravu Muslimanima i u njihovim redovima raširiti bosansku nacionalnu ideologiju.²²⁷

²²⁵ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 224.

²²⁶ Isto, 196-197.

²²⁷ Isto, 198.

Slika 11.- Mehmed – beg Kapetanović

Pojava *Bošnjaka* je predstavljala definitivni početak intenzivnog rada Kállayeve uprave na širenju bosanske nacionalne ideologije. Nije slučajnost što se list pojavio kao glasilo bosanskohercegovačkih Muslimana jer su vlasti držale da očuvanje nekih elemenata bosanske političke tradicije kod muslimanskog plemstva utječe na to da ova ideologija ima najveću šansu da prvo ovlada među Muslimanima. *Bošnjak* je imao i zadaću pisati protiv nacionalizacije Muslimana u smislu prihvatanja srpske, odnosno hrvatske nacionalne ideologije ali je imao zadaću i popularizirati sve mjere uprave te stvarati utisak kako su sve te mjere rezultat stvarnih potreba Bosne i Hercegovine. *Bošnjak* je uživao i bogatu materijalnu potporu vlasti pa je tako u prvoj godini izlaženja list dobio subvenciju iz dispozicijskog fonda Zemaljske vlade od 1300 forinti, a sljedeće godine 2000 forinti. Uz list, materijalno je potpomagan i njegov osnivač i vlasnik, Mehmed – beg Kapetanović kojemu je po mjesecu bilo isplaćivano 166 forinti iz dispozicijskog fonda Zemaljske vlade.²²⁸

U pogledu nacionalnog pitanja, *Bošnjak* zastupa načelno stajalište o posebnosti bosanskog naroda i ističe da cjelokupno stanovništvo Bosne i Hercegovine pripada jednoj i to

²²⁸ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 225.

bosanskoj narodnosti. Takvo stajalište iznijeti će već u drugom broju preko stihova pjesnika Safvet – bega Bašagića, tada mladića starog 21 godinu:

Znaš, Bošnjake, nije davno bilo
Sveg mi sv'jeta! nema petnest ljeta,
Kad u našoj Bosni ponositoj,
I junačkoj zemlji Hercegovoj,
Od Trebinja do Brodskih vrata,
Nije bilo Srba ni Hrvata.
A danas se kroza svoje hire,
Oba stranca ko u svome šire.
I još nešto, čemu oko vješto,
Hrabri ponos i srce junačko
Nada sve se začuditi mora:
Oba su nas gosta saletila,
Da nam otmu najsvetije blago,
Naše ime ponosno i drago.

Safvet – beg Bašagić

List je pisao o doseljavanju Bošnjaka, a koji se prema listu doseljavaju zajedno sa Hrvatima i Srbima iz svoje zajedničke pradomovine. Ipak, značajan čimbenik nacionalno – političke ideologije *Bošnjaka* bili su klasni interesi muslimanskih feudalaca. List je pisao da bosansku narodnost treba čuvati zbog toga da ne bi Muslimani, koji su bili stoljećima gospodari zemlje, postali „svojom nemarnošću... sluge svojih nekadašnjih sluga i kmetova“ a što bi se moglo dogoditi u slučaju ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom.²²⁹ Srpski znanstvenik ali i svjedok tog vremena Jovan Cvijić tako je primijetio:

„Bosanska vlada dobro uočila duševno stanje muhamedanske vlastele: preziranje pomiješano sa strahom koje je osjećala prema raji. Iskoristila je ovo raspoloženje učinivši muhamedance vladinom strankom i dražeći ih protivu pravoslavnih. Osim toga je vlada, koliko je god bilo moguće, štitila ekonomske interese muhamedanaca...“²³⁰

²²⁹ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 226.

²³⁰ Malbaša, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-Ugarska u svijetlu političkog dnevnika J.M.Baernreithera*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1933., 20-21.

Nakon što bi Muslimani prihvatili bošnjaštvo i postali imuni prema srpskoj i hrvatskoj nacionalnoj ideologiji, sljedeći zadatak *Bošnjaka* bio je bošnjaštvo proširiti i na druge vjeroispovijesti:

„Mi muhamedovci trebamo se u tom pogledu držati našeg starog amaneta tj. da ostanemo vjerni svojoj domovini i svojoj Bosanskoj narodnosti, da je branimo i štitimo od svakih napadaja od neprijateljske strane, a drugi ako hoće nek idu s nama u kolu... a da će i drugi skoro stupiti s nama u isto kolo, ne dvojim.“²³¹

Kállay je za pisanje o Srbiji dao opću instrukciju *Bošnjaku* već nakon izdavanja nekoliko brojeva tog lista. U toj instrukciji Kállay je napisao kako je *Bošnjak* dobro sredstvo za registriranje svega lošeg u Srbiji. Prema toj instrukciji, list je trebao nepovoljne stvari u administrativnom, finansijskom i privrednom pogledu davati u „potpuno objektivnoj formi“ i bez posebnih primjedbi, a materijal je trebao uzimati iz tiska u Monarhiji ali i iz srpskog opozicijskog tiska.²³²

Zgodnu priliku Benjaminu Kállayu da pokuša službeno potvrditi bosansku naciju dali su i pojava lista *Bošnjak* ali i sve oštrija polemika između hrvatskog i srpskog tiska oko nacionalnog pitanja u Bosni i Hercegovini. Na sjednici austrijske delegacije 18. listopada 1892. godine Kállay će se izjasniti za bosansku naciju:

„Oni, kojih se to tiče trebaju riješiti jesu li Hrvati ili Srbi, ili Bosanci ili Srbo – Hrvati; dokle god to nije riješeno, dopustite meni, koji drugoj nacionalnosti pripadam i koji ne želim riješiti ovo sporno pitanje, da stanovnike Bosne zovem Bosancima... ali ja ne poznajem jedno srpskohrvatsko pleme. Ja sam se bavio vrlo mnogo sa etnografijom i srpskim jezikom i to utoliko koliko je veliki Šafarik tvrdio da ovo pleme doseže ili je dosegalo. Ali jedno srpskohrvatsko pleme ja ne poznajem...; ako ono jedanput bude pronađeno i prihvaćeno od svih učesnika, ja neću imati ništa protiv tog naziva.“

Kállayeva izjava je očigledno neodređena no ta neodređenost je proizlazila iz težnje da se prikrije arbitriranje vlasti u rješavanju nacionalnog pitanja i da se zamagle pravi motivi uvođenja bosanske nacije.²³³ U vrijeme dok je proces nacionalnog konstituiranja u Bosni i Hercegovini bio u toku, bilo je korisnije nagovijestiti privremeno rješenje i raditi za njega nego se precizno i definitivno izjasniti pa izazvati otpor ne samo javnosti južnoslavenskih zemalja, već i šire. Već će 1893. godine Kállay istupiti u javnosti s više određenosti. Naime, na sjednici austrijske delegacije govorio je o bosanskoj naciji kao tekovini povijesnog razvoja. Istaknuo je kako je rješenje nacionalnog pitanja u Bosni i

²³¹ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 229.

²³² Isto, 227-228.

²³³ Isto, 228.

Hercegovini neizvodljivo izvan okvira bosanske nacije jer je u Bosni i Hercegovini potpuno nepoznato srpsko – hrvatsko ime i oni koji se „nazivaju danas Srbima, nikad se neće nazivati Hrvatima, a oni koji se danas nazivaju Hrvatima, nikada neće prihvatiti srpsko ime.“ Ipak, pojava *Bošnjaka* izazvala je oštre kritike u samoj Bosni i Hercegovini, ali još više u Hrvatskoj, Dalmaciji, Vojvodini i Srbiji. Tomislav Kraljačić je primijetio da se nigdje direktno ne govori o bosanskoj naciji u izvornoj građi izuzev Kállayevih istupa u delegacijama te u skladu s tim Kraljačić je vjerojatnijim smatrao nepostojanje detaljno razrađenog koncepta o bosanskoj naciji što je u složenim nacionalno – vjerskim odnosima u zemlji bilo i teško realizirati.²³⁴

7.7. PROPAST IDEJE BOSANSKE NACIJE, PRIBLIŽAVANJE HRVATSKOJ NACIONALNOJ IDEJI I KÁLLAYEVE POSLJEDNJE GODINE ŽIVOTA

Zasigurno se može reći da je pokušaj rješavanja nacionalnog pitanja u Bosni i Hercegovini sa uvođenjem bosanske nacije od samog svog početka bio osuđen na povijesni neuspjeh.²³⁵ Kállay je u delegacijama branio opravdanost uvođenja bosanske nacije no bio je oštro kritiziran od opozicijskih poslanika. Istaknuli su se u delegacijama sa oštrom kritikom mladočeški poslanici. Njihova kritika je bila značajna jer je bosanski problem iznesen austrougarskoj javnosti, a do tada se o Bosni i Hercegovini u delegacijama najradije prešućivalo, osobito ako se nije imalo nešto dobro za reći o tamošnjoj upravi. 1892. godine na sjednici austrijske delegacije je Tomáš Masaryk u već prethodno spomenutom govoru istaknuo i to da u Kállayevoj politici stvaranja bosanske nacije leži „nemoralnost“ Kállayevog sustava. Masaryk je uvjerenja da je zapravo riječ o politici „vještačkog njegovanja bosanske nacionalnosti“ sa kojom stoji u suprotnosti Kállayeva *Povijest Srba*. Ironično je dodao kako bi „ministar morao ukazati ljubaznost piscu i dopustiti slobodno cirkuliranje *Povijesti Srba* u Bosni.“ Zatim je Masaryk sljedeće godine ocijenio Kállayevu politiku „denacionalizatorskom“ jer „ljudi ne smiju biti ni Srbi ni Hrvati“.²³⁶ Uspoređuje prilike u Bosni i Hercegovini sa prilikama u Ugarskoj pa je pritom istaknuo da kao što se u Ugarskoj u ime državne ideje mađariziraju druge nacije, tako se i u Bosni „u ime fiktivne, apstraktne državne misli

²³⁴ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 229.

²³⁵ Isto, 272.

²³⁶ Isto, 274.

svaki nacionalni osjećaj i misao... ne samo ne podupiru nego guše.“ 1895. godine je delegat Juraj Biankini u austrijskoj delegaciji bosansku nacionalnost nazvao surogatom: „Surogat bosanske nacionalnosti ili bosanskog jezika ili uopće jednog posebnog provincijalizma za Bosnu i Hercegovinu ne može u 19. vijeku izdržati ozbiljnu kritiku.“

Otpor mjerama okupacijske vlasti izrastao je iz nacionalno – vjerskih prilika u Bosni i Hercegovini koje su pokazale da je ideja o bosanskoj naciji povijesno zakašnjela jer je već u punom jeku bilo jačanje hrvatskog i srpskog nacionalnog pokreta u Bosni i Hercegovini te se oni nisu mogli zaustaviti. Pokazalo se kako je Kállay početkom devedesetih krivo pretpostavio brzinu jačanja srpskog nacionalnog pokreta jer ono što je Kállayu izgledalo „jedva primjetnim simptomom povećane srpske svijesti“ brzo će izrasti u jak opozicijski pokret. Zbog toga je ideja o bosanskoj naciji došla u oštar sukob sa srpskom nacionalnom idejom i u tom sukobu ideja bosanske nacije nije imala nikakve šanse među pravoslavnim stanovništvom.²³⁷ Odmah poslije pojave Bošnjaka, beogradski *Odjek* je pisao kako je Zemaljska vlada naložila:

„poturčenjaku Mehmedu – begu Kapetanoviću Ljubušaku da krene i počne sa Bošnjakom...propovijedati čisto austrijsku državnu ideju, mjesto srpske, i to latinicom... Valja na svaki način utjerati u glavu Srbima bosanskijem i ercegovačkim bez razlike vjere misao austrijsku...“²³⁸

Uz sve to, kao što je već spomenuto, Kállayeva uprava je dala različite ustupke koji su vodili ka jačanju srpskog nacionalnog pokreta. Tijekom devedesetih godina jačaju i hrvatska nacionalna svijest i hrvatski nacionalni pokret u Bosni i Hercegovini te ideja bosanske nacije nije naišla na plodno tlo među katoličkim stanovništvom.²³⁹

Iznevjerene su i nade Kállayeve uprave da će se ideja bosanske nacije lako ukorijeniti među Muslimanima. Naime, oni u ogromnoj većini ostaju vjerni načelima svoje religije, islamskoj kulturi i osmanlijskoj političkoj tradiciji i to se sve jače ispoljavalo među Muslimanima od sredine devedesetih godina. Tako je krajem 1896. godine grupa sarajevskih Muslimana podnijela molbu *reis ul ulemi* u kojoj zahtijeva da se u ruždiji više upotrebljavaju i uče turski jezik i pismo i da se u muslimanskoj školi *dar-ul-mualimin* uvede učenje turskog i arapskog pisma i jezika. Istupili su i protiv uvođenja latinice umjesto turskog pisma u šerijatske sudove jer latinicu smatraju „stranim pismom“, dok je tursko pismo za njih „osnova naše religije“. Čak su istaknuli da je opstanak

²³⁷ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 275.

²³⁸ Isto, 273.

²³⁹ Isto, 275.

turskog pisma u tim sudovima vezan uz njihov „dalji opstanak u našoj domovini.“ Zahtijevali su i da Muslimani u vojsci nose na uniformi poseban znak „da bi se razaznalo da je nositelj takvog znaka muhamedanac.“ Kállay je sa svoje strane u ovoj molbi vidio „pokušaj da se muhamedanskom elementu da jedna vrsta nacionalne boje u turskom smislu.“ Zemaljska vlada je konstatovala sa žaljenjem da Osmanlijsko Carstvo opet dobiva ugled „i da se na našu štetu treba smatrati opet kao mjerodavna kod velikog dijela stanovništva.“

U vrijeme kada postaje jasno da većina Muslimana nije prihvatila ideju bosanske nacije, izrazitije je počeo opadati i utjecaj lista *Bošnjak*. O opadanju utjecaja *Bošnjaka* najbolje je svjedočio njegov urednik Jusuf – beg Filipović koji se žalio da kao advokat podnosi veliku materijalnu štetu iz razloga što uređuje *Bošnjak*:

„Zbog potrebne okolnosti ja sam kašnje preuzeo i odgovorno uredništvo toga lista na sebe. Nu međutim vršeći zadaću lista *Bošnjaka* ogradili su se protiv mene svi oni, koji hoće pristati uz hrvatsku ili srpsku stranu, a i većina muslimana, koji nijesu mogli razumjeti pravac *Bošnjaka* kao i mnogi gospoda sudci, među kojima ima i visokih ličnosti. Baš radi gore navedenih okolnosti ja sam izgubio gotovo sve moje klijente...“

Službeno stajalište Osmanlijskog Carstva prema tom listu također je u izvjesnoj mjeri uzrokovalo slabljenje utjecaja lista *Bošnjak*. Naime, vodeći politički krugovi Osmanlijskog Carstva nisu odobravali politički pravac lista *Bošnjak*, a postoji i podatak koji svjedoči da je *Bošnjak* zabranjen u Osmanlijskom Carstvu 1897. godine.²⁴⁰ Našavši se između Hrvata i Srba, koji su ih privlačili svaki na svoju stranu te okupacijske uprave koja ih je nastojala učiniti jezgrom bosanske nacije, većina Muslimana dočekala je kraj Kállayeve uprave čuvajući svoju posebnost i prema jednima i prema drugima. Neki su se Muslimani pak opredijelili za hrvatsku ili srpsku nacionalnu ideju.²⁴¹

Sredinom devedesetih godina Kállayeva uprava počela je napuštati politiku afirmacije bosanske nacije, a posljednja značajnija mjera Kállayeve uprave u afirmaciji bosanske nacije bila je potvrda naziva „bosanskog jezika“ 1896. godine. Od tada će Kállayeva uprava i ideja o Bosni i Hercegovini promijeniti kurs. Naime, pritisak srpskog nacionalnog pokreta bio je sve agresivniji te uz svijest o neuspjehu ideje bosanske nacije,²⁴² Kállay se sve više priklanja hrvatskoj nacionalnoj ideji kao protuteži ekspanzije

²⁴⁰ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 274.

²⁴¹ Isto, 276-277.

²⁴² Isto, 278.

srpske nacionalne ideje. U kontekstu priklanjanja hrvatskoj nacionalnoj ideji, značajan korak je predstavljala i dozvola za slobodnu upotrebu hrvatskog imena u Bosni i Hercegovini koja je donesena 1899. godine. Iste godine otvoren je *Hrvatski društveni dom* u Sarajevu ali je odobrena i *Hrvatska dionička tiskara* u Mostaru. Odobrenje da se nazovu hrvatskim imenom su dobila i dva najuglednija pjevačka društva *Trebević* iz Sarajeva te *Hrvoje* iz Mostara. Predsjednik pjevačkog društva *Trebević* bio je mladi odvjetnik dr. Nikola Mandić, a potpredsjednik Musliman. Delegacija društva na čelu sa Mandićem se posebno zahvalila Kállayu zato što je dozvolio *Trebeviću* hrvatsko ime, a Kállay se tom prilikom s odobravanjem izrazio o slozi konfesija u društvu, odnosno katolika i muslimana.²⁴³

Neki hrvatski političari iz Dalmacije i Istre su stupili u izravni kontakt sa vrhom okupacijske uprave i samim Kállayem te u prosincu 1899. godine su pismeno zatražili od Kállaya potporu za djelovanje koje bi bilo usmjereno širenju hrvatske nacionalne ideje. Juraj Biankini, Matko Laginja i Vjekoslav Spinčić koji su bili vođe dalmatinskih i istarskih pravaša, kao potpisnici tog pismenog zahtjeva bivaju primljeni od strane Kállaya u Beču te im je Kállay obećao potpomaganje hrvatske nacionalne ideje u Bosni i Hercegovini ali ne i državnopravnih pretenzija Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu.²⁴⁴ *Bošnjak* je morao promijeniti svoje pisanje prema Hrvatima i Kállay je u veljači 1900. godine upozorio kako pri cenzuri *Bošnjaka* treba „najstrožije paziti“ na to da list „ne zauzima prema Hrvatstvu izravno neprijateljsko držanje ili da vrijeđa ili provocira hrvatsko – katolički element.“²⁴⁵

1901. godine Kállay je obolio i u posljednjim godinama svog života je shvatio kakvoj opasnosti Bosna i Hercegovina ide ususret ali i kakve su pogreške bile učinjene.²⁴⁶ 1902. godine Kállay pred austrijskom delegacijom je izjavio da u Bosni: „konfesionalizam čini osnovu nacionalizma.“²⁴⁷ Barun Chlumecky je priznao u Friedjungovu procesu kako ga je Kállay upozorio na potajne srpske ciljeve te mu uzviknuo: „Le serbisme, voila l'ennemi“ ili prevedeno „Srbizam, ovdje je neprijatelj.“²⁴⁸ Kállayevo pismo iz 1902. godine

²⁴³ Gross, „Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.“, *Historijski zbornik*, 18.

²⁴⁴ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 300.

²⁴⁵ Isto, 305.

²⁴⁶ Pilar, Ivo, *Južnoslavensko pitanje*, Manzsche k.u.k. Hof-Verlags- und Universitaets-Buchhandlung, Beč, 1918., 266.

²⁴⁷ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 278.

²⁴⁸ Pilar, *Južnoslavensko pitanje*, 266.

potvrđuje kako je prihvatio ruku hrvatskog nacionalnog pokreta kao saveznika u borbi protiv srpskog nacionalnog pokreta:

„Srbi gravitiraju, kao što je poznato, kažem ne direktno prema Rusiji, ali tamo prema Istoku i zato vide centre za ostvarenje njihovih političkih snova u budućnosti u Beogradu i Cetinju. Hrvati naprotiv, bacaju pogled na Zapad i pošto izvan naše Monarhije nigdje na zapadu ne susreću suplemenike, to mogu samo u društvu naše Monarhije naći svoju egzistenciju. Iz toga slijedi da hrvatske težnje, ma koliko nam izgledale pretjerane, ne mogu nikada biti opasne našoj Monarhiji, dok srpske u krajnjoj liniji moraju biti usmjerene protiv nas... Kratko rečeno, jedna Velika Srbija mogla bi se uspostaviti samo na račun naše Monarhije, a jedna Velika Hrvatska biće samo priraštaj za našu Monarhiju.“²⁴⁹

Hrvatski povjesničar Ivo Pilar je iz vlastitog opažanja naveo kako je Kállay dao da mu na njemački prevedu već spomenutu knjigu *Bosna i hrvatsko državno pravo* Frana Milobara. Istaknuo je kako je Kállay tih dana često pričao o važnosti Hrvatske za Monarhiju ali i da je Kállay naglasio kako mu je žao što se hrvatskim pitanjem nije i prije pozabavio. Bečkom dopisniku *Timesa* Kállay je u svojim zadnjim danima života izjavio:

„Moji su sunarodnjaci loše postupali s Hrvatskom, sputavali njezin razvoj i novčano je izkorišćivali: za to će jednoć morati platiti.“²⁵⁰

U Beču 13. srpnja 1903. godine, u svojoj 64. godini života umro je Benjamin Kállay.²⁵¹ Tijelo mu je odvezeno iz Beča u Budimpeštu gdje je 16. srpnja pokopan na groblju Kerepesi.

Na mjestu zajedničkog ministra financija zamijenio ga je István Burián koji je kao i Kállay bio mađarske nacionalnosti i diplomat po karijeri, no njegova politika biti će obilježena ublažavanjem apsolutističkog karaktera okupacijske uprave.²⁵² Za njegovog mandata izvršena je i velika Kállayeva želja, aneksija Bosne i Hercegovine 1908. godine.²⁵³

²⁴⁹ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 301.

²⁵⁰ Pilar, *Južnoslavensko pitanje*, 266.

²⁵¹ Radenić, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, 6.

²⁵² Malbaša, *Bosansko pitanje i Austro-Ugarska u svijetlu političkog dnevnika J.M.Baernreithera*, 43.

²⁵³ Isto, 48.

Özvegy nagy-kállói Kállay Benjaminszék, született bethleni gróf Bethlen Vilma, az Istenben boldogult császárné és királyné Ő Felségének palotahölgye és az Erzsébetrend I-ső osztályának tulajdonosa, úgy a saját mint gyermekei: Frigyes, cs. és kir. kamarás és főhadnagy a 10-ik huszárezredben, neje, született vajai báró Vay Ella és fia György, leányai Erzsébet és Magdolna, úgymint az összes rokonság nevében szomorodott szívvel tudatja a forrón szeretett férj, illetőleg atya, após és nagyatyának

Nagyméltóságú

nagy-kállói Kállay Benjamin

cs. és kir. val. belső titkos tanácsos és kamarás, cs. és kir. közös pénzügyminiszter, a m. kir. Szent István rend és az osztrák csász. Lipóttrend nagykeresztese és számos külföldi rend tulajdonosa, valamint a budapesti és bécsi tudományos akadémiaak tiszteleti tagjának

rövid szenvedés és a halotti szentségek ájtatos felvétele után, élete 64-ik évében történt elhunytát.

A megboldogult hült tetemei július 15-én, szerdán délután 4 órakor a bécsi Szent István székesegyházban fognak beszenteltetni s azután Budapestre vitetvén, július 16-án délután 4 órakor újabb beszentelés után, a kerepesi temetőben lévő családi sírboltban örök nyugalomra helyeztetni.

Az engesztelő szent mise áldozatok pénteken július 17-én a bécsi Szent István székesegyházban, Budapesten a Szervita atyáknál, valamint minden kegyurasági egyházban délelőtt 10 órakor fognak megtartatni.

Bécs, 1903. év július hó 13-án.

Entreprise des pompes funèbres. Bécs, I. Körutner-utca 21. sz.

Könyvnyomdája Christoph Reisser's Söhne.

Slika 12.- Osmrtnica Benjamina Kállaya

Prema Tomislavu Kraljačiću, Kállayeva uprava osjetljivom nacionalnom pitanju u Bosni i Hercegovini pristupila je vrlo oprezno ali i bez prevelike energije te takva nacionalna politika nije mogla izdržati kratku utrku sa nacionalnim pokretima. Smatrao je da su pokušaj proglašenja bosanske nacije ali osobito neodmjereno pisanje lista *Bošnjak* dali snažan impuls. Kállayeva uprava nije mjerama svoje politike uspjela neutralizirati atraktivnost susjednih južnoslavenskih zemalja ali i Osmanlijskog Carstva.²⁵⁴ Britanski povjesničar Noel Malcolm smatra da bi Kállayeva politika možda imala nekih izgleda za uspjeh da je mogao potpuno izolirati katolike i pravoslavce u Bosni i Hercegovini od vjerskih, kulturnih i političkih zbivanja u susjednim zemljama, no Malcolm je istaknuo kako je takva izolacija bila nemoguća.²⁵⁵ Ivo Pilar je istaknuo nejasan smjer njegove politike:

²⁵⁴ Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, 277.

²⁵⁵ Malcolm, Noel, *Bosna: kratka povijest*, Memorija, Sarajevo, 2011., 272-273.

„Ovako umire snažni taj čovjek, a da mu nije uspjelo označiti jasan pravac razvoju povjerene mu zemlje. On bi možda bio pravi čovjek za rješenje južnoslavenskog pitanja, ali je predugo trajalo, dok je sam svladao svoje zablude, pa kada se to konačno zbilo, ispalo je iz njegovih ruku kormilo tih novostečenih južnoslavenskih zemalja, a da mu nije bilo moguće predhodno lađi odrediti smjer.“²⁵⁶

²⁵⁶ Pilar, *Južnoslavensko pitanje*, 266.

8. ZAKLJUČAK

Benjamin Kállay je kroz cijeli svoj život bio svjedok vrućih prilika na Balkanu. Kao mladić bio je inspiriran idejama Lajosa Kossutha, idejama koje su se zasnivale na liberalnim osnovama, idejom nezavisne Mađarske ali u savezu s drugim podunavskim zemljama kao jedini način da Mađarska stekne svoje slobodu. Ipak, takve ideje su kroz Kállayev život sve više blijedile te je Kállay shvatio realno stanje u kojemu je bilo oportunije za Mađarsku slijediti kurs mađarske postrevolucionarne političke elite predvođene Gyulom Andrássyjem i Ferencom Deákom, a koji su također bili sudionici Mađarske revolucije. Taj kurs mađarske postrevolucionarne politike se zasnivao na zajedničkom putu sa Austrijom. Kállay će tijekom svoje dužnosti generalnog konzula u Beogradu pokazati koliko je bio razapet idejama Lajosa Kossutha sa jedne strane te idejama koje su usmjeravale kurs mađarske postrevolucionarne politike. Naime, nastojao je iskoristiti svaku priliku kroz koju bi ojačao položaj svoje mađarske domovine, vodio je politiku prijateljstva prema Srbiji po uzoru na Kossuthove ideje, dok je povjerljivije i sa više detalja pisao pisma i izvještaje Gyuli Andrássyju kao eksponatu mađarske postrevolucionarne politike nego što je pisao Friedrichu Beustu kao eksponatu austrijske politike.

Kállay je na dužnosti u Beogradu ostvarivao u nizu velike uspjehe sve do 1871. godine kada ni kriv ni dužan, „zahvaljujući“ greškama političke elite države koju je predstavljao ali i nepovjerljivosti kao i kolebljivosti srpskih političkih krugova, ulazi u zahladnjele odnose i sa onim ljudima sa kojima je dijelio svoje izvorne mladenačke Kossuthove ideje. Napustio je vođenje prijateljske politike prema Srbiji i djelovao je u smjeru zaustavljanja realizacije srpskih želja i težnji. U to vrijeme je i sve više napuštao svoja mladenačka srbofilska razmišljanja, a koja se iščitavaju i kroz njegovu knjigu *Povijest Srba*, koja predstavlja branik srpskih nacionalnih interesa i povijesnih teza od kojih su neke povijesne teze bile bliže mitu nego povijesnoj istini. Napustio je dužnost generalnog konzula Monarhije u Beogradu 1875. godine zbog osobnih ambicija koje su išle do uspinjanja u sami vrh austrougarske političke hijerarhije. Karijerizam tada obilježava Kállaya kao povijesnu ličnost te je bio spreman odreći se svojih izvornih svjetonazora u svrhu vlastitog boljitka i napretka. Postao je osobom od povjerenja za dvor i iako ne zaboravlja Mađarsku i njene interese, bio je vjerni sluga Monarhije. Tajna konvencija

sklopljena između Srbije i Austro – Ugarske Monarhije 1881. godine kojom je Srbija postala gotovo vazalom Austro – Ugarske Monarhije pokazatelj je političke i diplomatske vještine Benjamina Kállaya kao i uspjeha njegove misije u Beogradu jer su vrata Austro – Ugarskoj Monarhiji u Srbiji otvorena, a barem dio zasluga zasigurno je nosio i Kállay.

Imenovanje za zajedničkog ministra financija 1882. godine i to na inzistiranje samog cara unatoč određenim protivljenjima bila je kruna političke karijere Benjamina Kállaya. Naime, kao zajednički ministar financija dobio je upravu nad Bosnom i Hercegovinom, a kojom će biti najviše obilježen u historiografiji. Na čelu uprave za Bosnu i Hercegovinu ponovno je gazio po svojim izvornim svjetonazorima promovirajući ideje od kojih su neke bile utemeljene na zabludama ali u svrhu branjenja onoga što je on smatrao državnim interesima. U jeku jačanja hrvatskog i srpskog nacionalnog pokreta, uz vođenje nejasne i neusklađene politike obilježene i davanjem ustupaka srpskom nacionalnom pokretu u Bosni i Hercegovini, ali i uz duboku povezanost Muslimana sa islamskom i osmanlijskom tradicijom, ideja bosanske nacije i bosanske posebnosti od samog početka nije imala ikakvih mogućnosti za uspjeh. Pred kraj života, kada je konačno shvatio da ideja bosanske posebnosti nije naišla na plodno tlo i svjestan kako Srbija predstavlja najveću opasnost za opstanak Monarhije u Bosni i Hercegovini, Kállay se priklonio hrvatskoj nacionalnoj ideji kao protuteži srpskoj. Umro je svjestan mnogih pogrešaka koje su učinjene u upravi nad Bosnom i Hercegovinom, a koje su vodile povećanju međuetničkih napetosti i gušenju nacionalnih sloboda. Unatoč tome što je sam Kállay postao svjestan vlastitih učinjenih pogrešaka prema Bosni i Hercegovini i što je njegova ideja bosanske nacije doživjela težak poraz, i danas su u državi temeljenoj na konstitutivnosti naroda aktualna nastojanja za ponavljanjem pogrešaka koje vjerno slijede ideje i metode Benjamina Kállaya.

9. SAŽETAK

Autor je u ovom radu pisao o životu mađarskog diplomata, političara i povjesničara Benjamina Kállaya. Uz život, autor je dao veliku pozornost političkim idejama Kállaya, njegovom političkom formiranju, tumačio je procese koji su bitno utjecali na samog Kállaya, ali se osvrnuo i na detalje iz privatnog života. Benjamin Kállay rođen je 1839. godine u Pešti i nije bio sudionik Mađarske revolucije no od njegovih ranih dana ideje sudionika Mađarske revolucije su izvršile veliki utjecaj na Kállaya te je prepoznat unutar mađarske elite. 1868. godine postao je generalnim konzulom Austro – Ugarske Monarhije u Beogradu sa zadaćom da poboljša položaj Monarhije u Srbiji te da suzbije ruski utjecaj u Srbiji. Napustio je Beograd 1875. godine zbog osobnih ambicija i ušao je u Ugarski parlament no njegova parlamentarna karijera nije dugo trajala jer je razvoj prilika na Balkanu doveo Austro – Ugarsku Monarhiju u potrebu da ponovno zatraži usluge Kállaya kao sjajnog poznavatelja balkanskih prilika. Radio je u ministarstvu vanjskih poslova no nije zauzeo poziciju zajedničkog ministra vanjskih poslova. 1882. godine postao je zajedničkim ministrom financija, a time je stekao odgovornost za Bosnu i Hercegovinu. Pozicije o položaju Bosne i Hercegovine koje je od tada zastupao bile su suprotne od onih koje je zastupao u svojoj knjizi *Povijest Srba*. U Bosni i Hercegovini radio je na stvaranju bosanskog identiteta, no takva politika bila je od samog početka osuđena na neuspjeh zbog velikog jačanja hrvatskog i srpskog nacionalnog pokreta tijekom devedesetih godina. Pred kraj svog života podržavao je hrvatski nacionalni pokret. Umro je 1903. godine u Beču.

Ključne riječi: Benjamin Kállay, Mađarska revolucija, Austro – Ugarska Monarhija, Srbija, Bosna i Hercegovina, *Povijest Srba*, bosanski identitet

10. SUMMARY

The author wrote in this paper about the life of a Hungarian diplomat, politician and historian Benjamin Kállay. Along with his personal and public life, the author specifically shed light to Kállay's political ideas, political formation, interpreted processes that significantly influenced Kállay himself, but also addressed details from his private life. Benjamin Kállay was born in Pest in 1839 and was not a participant in the Hungarian Revolution, but during his early days the ideas of the participants in the Hungarian Revolution had made a great impact on Kállay which made him recognizable within the Hungarian elite. In 1868 he became Consul General of the Austro - Hungarian Monarchy in Belgrade with the task of improving the position of the Monarchy in Serbia and an even greater task – suppressing Russian influence over and in Serbia. He had left Belgrade in 1875 due to personal ambitions and entered the Hungarian Parliament, but his parliamentary career did not last long as some opportunities had started to spark in the Balkans which led the Austro-Hungarian Monarchy to re-seeK the services of Kállay as a great connoisseur of Balkan opportunities and possibilities. He had worked in the foreign ministry but did not take the title nor a position of a joint foreign minister. In 1882 he became joint minister of finance, thereby gaining responsibility over Bosnia and Herzegovina. The ideas on the position of Bosnia and Herzegovina he had been representing were opposite to those he represented in his book, *Povijest Srba*. His main focus had been to create a Bosnian identity, but such, then considered, absurd policy, deemed unsuccessful from its start due to ever growing Croatian and Serbian nationalistic moves. Nearing the end of his life, he had started showing support for the Croatian national movement. He died in the year of 1903 in Vienna.

Key words: Benjamin Kállay, Austro – Hungarian Monarchy, Hungarian Revolution, Serbia, Bosnia and Herzegovina, *Povijest Srba*, Bosnian identity

11. POPIS LITERATURE

KNJIGE:

RADENIĆ, Andrija, *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868-1875*, Istorijski institut – Institut za istoriju Vojvodine, Beograd-Novi Sad, 1976.

KRALJAČIĆ, Tomislav, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini : (1882-1903)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987.

IMAMOVIĆ, Enver, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998.

MANDIĆ, Dominik, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, Ziral, Toronto-Zürich-Roma-Chicago, 1982.

MALBAŠA, Ante, *Bosansko pitanje i Austro-Ugarska u svijetlu političkog dnevnika J.M.Baernreithera*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1933.

MALCOLM, Noel, *Bosna: kratka povijest*, Memorija, Sarajevo, 2011.

PILAR, Ivo, *Južnoslavensko pitanje*, Manzsche k.u.k. Hof-Verlags- und Universitaets-Buchhandlung, Beč, 1918.

ĆOROVIĆ, Vladimir, *Istorija srpskog naroda*, Glas srpski – Ars libri, Banja Luka – Beograd, 1997.

FORSTER, Florence Mary Arnold, *Francis Deak, Hungarian Statesman : A Memoir (1880)*, Macmillan and co., London, 1880.

ARMOUR, Ian D., *Apple of Discord: The "Hungarian Factor" in Austro-Serbian Relations, 1867-1881*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 2014.

ČLANCI U ČASOPISIMA:

KÖVÉR, György, „A magánélet titkai és a napló: Nők, szerelem, házasság Kállay Béni életében”, *Aetas*, br. 23., 3(2008), 82-100.

GRIJAK, Zoran, „Odnos nadbiskupa Stadlera prema vjerskoj politici austrougarskih vlasti u Bosni i Hercegovini“, *Croatica Christiana periodica*, br. 47, 25(2001), 173-180.

ČLANCI U ZBORNIKU RADOVA:

GROSS, Mirjana, „Hrvatska politika u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1914.“, *Historijski zbornik*, 19-20, ur. Jaroslav Šidak, Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb, 1966-1967.

FILIPOVIĆ, Emir O., „Kako je grb Rame postao grb Bosne“, *Bosanski ban Tvrtko „pod Prozorom u Rami“*, ur. Tomislav Brković, 233-263., Općina Prozor-Rama - Synopsis d.o.o. Sarajevo - Synopsis d.o.o., Zagreb, Prozor-Sarajevo-Zagreb, 2016.

FILIPOVIĆ, Emir O., „Lajos Thallóczy i bosanska heraldika“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*, ur. Vesna Mušeta-Aščerić, 173-189., Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2008.

ZNANSTVENI RADOVI:

GÓCSÁNÉ, Móró Csilla, *The world of the Blaskovich: The history and lifestyle of a gentry family from the beginning of the 18th century to the middle of the 20th century*, Teze doktorske disertacije, Debreceni Egyetem, 2012.

MARUŠIĆ, Ivan, *Politika Obrenovića od 1878. do 1903. godine*, Diplomski rad, Sveučilište u Zadru, 2016.

INTERNET IZVORI:

<http://www.andrijaradenicistoricar.com/>

<http://bujdoska.blogspot.com/>

<http://csodautak.blogspot.com/>

<https://bgs.ba/online-katalog-biblioteke-sarajeva/>

<https://mandadb.hu/>

12. POPIS SLIKA

Slika 1.-

https://bs.wikipedia.org/wiki/Benj%C3%A1min_K%C3%A1llay#/media/Datoteka:Kallay_Benjamin.jpg (Pristup 16. 09. 2019.)

Slika 2.-

https://bs.wikipedia.org/wiki/Mihailo_Obrenovi%C4%87#/media/Datoteka:Knez_Mihajlo_III_Obrenovic.jpg (Pristup 16. 09. 2019.)

Slika 3.-

https://sr.wikipedia.org/wiki/Milivoje_Petrovi%C4%87_Blaznavac#/media/%D0%94%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0:Milivoje_Petrovi%C4%87_Blaznavac_2.jpg (Pristup 16. 09. 2019.)

Slika 4.- https://www.europeana.eu/portal/en/record/15503/FS_PV244228alt.html (Pristup 16. 09. 2019.)

Slika 5.- https://mandadb.hu/mandadb/webimage/7/5/8/8/4/pre_wimage/20081566.jpg (Pristup 16. 09. 2019.)

Slika 6.-

https://en.mandadb.hu/mandadb/webimage/5/6/1/1/2/9/wimage/480253_Andrassy.jpg (Pristup 16. 09. 2019.)

Slika 7.- https://en.wikipedia.org/wiki/Austro-Hungarian_rule_in_Bosnia_and_Herzegovina#/media/File:BosniaHerzegovina1879Census.tif (Pristup 16. 09. 2019.)

Slika 8. - FILIPOVIĆ, Emir O., „Kako je grb Rame postao grb Bosne“, *Bosanski ban Tvrtko „pod Prozorom u Rami“*, ur. Tomislav Brković, 233-263., Općina Prozor-Rama - Synopsis d.o.o. Sarajevo - Synopsis d.o.o., Zagreb, Prozor-Sarajevo-Zagreb, 2016., 248.

Slika 9.-

https://bs.wikipedia.org/wiki/Grbovi_i_zastave_Bosne_i_Hercegovine_kroz_historiju#/media/Datoteka:Wappen_Bosnien-Herzegowina.png (Pristup 16. 09. 2019.)

Slika 10.- FILIPOVIĆ, Emir O., „Kako je grb Rame postao grb Bosne“, *Bosanski ban Tvrtko „pod Prozorom u Rami“*, ur. Tomislav Brković, 233-263., Općina Prozor-Rama - Synopsis d.o.o. Sarajevo - Synopsis d.o.o., Zagreb, Prozor-Sarajevo-Zagreb, 2016., 238.

Slika 11.- https://sh.wikipedia.org/wiki/Mehmed-beg_Kapetanovi%C4%87#/media/Datoteka:Mehmed-beg_Kapetanovic_Ljubusak.jpg
(Pristup 16. 09. 2019.)

Slika 12.- https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/258952/default/doc_url/201126211.jpg (Pristup 16. 09. 2019.)

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podertajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Ivan Vidović
 Naslov rada: Život i ideja Benjamina Kállaya
 Vrsta rada: Završni rad
 Mentor/ica rada: prof. dr. sc. Josip Vrandečić
 Komentor/ica rada: _____

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
 b) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
 c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
 (zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, veljača 2020.

Potpis studenta/studentice: Ivan Vidović

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja IVAN VIDOVIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce POVIJESTI I FILOZOFIJE, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, veljača 2020.

Potpis Ivan Vidović